

อภินิพนธ์การ

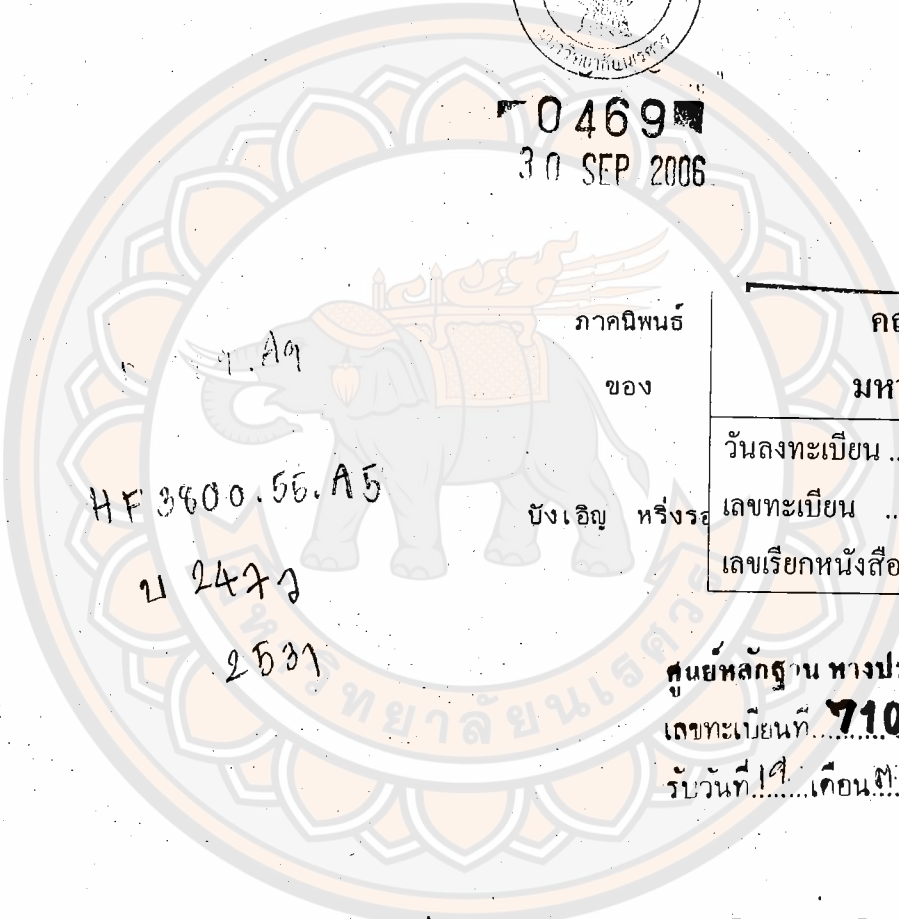
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

14129250

วิเคราะห์ระบบการค้าของไทยในสมัยอยุธยา

0469
30 SEP 2006

4.A9
HF 3600.56.A5
บ 2477
2531

ภาคนิพนธ์
ของ

คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร

วันลงทะเบียน : 30 SEP 2006
เลขทะเบียน : 0469
เลขเรียกหนังสือ : IO 2490503

ศูนย์หลักฐานทางประวัติศาสตร์
เลขทะเบียนที่ 71037
วันที่ 14 เดือน ต.ค. พ.ศ. 51

บ 2480
2531

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

ตุลาคม ๒๕๓๑

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาภาคินพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒได้

.....อาจารย์ที่ปรึกษา

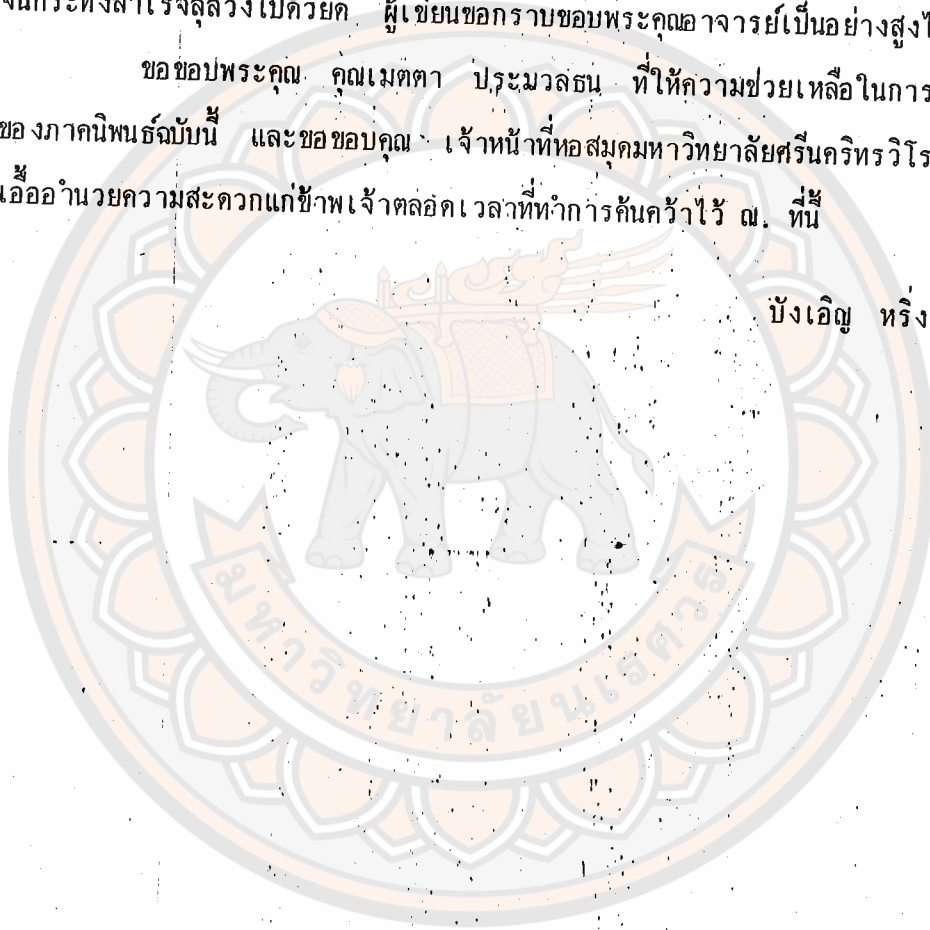
(รองศาสตราจารย์ สมคิด ศรีสิงห์)

ประกาศคุณูปการ

ภาคนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลืออย่างยิ่ง จากอาจารย์สมคิด ศรีสิงห์
ที่กรุณาเป็นที่ปรึกษา โดยให้ข้อคิดเห็นแนะนำตลอดจนการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ตั้งแต่เริ่มทำ
จนกระทั่งสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูงไว้ ณ
ที่นี้
ขอขอบพระคุณ คุณเมตตา ประมวลธน์ ที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดพิมพ์ต้นฉบับ
ของภาคนิพนธ์ฉบับนี้ และขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลกที่
เอื้ออำนวยความสะดวกแก่ข้าพเจ้าตลอดเวลาที่ทำการค้นคว้าไว้ ณ ที่นี้

บังเอิญ หริงรอด

สารบัญ

บทนำ

บทที่ ๑

สภาพทั่วไปของกรุงศรีอยุธยา

๑.๑ สภาพทั่วไป

๖ - ๗

๑.๒ ลักษณะที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยา

๗ - ๑๐

๑.๓ ขอบเขต

๑๐ - ๑๓

๑.๔ สภาพชุมชนและสังคมในสมัยอยุธยา

๑๓ - ๑๖

๑.๕ อาชีพ

๑๗ - ๒๑

บทที่ ๒

การค้าภายในประเทศของกรุงศรีอยุธยา

๒.๑ สภาพการค้าภายในโดยทั่วไป

๒๕ - ๓๐

๒.๒ กลุ่มชนที่มีบทบาททางด้านการค้า

๓๓ - ๔๐

๒.๓ ลักษณะของตลาดการค้าและสินค้า

๔๐ - ๔๒

๒.๔ กฎการค้า

๔๒

๒.๕ จรรยาบรรณของพ่อค้าตามกฎหมาย

๔๓ - ๔๕

๒.๖ บทบาทและหน้าที่ของกรมพระคลังสินค้า

บทที่ ๓

นโยบายการค้าของไทย

๓.๑ นโยบายเปิดประตูการค้า

๕๐ - ๕๑

๓.๒ นโยบายการจัดเมืองศูนย์กลางการค้าให้ชาวต่างชาติ

๕๑ - ๕๖

๓.๓ นโยบายด้านอำนาจทางเศรษฐกิจ

๕๖ - ๕๘

๓.๔ นโยบายผูกขาดการค้าของรัฐบาล

๕๘ - ๖๐

๓.๕ นโยบายให้ชาวต่างประเทศเข้าร่ำราษการที่เกี่ยวข้องด้านเศรษฐกิจ

๖๑ - ๖๔

๓.๖ นโยบายให้สิทธิผูกขาดแก่ชาวต่างชาติ

๖๔ - ๖๕

บทที่ ๔ การค้ากับต่างประเทศ

๔.๑

จีน

๖๗ - ๗๐

๔.๒

ญี่ปุ่น

๗๐ - ๗๘

๔.๓

ประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย

๗๘ - ๘๐

๔.๔

โปรตุเกส

๘๐ - ๘๔

๔.๕

สเปน

๘๔ - ๘๕

๔.๖

ฮอลันดา

๘๕ - ๘๗

๔.๗

อังกฤษ

๘๗ - ๑๐๑

๔.๘

ฝรั่งเศส

๑๐๒ - ๑๑๔

บทที่ ๕ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับระบบการค้าไทยมีผลทำให้การค้าไทยตกต่ำและยุติลงในที่สุด

๕.๑

ปัญหาที่กีดกันทางการค้าของชาวต่างชาติที่มีต่อการค้าไทย

๑๑๔ - ๑๑๗

๕.๒

ปัญหาที่ชาวต่างชาติเข้ามาแข่งขันอิทธิพลในประเทศไทยมีผลทำให้การค้าไทยตกต่ำ

๑๑๗ - ๑๒๑

๕.๓

ปัญหาที่เกิดจากการดำเนินงานของกรมพระคลังสินค้า

๑๒๑ - ๑๒๔

๕.๔

ปัญหาที่เกิดจากการให้ชาวต่างชาติเข้ารับราชการในตำแหน่งกรมพระคลังสินค้า

๑๒๔ - ๑๒๗

๕.๕

ปัญหาชาตินิยมของไทย

๑๒๗ - ๑๓๑

๕.๖

ปัญหาสิทธิสงครามของไทย ที่ทำให้ชาวต่างชาติไม่ปลอดภัย

๑๓๑ - ๑๓๒

บทสรุป

ภาคผนวก ก.

ภาคผนวก ข.

บทนำ

ชนเผ่าไทยจากสมัยเริ่มแรกจนถึงสมัยปัจจุบัน จะมีอาชีพหลักที่สำคัญมาตลอด ก็อาชีพการเกษตรกรรมในการดำรงชีวิต การเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่คนไทยเรามีความชำนาญมาก ในการผลิตผลผลิตออกมาไม่ว่าจะในสมัยสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบันก็ตามการเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่คนไทยไม่สามารถละทิ้งได้ โดยเฉพาะอาชีพที่เรียกว่าการทำนา ทำไร่ และทำสวน ผลผลิตที่คนไทยผลิตออกมานั้นเพียงพอต่อความต้องการในการบริโภคของคนไทย และถ้าเหลือจากความต้องการก็จะนำผลผลิตที่เหลือนั้นออกมาจำหน่ายหรือขายซึ่งกันและกัน แต่ในสุโขทัยนั้นลักษณะการจำหน่ายสินค้าใช้ระบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน ต่อมาได้วิวัฒนาการมาเรื่อย จากการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกันมาใช้ระบบเงินตราเป็นสื่อกลางในการค้าขาย จากการนำเอาผลผลิตมาจำหน่ายนั้นทำให้เกิดอาชีพหนึ่งขึ้นมา คือ อาชีพการค้าขายนั่นเอง

การค้าขายนั้นเกิดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ได้กล่าวไว้ว่า "...ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ..."¹ จากข้อความดังกล่าวเห็นได้ว่าไทยมีการค้าขายกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่ลักษณะการค้าเป็นลักษณะการค้าส่วนบุคคลเสียมากกว่า และลักษณะการค้าจะเป็นไปอย่างเสรีซึ่งจะเห็นได้ชัดจากข้อความที่กล่าวว่า "...เบื้องต้นนอนของสุโขทัยนั้นมีตลาดปสาน..."² จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ลักษณะการค้าแบบเลี้ยงตัวเองกำลังพัฒนาและก้าวเข้าสู่การค้ามากยิ่งขึ้น แต่ระบบการค้าในสมัยสุโขทัยนั้นยังไม่กว้างขวางพอ แม้ว่าจะค้ากับต่างประเทศก็ตามและลักษณะการค้าเป็นแบบเสรีมากเกินไป จึงทำให้การค้าไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าสมัยอโยธยา

¹ ฟิล์มฉายศึกษาภรณ์ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (พระนคร : ไทยสัมพันธ์) ด้าน 1 และด้าน 2

² ๓. ด้าน 3

กรุงศรีอยุธยาซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นนครหลวงของไทยมาเป็นระยะเวลา 417 ปี ซึ่งครองความรุ่งเรืองมาตลอดควบคู่กับระบบการค้าที่รุ่งเรืองของไทย คนโบราณมักจะกล่าวกันว่า "ครึ่งเมื่อบ้านเมืองคือ" ซึ่งหมายถึงกรุงศรีอยุธยานั่นเอง อาชีพหนึ่งที่เกิดคู่กับความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา ก็คือ การค้าขาย ซึ่งลักษณะการค้าในสมัยที่การค้าภายในประเทศ และการค้ากับต่างประเทศ ดังคำกล่าวของหมอแกมพ์เฟอร์ว่า ³ "...ได้มีราษฎรอาศัยอยู่ในเรือลอยมากไม่ใช่น้อยเหมือนกัน ในเรือบางลำก็มีเพียงครอบครัวเดียว บางลำก็มีสองครอบครัวหรือมากกว่า เรือที่ลายนั้นเปรียบเสมือนบ้านและเหล่านั่นได้ล่องไปตามแม่น้ำ ไปจอดพักอาศัยที่โน้นบ้างที่นี้บ้าง เปลี่ยนและย้ายที่อยู่เสมอ แห่งละชั่วคราวไม่ประจำนาน ๆ โดยเฉพาะเวลาที่น้ำมาก ๆ เรือแบบนี้โดยมากจะเร่ขายของไปในตัวด้วย..."³ จากคำกล่าวเหล่านี้แสดงว่าอาชีพค้าขายได้กระจายไปทั่วอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศดังคำกล่าวของพ่อค้าชาวโปรตุเกสว่า

⁴ "...ประเทศสยามเป็นประเทศที่ใหญ่โตมากที่สุดใแถบเอเชียอาคเนย์ ประกอบด้วยชาวเอเชียต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อันได้เปรียบทำให้เป็นศูนย์กลางที่พิเศษในการติดต่อ..."⁴

ได้มีประเทศต่าง ๆ เข้ามาติดต่อค้าขายตลอดสมัยอยุธยา เช่น โปรตุเกส สเปน สอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศสและประเทศในแถบเอเชียอีกมาก ซึ่งประเทศเหล่านี้เข้ามามุ่งแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านการค้ากับอยุธยาซึ่งมีทั้งที่เจตนาดีและเจตนาไม่ดีในการเข้ามาค้าขาย แต่อย่างไรก็ตามการค้าของอยุธยาก็ยังคงรุ่งเรืองอยู่ อาจจะเป็นเพราะการกำหนดลักษณะของการค้าอย่างมีกฎเกณฑ์และการค้าเป็นงานของเจ้าหน้าที่กรมพระคลังสินค้า ซึ่งคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศเป็นหลัก แต่ลักษณะการค้าไม่ก่ออรรราชัน จากหนังสือพิมพ์ทางประวัติศาสตร์ไทยหลายฉบับกล่าวว่าลักษณะการค้าของไทยมีปัญหามาโดยตลอด เช่นปัญหาที่เกิดจากการกำหนดอัตราภาษี

³ วัช รัตนนิชิตี เมืองไทยในทัศนะฝรั่ง หน้า 161

⁴ สำนักนายกรัฐมนตรี "ความสัมพันธ์ของชาวโปรตุเกสกับชาวประเทศสยาม" แดง-งานประวัติศาสตร์เอกสาร โบราณคดี 1 (3) 47-49 กันยายน 2510

และภาษีค่าผ่านด่านต่อ เรือสินค้าของชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา บัณฑิตการผูกขาด
 สินค้าของกรมพระคลังสินค้า บัณฑิตการชักผลประโยชน์ซึ่งกันและกันของชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะ
 พ่อค้าชนชาติฮอลันดา ซึ่งต้องการจะจับจองแหล่งการค้าภายในกรุงศรีอยุธยาแต่เพียงผู้เดียว โดยการ
 กีดกันพ่อค้าจากชนชาติอื่นมาโดยตลอด โดยเฉพาะพ่อค้าชนชาติอังกฤษ และอีกปัญหาหนึ่งที่เกิดจากการ
 เอาโรคเอาเปรียบของชาวต่างชาติที่มีต่อกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะพ่อค้าชาวฮอลันดา ซึ่งทำให้กษัตริย์
 กรุงศรีอยุธยานั้นทรงหวั่นวิตกต่อความปลอดภัยของประเทศชาติเป็นอย่างมาก ดังนั้นสมเด็จพระนารายณ์
 มหาราชทรงพยายาม ม้ากับชาติอื่นไปด้วย เพื่อหาประเทศอื่นมาคานอำนาจของฮอลันดาตั้งแต่นั้นเป็น
 ต้นมาความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับฮอลันดาก็เริ่มหมองเมิน โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระเจ้า
 ปราสาททองนั้นอาจกล่าวได้ว่า "ในรัชสมัยนี้แม้ว่าฮอลันดาจะมีอำนาจสูงสุด แต่ก็ไม่สามารถเอาเปรียบ
 ไทยได้มากนัก แต่ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรุงศรีอยุธยาก็ทำการค้ากับฮอลันดาต่อ
 และทำสัญญาสันติภาพขึ้นในวันที่ 11 สิงหาคม 2207⁵

จากสนธิสัญญานี้ฮอลันดาก็ยังคงได้เปรียบต่อการค้ากับกรุงศรีอยุธยาตลอด ดังนั้น
 พระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงได้พยายามนำเอาประเทศฝรั่งเศส เข้ามาคานอำนาจกับฮอลันดา
 แต่ก็ไม่วายมีปัญหาเกี่ยวกับฝรั่งเศส โดยเฉพาะบทบาทของพ่อค้าคนที่มีต่อการค้ากับกรุงศรีอยุธยากับการค้า
 ของฝรั่งเศสตลอดรัชสมัย

จะเห็นได้ว่าระบบการค้า ของกรุงศรีอยุธยามีปัญหาโดยตลอด โดยเฉพาะปัญหาที่เกิด
 กับชาวต่างชาติแม้ว่าทางราชการจะจัดหน่วยของ กรมพระคลังสินค้าขึ้นมาเป็นตัวแทนค้ากับต่างประเทศ
 ก็ตามปัญหาก็ยังคงเกิดขึ้นอยู่เสมอ จึงน่าจะได้มีการศึกษาค้นคว้าให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

ความมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะที่ตั้งขอบเขตของกรุงศรีอยุธยาที่มีอิทธิพลต่อระบบการค้าของ
กรุงศรีอยุธยา
2. เพื่อศึกษาถึงระบบการค้าของกรุงศรีอยุธยาทั้งภายในประเทศและการค้ากับ
ต่างประเทศ

⁵กรมศิลปากร บันทึกเรือสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศในศตวรรษที่ 17

- 3. เพื่อศึกษถึงบทบาทของเจ้าหน้าที่กรมพระคลังสินค้าที่มีต่อชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายภายในกรุงศรีอยุธยา
- 4. เพื่อศึกษาถึงการแข่งขันทางด้านการค้าของชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยา
- 5. เพื่อศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับระบบการค้าไทยที่มีผลกระทบต่อ เศรษฐกิจไทยในกรุงศรีอยุธยา

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

- 1. เพื่อให้ทราบถึงลักษณะปัญหาที่เกิดขึ้นกับระบบการค้าของกรุงศรีอยุธยา
- 2. เพื่อให้ทราบถึงกฎการค้าและนโยบายทางด้านการค้าของกรุงศรีอยุธยาที่มีผลกระทบต่อชาวต่างชาติ
- 3. เพื่อให้ทราบถึงเจตนารมณ์ของชาวต่างชาติที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในกรุงศรีอยุธยา
- 4. เพื่อให้ทราบถึงการเอาเปรียบของชาวต่างชาติที่เข้ามาค้ากับกรุงศรีอยุธยา
- 5. เพื่อให้ทราบถึงการปกป้องผลประโยชน์ของประเทศชาติของพระมหากษัตริย์ไทย
- 6. เพื่อให้ทราบถึงการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นของพ่อค้าชาวต่างชาติที่พยายามจะค้าขายในกรุงศรีอยุธยาแต่เพียงผู้เดียว
- 7. เพื่อที่จะสามารถนำไปใช้อ้างอิงในการเรียนการสอน วิชาประวัติศาสตร์ไทยได้ในอนาคต

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

- 1. ศึกษาถึงปัญหาที่มีต่อระบบการค้าและผลกระทบต่อระบบ เศรษฐกิจไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา
- 2. ศึกษาถึงนโยบายการค้าของพระคลังสินค้าและบทบาทของกรมพระคลังสินค้าที่ดำเนินการ และผลกระทบต่อระบบ เศรษฐกิจไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา

วิธีการดำเนินการค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าดำเนินการตามวิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach)

และเสนอรายงานแบบพรรณาวិเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการค้นคว้า จะใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารขั้นต้น (Primary Sources) และข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบกัน

แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ

1. หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
2. หอสมุดแห่งชาติ
3. หอสมุดอนุমানราชชน
4. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
5. ห้องประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
6. หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
7. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. เอกสารขั้นต้น
  - บันทึกของ เดอ ลาลูแบร์
  - บันทึกของบาทหลวงตาซาร์ต
  - บันทึกของพ่อค้าชนชาติฮอลันดา
  - จดหมายเหตุของ เดอ ชัวซีย์
2. เอกสารชั้นรอง
  - ประชุมพงศาวดารเล่ม 9   ประชุมพงศาวดารเล่ม 63
  - พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
  - กฎหมายตราสามดวงเล่ม 1 - 5
  - พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระนพรัตน์
  - การทูตไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ของสมเจัย อนุมานราชชน
  - ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา - รัตนโกสินทร์ ของ ถนอม อานามวัฒน์
  - ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับนานาชาติ ของ สงวน อ้นคง
  - ประวัติการค้าไทย ของ ขุนวิจิตรมาตรา   ฯลฯ

สภาพทั่วไปของกรุงศรีอยุธยา

1.1 สภาพทั่วไป

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในปีพ.ศ. 1893 ซึ่งตามหลักฐานกล่าวว่า พระองค์ทรงอพยพผู้คนมาจากที่อื่นมาอยู่ที่เวียงเล็ก หรือเวียงเหล็ก แล้วโปรดให้สร้างพระราชวังขึ้นที่ริมหนองโสนในตัวเกาะเมืองอยุธยา เสร็จในพ.ศ. 1893 จึงได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

ในสมัยที่สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้นดินแดนในแถบนี้ยังอยู่ในอำนาจของอาณาจักรสุโขทัย แต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ก็พยายามที่ปลุกตัวออกจากอำนาจของกรุงสุโขทัย ดังปรากฏว่าจากการทรงได้ให้ขุนหลวงพะงั่วยกทัพไปยึดเมืองชัยนาทอันเขตทางใต้สุดของอาณาจักรสุโขทัยต่อแดนอยุธยาได้ทำให้พระมหาธรรมราชาที่ 1 แห่งกรุงสุโขทัยต้องส่งบรรณาการจำนวนมากไปถวายพระเจ้าอู่ทองทูลขอเมืองชัยนาทคืน ซึ่งพระเจ้าอู่ทองทรงพระราชทานให้¹ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา อาณาจักรสุโขทัยต้องยอมเป็นไมตรีและแสดงถึงการรับรองความเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ของกรุงศรีอยุธยาด้วย

ครั้นถึงสมัยพระบรมราชาที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ได้ยกทัพไปรุกรานอาณาจักรสุโขทัยอย่างจริงจัง โดยทำสงครามกันอยู่หลายครั้งระหว่างปี พ.ศ. 1914 - 1929 ทำให้อาณาจักรสุโขทัยอ่อนแอลงเป็นอย่างมาก และเมื่อถึงปี พ.ศ. 1929 พระมหาธรรมราชาที่ 2 แห่งสุโขทัยได้ออกมาถวายบังคม² อาณาจักรสุโขทัยได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แต่ก็ยังคงมีกษัตริย์ปกครองสืบมาจนสิ้นสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 4 ปี 1981 กษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัยก็หมดสิ้นลง

¹ร.ต.ท. แสง มนวิthur ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 115

²คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ หน้า 132

กรุงศรีอยุธยาจึงได้มีความสำคัญในฐานะเมืองหลวงที่สำคัญของคนไทยสืบมาจนถึง 417 ปี คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 1893 % 2310 มีพระมหากษัตริย์ปกครอง 33 พระองค์ และถ้านับ ขุนวรวงศาธิราชด้วยก็จะมีถึง 34 พระองค์

1.2 ลักษณะที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยา

สถานที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยามีสภาพเป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบถึง 3 สาย คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นที่ตั้งที่เหมาะสมมากทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง ยุทธศาสตร์ เป็นที่รวมของแม่น้ำ 3 สาย จึงเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทางน้ำและพาณิชย์กรรม ซึ่งทางกรุงศรีอยุธยานั้นตั้งอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า "หนองโสน" ซึ่งเป็นแผ่นดินแหลมของแม่น้ำลพบุรี ด้านเหนือ ด้านใต้ และด้านตะวันตกจดแม่น้ำ ด้านตะวันออกมีแต่คูไม่มีแม่น้ำ คูนี้แยกจากแม่น้ำลพบุรี ตั้งแต่หัวรอไปบรรจบแม่น้ำบางกะจะ หน้าป้อมเพชรเรียกว่าคูช่อหน้า แต่ชั้นเดิมคงจะแคบมาในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา พ.ศ. 2115 จึงโปรดให้ขุดขยายออกไปกว้าง 10 วา ลึก 3 วา³ ลักษณะชัยภูมิตั้งกล่าวมีความสำคัญยิ่งทางยุทธศาสตร์ ทำให้ปลอดภัยจากศัตรูรุกรานและสะดวกในการป้องกันบ้านเมือง และเหมาะสำหรับเป็นที่ตั้งมั่นรับข้าศึก เพราะเมื่อถึงฤดูน้ำหลากในบริเวณนอกพระนครจะเจ็งบึงน้ำ ข้าศึกไม่สามารถจะตั้งทัพล้อมได้สะดวกต้องล่าถอยกลับไป แต่สำหรับด้านการคมนาคมภายในตัวเกาะอยุธยาถือว่ามีความสะดวกมากมีทั้ง ถนน คลอง และท่าเรือสำหรับส่งผู้โดยสาร ดังปรากฏไว้ในพงศาวดารภาคที่ 63 กล่าวไว้ดังนี้

ท่าเรือ⁴ มีชื่อปรากฏในพระราชพงศาวดารและกฎหมายเตียรบาล เรียกว่า "ขนานน้ำประจำท่า" หรือ ฉนวนน้ำ มีดังนี้

1. ท่าवासัก เป็นที่ประทับเรือพระที่นั่งสำหรับเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่าง ๆ โดยทางชลมารค ซึ่งเป็นท่าเรือที่ตั้งอยู่แถบทางหัวรอ

³ คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 : ตอน 1 แม่น้ำลำคลองนอกพระนคร

2. ทำคันทหรือทำทราย เป็นทำขึ้นที่มพระราชวังหลวงด้านหน้าเข้าไปในวัง
3. ทำสับเบี้ย เป็นทำเรือจ้างรับส่งคนข้ามฟากไปมาเสียเที่ยวละ 5 เบี้ย ไขกลับต้องเสีย 10 เบี้ย จึงเอาข้อสับเบี้ยมาเป็นข้อทำ

4. ทำกลาโหม เป็นทำข้างลงอาบนํ้า

นอกจากจะมีทำเรือที่สำหรับให้คนพักเวลาจะเดินทางไปไหนมาไหน คลองก็ยังมี ความสำคัญมากในการสัญจรไปมาในการรับส่งคนตามทำเรือต่าง ๆ ดังนั้น คลองในกรุงศรีอยุธยา จึงมีคลองใหญ่น้อยมากมายด้วยกัน ทั้งที่ขุดใช้เป็นเส้นทางระบายน้ำ และเป็นเส้นทางคมนาคม ภายในตัวเมืองตลอดจนใช้เป็นที่พักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ซึ่งมีคลองต่าง ๆ ดังนี้⁵

1. คลองท่อ เป็นคลองใหญ่อยู่ท้ายวังไปออกแม่น้ำด้านใต้ตรงวัดพุทธไสวรรค์ ปากคลองเรียกว่า "คลองฉะไกรใหญ่"
2. คลองประตูข้าวเปลือกที่ตำบลท่าทรายไปออกสู่น้ำด้านใต้ ปากคลองที่ออกแม่น้ำเรียกว่า "คลองประตูจีน"
3. คลองประตูหอรัตนชัย อยู่ใต้วังจันทร์เกษมด้านตะวันออก ไปหอแม่น้ำริม บ่อมเพชร ปากคลองเรียกว่า "คลองในไก่"
4. คลองแยกจากคลองประตูข้าวเปลือกที่ได้สะพานข้างไปทะเลคลองหลังวังจันทร์เกษมจะออกไปคลองหอรัตนชัย หรือคลองในไก่ก็ได้
5. คลองประตูเทพนิมิต ตอนปากคลองเลี้ยวหักวงน้อยหนึ่ง แล้วตรงไปบึง ชีขัน
6. คลองฉะไกรน้อย อยู่เหนือคลองประตูเทพนิมิต ไปข้างวัดบรมพุทธาราม ถึงวัดป่าใน แล้วเลี้ยวผ่านคลองประตูเทพนิมิต คลองประตูจีนไปบรรจบคลองประตูในไก่
7. คลองประตูท่าพระ อยู่ทางด้านตะวันตก ตรงมาตะวันออกผ่านคลองฉะไกรใหญ่ มาบรรจบคลองฉะไกรน้อย

จะเห็นได้ว่าสภาพทางทำเลที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาชั้นเมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะที่ตั้งของกรุงสุโขทัยแล้ว ที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาจะได้เปรียบมากกว่า เพราะภายในเมืองประกอบไปด้วยคลองใหญ่น้อยหลายสายเชื่อมแม่น้ำทางด้านเหนือกับด้านใต้ มีบึงและหนองน้ำใหญ่อยู่กลางเมือง คือ หนองโสน ซึ่งหนองโสนนั้นประกอบด้วย ตอนเหนือเรียกบึงชีชัน ตอนใต้เรียกว่าบึงพระราม ดังนั้นปัญหาเรื่องน้ำจึงไม่เป็นปัญหาสำหรับกรุงศรีอยุธยาถ้าเปรียบกับกรุงสุโขทัยซึ่งภายในเมืองมีแต่สระพัง หรือบ่อ เนื่องจากการที่มีคลองมากมายภายในเมืองนั้นเหมาะสำหรับการเพาะปลูกทางเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง แต่ทางด้านการค้า คลองนั้นก็มิประโยชน์ทางด้านการค้ามาก โดยเฉพาะการค้าภายในประเทศ ดังที่หมอแกมพ์เฟอร์ได้กล่าวไว้ว่า "...ได้มีราษฎรอาศัยอยู่เรือล้อยมากไม่ใช่น้อยเหมือนกัน ในเรือบางลำก็มีครอบครัวเดี่ยว บางลำก็มีหลายครอบครัว เรือที่ล้อยันเปรียบเสมือนบ้านลอยเหล่านั้นได้แล่นขึ้นล่องไปตามแม่น้ำ ไปจอดพักอาศัยที่โน้นบ้างที่นี้บ้าง เปลี่ยนและย้ายอยู่เสมอแห่งละชั่วครึ่งชั่วคราวไม่ประจำที่นาน โดยเฉพาะเวลาที่น้ำมากและเรือเหล่านั้นส่วนมากมักจะทำการค้าขายไปในตัวด้วย..."⁶

จากคำกล่าวของหมอแกมพ์เฟอร์นั้น แสดงว่าการค้าภายในเมืองใช้ทางน้ำ หรือแม่น้ำลำคลองเป็นสำคัญ และลักษณะการตั้งบ้านเรือนคงจะอยู่ริมฝั่งคลองหรือริมฝั่งแม่น้ำ นอกจากลำคลองที่มีประโยชน์ทางด้านการค้าแล้ว แม่น้ำทั้งสามสายคือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยา คงยังมีความสำคัญทางด้านการค้าโดยเฉพาะการค้ากับชาวต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขายด้วย ดังที่พ่อค้าชาวโปรตุเกสกล่าวว่า "...ประเทศสยามเป็นประเทศที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์ ประกอบด้วยพลเมืองชาวเอเชียชาติต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่ตั้งอันได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ทำให้เป็นศูนย์กลางที่พิเศษในการติดต่อ..."⁷

⁶ รัช รัตนากิชาติ ด.ศ. หน้า 161

⁷ สำนักนายกรัฐมนตรี "ความสัมพันธ์ของชาวโปรตุเกสกับประเทศสยาม"

นอกจากแม่น้ำและลำคลอง ถนนภายในตัวเมืองยังคงมีอิทธิพลต่อการค้าภายในประเทศด้วย หมอแกมพ์เฟอร์ได้เล่าเรื่องถนนของกรุงศรีอยุธยาว่า "เมื่อได้เข้ามากรุงศรีอยุธยานั้นได้พบเห็นถนนสายแรกของเมืองไทยเป็นถนนที่กว้างใหญ่คับคั่งด้วยประชาชนและมีบ้านเรือนปลูกสร้างขึ้นอย่างดีที่สุด ตั้งอยู่ทั้งสองฟากถนน ถนนสายใหญ่และสำคัญนี้เป็นถนนที่สร้างขึ้นให้แล่นไปทางทิศตะวันตกของกรุงศรีอยุธยา และเลียบไปตามคั้งกำแพงเมืองด้วย ถนนสายนี้ในบางตอน เดิมเป็นที่ตั้งหลักแหล่งของชาวवलันตา ฝรั่งเศสและอังกฤษ เคยมีร้านค้าของมูฮอมาตย์สำคัญในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ตั้งอยู่โดยย่านถนนนี้ด้วย"⁸

สรุปลักษณะที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยานั้นเหมาะสมกับการเกษตรการเพาะปลูก และเหมาะสมกับด้านการค้า ยุทธศาสตร์ในการป้องกันประเทศเป็นอย่างมาก จากที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาที่เป็นเช่นนั้นมีส่วนทำให้กรุงศรีอยุธยาของไทยเรามีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าประเทศอื่นในแถบเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะทางด้านการค้าขายในกรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองมากเพราะว่ามีลักษณะที่ตั้งที่เหมาะสม

1.3 ขอบเขตของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

ลักษณะขอบเขตของกรุงศรีอยุธยานั้นสามารถแบ่งออกได้ 2 ช่วง ได้ดังนี้

1.3.1 ระยะ พ.ศ. 1893 - 1991 คือ รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง)

ไปจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีขอบเขตของอาณาจักรดังนี้

ก. เมืองหน้าด่าน คือ เมืองที่โปรดเกล้าให้เชื้อพระวงศ์ไปปกครองและช่วยดูแลป้องกันในเขตใกล้เคียงและเมืองหลวงด้วย มีทั้ง 4 ทิศ คือ⁹

1. ทิศเหนือ คือ เมืองลพบุรี ซึ่งถือเป็นเมืองหลวงด้วย เช่น ในสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) โปรดเกล้าให้พระราเมศวรไปปกครอง

⁸ ธีรชัย รัตนวิชาติ ล.ค. หน้า 164

⁹ สมคิด ศรีสิงห์ ล.ค. หน้า 58

2. ทิศตะวันออก คือ เมืองนครนายก
3. ทิศตะวันตก คือ เมืองสุวรรณภูมิ (สุพรรณบุรี)
4. ทิศใต้ คือ เมืองนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง)

ข. หัวเมืองชั้นใน ได้แก่ หัวเมืองที่ใกล้ราชธานี หรือตั้งอยู่ใกล้เมืองหน้าด่าน เช่นเมืองปราจีนบุรี พระรถ เพชรบุรี แพรก(สุพรรณบุรี) เป็นต้น เมืองเหล่านี้ขึ้นตรงต่อเมืองหลวง¹⁰

ค. หัวเมืองชั้นนอก หรือเมืองพระยามหานคร เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงและหัวเมืองชั้นใน การปกครองมีเจ้าเมืองปกครอง ส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองเดิมหรือทางเมืองหลวงส่งออกไปปกครอง เช่น โคราชบุรี (นครราชสีมา) จันทบูรณ(จันทบุรี) ไซยา นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ถลาง ตะนาวศรี ทวาย เป็นต้น

ง. หัวเมืองประเทศราช ความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่า เมื่อแรกสถาปนาเป็นราชธานีนั้นเมืองชั้น 16 เมือง คือ มะละกา ชวา ตะนาวศรี ทวาย นครศรีธรรมราช เมาะตะมะ เมาะลำเมิง สงขลา จันทบูรณ พิษณุโลก สุโขทัย พิษัย พิจิตร สวรรคโลก กำแพงเพชร นครสวรรค์¹¹ (เมืองเหล่านี้บางเมืองได้ถูกจัดไว้เป็นหัวเมืองชั้นนอกในสมัยต่อมา) เมืองดังกล่าวเหล่านี้เจ้านายปกครองกันเองด้วยกรุงศรีอยุธยาไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวแต่ต้องส่งบรรณาการให้กรุงศรีอยุธยาทุกปี

1.3.2 ระยะเวลา พ.ศ.1991 - 2112 คือ ตั้งแต่รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถไปจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช เป็นสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งที่ยิ่งใหญ่โดยโอนอำนาจการปกครองหัวเมืองเข้าสู่เมืองหลวง ทำให้หัวเมืองต่าง ๆ มีอำนาจลดลง โดยเฉพาะหัวเมืองชั้นนอกหรือเมืองพระยามหานครซึ่งต้องมาขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยาอันเป็นราชธานี การปกครองส่วนแบบนี้เรียกว่า "แบบสังเกณฑ" หรือแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางซึ่งจะมีการปกครองหัว-

¹⁰ กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระปรมานุชิต-
ชินโนรส หน้า 30

เมืองต่าง ๆ ดังนี้¹²

ก. หัวเมืองชั้นใน กำหนดบรรดาเมืองที่อยู่ใกล้ราชธานี ซึ่งได้แก่ เพชรบุรี ชัยนาท อีทรบุรี พรหมบุรี ลพบุรี สรรคบุรี อุทัยธานี มโนรมย์ อ่างทอง กาญจนบุรี ไทรโยค สุพรรณบุรี ศรีสวัสดิ์ นครไชยศรี ราชบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี ท่าจีน นนทบุรี แม่กลอง ปากน้ำ ชลบุรี ปราณบุรี ระยอง บางละมุง ท่าเรือ บัวชุม ไชยบาดาล กำพราน เมืองเหล่านี้ล้วนเป็นเมืองจัตวา ขึ้นตรงกับมหาดไทย กลาโหม และ กรมท่า เจ้าเมืองถือศักดินา 1000 มีข้าราชการประจำเมืองคอยช่วยเหลือ คือ ปลัดเมือง-ยกบัตร แพ่ง จำเมือง ศุภมาตรา ลีสดี แขวง มีศักดินาคนละ 400¹³ ข้าราชการประจำเมืองเหล่านี้ทางเมืองส่งมา

ข. หัวเมืองชั้นนอก กำหนดฐานะเป็นเมือง เอก โท ตรี ตามลำดับ คือ

1. เมืองเอกมี 2 เมือง คือฝ่ายเหนือได้แก่ เมืองพิษณุโลก เจ้าเมืองคือ เจ้าพระยาสุรสีห์ศักดินา 10000 ฝ่ายใต้ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองคือ เจ้าพระยาสุรศรีธรรมราช ศักดินา 10000¹⁴ เมืองเอกทั้งสองนี้ทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองของแต่ละฝ่าย ตลอดจนดูแลเมืองประเทศราชให้อยู่ในอำนาจด้วย
  2. เมืองโท ได้แก่ เมืองสวรรคโลก สุโขทัย กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ นครราชสีมา ตะนาวศรี รวม 6 เมือง เจ้าเมืองมีศักดินา 10000¹⁵
  3. เมืองตรี ได้แก่ เมืองพิชัย พิจิตร นครสวรรค์ จันทบุรี ไซยา พัทลุง ชุมพร เจ้าเมืองมีศักดินา 5000¹⁶
- เมืองเอก โท ตรี เหล่านี้มีข้าราชการจตุสดมภ์คล้ายกับเมืองหลวง

¹²สมคิด ศรีสิงห์ อ.ศ. หน้า 57

¹³กรมศิลปากร "พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน" ใน กฎหมายตราสามดวง หน้า 313 - 327

¹⁴กรมศิลปากร อ.ศ. หน้า 317 - 318

¹⁵กรมศิลปากร อ.ศ. หน้า 320 - 321

¹⁶กรมศิลปากร อ.ศ. หน้า 321 - 322

ค. เมืองประเทศราช ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงเรื่องพระบรมไตรโลกนาถ ในมาตรา 2 ว่ามีเมืองที่ต้องถวายดอกไม้ทองเงิน 20 เมือง คือ ฝ่ายเหนือ ได้แก่ เมืองนครหลวงศรีสัตนาคนหุต เชียงใหม่ ทองฮ่อ เชียงไกร เชียงกราน เชียงแสน เชียงรุ่ง เชียงราย แสนหัว เขมราช แพร่ น่าน ได้ทอง โคตรบอง เรวแก้ว ฝ่ายใต้ ได้แก่ อุยงตะหน มะละกา มลายู วรรณาร¹⁷ การปกครองหัวเมืองประเทศราชเหล่านี้เจ้านายของชนชาตินั้น ๆ จะปกครองกันเอง ทางอยุธยาได้ควบคุมบริหารโดยตรงเพียงแต่ว่าผู้ใดจะเป็นเจ้าเมืองจะต้องทูลให้กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทรงทราบและทรงแต่งตั้ง อีกทั้งต้องถวายดอกไม้ทองเงินพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการมีกำหนด 3 ปี ส่งครั้งหนึ่ง

1.4 สภาพชุมชนและสังคมในสมัยอยุธยา

กรุงศรีอยุธยามีสภาพเป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบถึง 3 สาย คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ยังมีคลองอีกมากมายซึ่งใช้ประโยชน์มากในการเพาะปลูก และยังมีความสำคัญในด้านการคมนาคมอีกด้วย บ้านเรือนของชาวกรุงศรีอยุธยาจึงนิยมตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ลักษณะบ้านเรือนสร้างเป็นหลังขนาดย่อม ๆ ยกเสาสองจากพื้นราว 13 ฟุต เพราะต้องหนีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวมีบริเวณกว้างขวางพอสมควร ส่วนบ้านเรือนของขุนนางชั้นผู้ใหญ่แห่งราชสำนักก็เป็นเรือนไม้ทั้งหลังเป็นที่อยู่อาศัยเฉพาะเจ้าบ้านและภรรยากับบุตรธิดาเท่านั้น ส่วนภรรยาน้อยอื่นกับบุตรธิดา ทาส ก็มีเรือนเล็ก ๆ แยกกันอยู่คนละหลังในบริเวณรั้วบ้านเดียวกัน¹⁸

1.4.1 ชุมชน

ลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวกรุงศรีอยุธยานั้นนอกจากจะตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำและลำคลองแล้ว ยังมีชาวกรุงศรีอยุธยาที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในน้ำเป็นเรือนแพ หรือยุบนเรือ โดยนำเอาเรือนนั้นเป็นบ้านไปโดยปรายาย ดังที่หมอบแลมป์เพอร์กล่าวไว้แล้ว แต่ยังมีราษฎรบางพวกที่ยังตั้งที่อยู่

¹⁷ กรมศิลปากร กฎมณเฑียรบาล ในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 70

¹⁸ เดอ ลาลูแบร์ (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล) จดหมายเหตุลาลูแบร์ หน้า 133-134

ในป่าลึกที่รกร้างและเป็นป่าเขาอีกมากมาย จากการที่ยังมีพลเมืองอาศัยอยู่ในป่าลึก อาจสันนิษฐานได้ว่า จะเป็นพวกไพร่ที่หลบหนีแรงงาน โดยเข้าไปอยู่อาศัยในป่าลึก เพื่อหลบหลีกการตรวจค้นจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองก็เป็นได้ เพราะในหนังสือปรากฏว่ามีไพร่เป็นจำนวนมากที่หลบหนีการเกณฑ์แรงงานโดยเข้าไปอยู่ในป่าลึก¹⁹

กรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้นแม้ว่าจะกว้างขวางใหญ่โตก็จริง แต่ประชาชนก็อยู่กันอย่างหนาแน่นมากนัก เพราะในบางท้องที่มีผู้คนอยู่อาศัยกันอย่างน้อยมาก เช่น ในแถบบริเวณด้านตะวันตกของกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นที่อยู่ห่างไกลออกไปจากแหล่งที่เป็นทำเลร้านค้า และอีกบริเวณที่มีคนอยู่กันอย่างน้อยมากก็คือ บริเวณด้านใต้ซึ่งเป็นที่ราบต่ำและลุ่ม และประชาชนที่อาศัยอยู่ทางบริเวณนี้มักจะสร้างที่อยู่กันเป็น เรือแพ²⁰

การสัญจรไปมาของชาวเมืองส่วนใหญ่จะใช้เรือ เพราะมีลำคลองมากมายและชุดเชื่อมติดต่อกันตลอด ทำให้การเดินทางไปมาสะดวกรวดเร็วและไปได้ทั่วทุกแห่ง บางสายก็กว้าง บางสายก็ไม่กว้างเท่าใดนัก ถนนบางแห่งในเวลานั้นถึงเวลาน้ำท่วมก็เอ่อหลากไหลเช่นกัน

แหล่งชุมชนที่อยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่นอีกแหล่งก็คือ ในย่านที่มีถนนสายสำคัญ ๆ ในตัวเมืองของกรุงศรีอยุธยา เช่น ถนนสายกลาง ซึ่งสร้างแล่นผ่านไปทางทิศเหนือและเข้าสู่พระราชวังด้วย ถนนสายนี้เป็นถนนสายที่กว้างใหญ่และมีประชาชนอยู่กันอย่างหนาแน่นมากที่สุดตามริมถนนทั้ง 2 ฝากมีอาคารร้านค้า ร้านช่างศิลปกรรมและช่างหัตถกรรมต่าง ๆ คับคั่งมากมายมีทั้งที่ประกอบการค้าของชาวไทยและชาวต่างประเทศด้วย²¹

1.4.2 ตลาด ตลาดในกรุงศรีอยุธยานั้นมีอยู่มากมาย ชายของแยกประเภทกันไป ย่านหนึ่งจะขายของประเภทเดียวกันหมด เช่น ย่านป่ามะพร้าวจะขายมะพร้าวหัวบอก มะพร้าวอ่อน มะพร้าวเผา ย่านป่าฝ้ายเหลืองขายฝ้ายไตรจักร ย่านป่าถ่านขายผลไม้ต่าง ๆ ย่านป่ายาขายยา ขายเครื่องเทศ ย่านป่าทองขายทองคำแบลว ทองนาคเงิน ย่านป่าฟูกขายแต่ฟูกและหมอนเมาะ²²

¹⁹ขจร สุขพาณิชย์ ฐานันดรไพร่ หน้า 56

²⁰ธวัช รัตนนิกขาคี อ.ต. หน้า 161

²¹พัชรี เต็งเจริญ (ภาคนิพนธ์) สภาพสังคมไทยสมัยอยุธยา หน้า 2

²²กรมศิลปากร พงศาวดารภาคที่ 63 หน้า 203 - 206

จากการที่ตลาดแยกเป็นประเภทหนึ่งทำให้ประชาชนสามารถไปหาซื้อสิ่งของได้เป็นแหล่งไป และแต่ละแหล่งก็มีให้เลือกมากมาย ซึ่งแน่นอนของที่ขายก็ต้องแข่งขันกันในเรื่องคุณภาพและราคาเนื่องจากตั้งอยู่ในแถบเดียวกัน

ส่วนบทบาททางด้านการค้าขายภายในตัวเมืองนั้น ส่วนมากบทบาททางด้านการค้าจะตกอยู่ในความรับผิดชอบของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย เพราะสาเหตุที่ว่าฝ่ายชายจะต้องเข้าเวรทำงานหลวงถึงสี่ 6 เดือน (เข้าเดือนออกเดือน) นอกจากฝ่ายภรรยาจะเป็นผู้ค้าขายเพื่อหาเงินเลี้ยงครอบครัวแล้ว ภรรยาจะต้องรับผิดชอบหน้าที่อื่นอีก เช่น ดูแลบุตร และยังหาอาหารส่งไปให้ผู้สามีที่เข้าเวรหลวงอีก ดังนั้นฝ่ายหญิงจึงต้องมีความรับผิดชอบมาก ดังเช่นตัวเมียกู่หน้ท่านด้วยกันและตัวไปสงคราม ถ้ามิได้มา เจ้าหน้ทวงจะเอาเงินต้น ดอกเบี้ย ให้ภรรยาจ่ายเงินต้นให้ไป ส่วนดอกเบี้ยนั้นสามีไม่ตายนกลับมาคอยให้จ่ายที่หลัง²³

หากสามีไปกู้เงินเข้ามาใช้จ่ายในครอบครัว ก็ให้ภรรยาใช้ทั้งต้นและดอกเบี้ยแก่ผู้ให้กู้²⁴

ส่วนทางด้านอบายมุขนั้น คนไทยสมัยอยุธยาชอบเล่นการพนันกันอย่างกว้างขวาง ดังที่ลาลูแบร์ได้กล่าวไว้ว่า

"...ชาวสยามรักเล่นการพนันเหลือเกิน จนกระทั่งจับหายชายคนหรือไม่กี่ชายบุตรธิดาลงเป็นทาส การพนันที่ชอบเล่นกันมากก็คือ สีก และ หมากรุก แต่ไม่เคยปรากฏว่าเล่นไพ่เลย..."²⁵

1.4.3 ประชากร

ประชากรในกรุงศรีอยุธยาจะรวมตัวกันอยู่หนาแน่นในแถบลุ่มแม่น้ำ และตามริมลำคลองส่วนในหัวเมืองและตามชนบทก็กระจายกันอยู่แต่ก็เบาบางมาก ถ้าจะเทียบอัตราส่วนต่อพื้นที่แล้วก็นับว่าน้อยอยู่ การที่ประชากรมีน้อยเนื่องมาจากการที่โรคภัยไข้เจ็บสูง ทำให้

²³ กรมศิลปากร "พระอัยการกู่หน้" ใน กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 64-65

²⁴ ค. หน้า 66

²⁵ เดอ ลาลูแบร์ (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล) จดหมายเหตุลาลูแบร์ หน้า 222

อัตราการตายมาก มองซีเออร์ เซเบเรต์ ได้กล่าวว่า "...เขาได้เห็นผู้คนชาวพื้นเมืองในเมืองนั้นแล้ว รู้สึกประหลาดใจมาก ผู้คนพลเมืองค่อนข้างอ้วนผอมแห้ง ไม่ใคร่มีกำลังวังชาอะไรมากนัก เขาได้ซักถามออกพระวิสุทรสุนทรราชทูตไทยว่าเป็นเพราะเหตุใด ออกพระวิสุทรสุนทรได้ตอบว่า อากาศในเมืองแมนันนั้น* เป็นอากาศที่ไม่ดีมีเชื้อโรคมก ไม่ว่าจะ เป็นชาวยุโรปหรือชาวไทยไปอยู่เมืองนั้นมีได้เลย ส่วนผู้ที่อยู่มาได้นั้นก็เฉพาะผู้ที่เกิดมาในพื้นเมืองนั่นเอง ผู้คนเมืองอื่นมักไปอยู่เมืองนั้นไม่ได้มากนัก สำหรับผู้ที่เกิดในเมืองแมนันนั้นยังไม่วายต้องประสบกับความเจ็บไข้อยู่เสมอ เป็นนิลที่เดียว และดังนั้นจึงมีอายุไม่ยืนยาวนัก ทั้งนี้เป็นเพราะอากาศและพื้นที่ไม่ดีนั้นเอง..."²⁶

จากการสำรวจสำมะโนประชากรทุกปีมิได้ขาด มีประชากรจากการสำรวจครั้งหลังที่สุดเพียง 1,900,000 คน ไม่รวมถึงผู้นิรชาภักย์เข้าไปซ่อนในป่าและพวกทาส²⁷

และนอกจากการสำรวจของคนไทยแล้ว ยังมีบันทึกของชาวต่างชาติได้บันทึกไว้ไว้ได้ประมาณว่าพลเมืองในอาณาจักรอยุธยา พ.ศ. 2088 มีประมาณ 150,000 คน และพลเมืองทั้งหมดของประเทศกรุงศรีอยุธยา 3-5 ล้านคน²⁸

การที่จำนวนตัวเลขประชากรออกมาเช่นนั้น รัฐบาลคงจะมีการสำรวจเรื่อย ๆ แต่จะทำได้เพียงในเขตเมืองหลวงและตามหัวเมืองเท่านั้น เป็นการยากที่จะสำรวจในท้องถิ่นชนบทที่ยังรกร้างมีผู้คนอยู่เบาบางและการเข้าไปสำรวจก็เป็นไปอย่างลำบาก ตัวเลขที่ได้มาจะเชื่อถือไม่ได้ว่าจะถูกต้อง คงเป็นเพียงแต่การสำรวจอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น นอกจากที่ยังขาดการสำรวจคือพวกที่หลบหนีการเกณฑ์แรงงานเข้าไปซ่อนอยู่ในป่า และจากการเกิดศึกสงครามที่มีการกวาดต้อนผู้คนต่าง ๆ ทำให้จำนวนประชากรมีไม่แน่นอน สาเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ประชากรของกรุงศรีอยุธยาประเมินออกมาได้ไม่แน่ชัด

* หมายถึงจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

²⁶ ธวัช รัตนภิชาติ ล.ศ. หน้า 129 - 130

²⁷ เคอ ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ หน้า 46 - 47

²⁸ สมคิด ศรีสิงห์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย เล่ม 1 หน้า 143 - 144

1.5 อาชีพ

อาชีพคนไทยที่ถือว่ามีความสำคัญต่อคนไทยมากที่สุดคือ อาชีพทางการเกษตร หรือที่เรียกอีกอย่างคือ การทำนา ทำสวน ทำไร่ ส่วนอาชีพที่รองลงมาจากอาชีพที่ทำการเกษตรกรรมก็คือ อาชีพทางการทำหัตถกรรม เครื่องปั้นดินเผา ทอผ้า การทำเครื่องใช้ในครัวเรือน เป็นต้น สำหรับอาชีพทางการค้านี้กระทำการกันอย่างแพร่หลายพอควร ดังจะเห็นจากการที่มีตลาดซื้อขายกันอยู่ทั่วไป แต่ก็ยังเป็นการซื้อขายสิ่งของประเภทอุปโภคบริโภคที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตทางการเกษตร เป็นส่วนใหญ่ จะเป็นการค้าของรัฐบาลมากกว่าของประชาชน และเจริญก้าวหน้ามาก โดยเฉพาะในสมัยที่ชาวยุโรปเข้ามาติดต่อค้าขายด้วยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2054 เป็นต้นมา จากหนังสือคำให้การของชาวกรุงเก่ากล่าวไว้ว่า "ฝูงชนพลเมืองรู้ทำมาหากิน มีการกสิกรรมทำนาไร้ ทำพาณิชย์การ แลกเปลี่ยนค้าขาย ทำการช่างหัตถกรรม เป็นต้นว่า จักสาน ทำหม้อ ไ้ ต่อม ไร่ ไร่ ไร่ ใช้ใส่ข้าว ในน้ำมากมุลซื้อขายแก่กัน พวกราษฎรมีทรัพย์สินมั่งคั่งสมบูรณ์ขึ้นทุกที"²⁹

1.5.1 การทำนา

กรรมสิทธิในที่ดินทำกิน ที่ดินที่ประชาชนใช้ทำกินจะมีประมาณ คนละ 10 - 25 ไร่ ดังที่ได้ระบุไว้ในพระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน คือ

ไพร่หัวงาน นา 25

ไพร่มีครัว นา 20

ไพร่ราบ นา 15

ไพร่เลว นา 10³⁰

หลักฐานปรากฏแน่ชัดว่ามีการเพาะปลูกมาตั้งแต่การเริ่มตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ดังปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า มีการปลูกข้าวเบา ข้าวหนัก ตามฤดูกาลเพาะปลูก³¹

²⁹กรมศิลปากร คำให้การของชาวกรุงเก่า หน้า 55

³⁰กรมศิลปากร "พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 313 - 314

³¹กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ, หน้า 265

เขตรอบบริเวณที่ใช้ในการทำนํ้ากันทำกัน ในเขตชลประทานของอาณาจักรอยุธยา ทั้งนี้เพราะมีภูมิประเทศเหมาะสมในการเพาะปลูกมาก ประกอบกับข้าวเป็นอาหารหลักของประชาชนคนไทย และทางราชการก็ยังจำเป็นต้องใช้ในราชการต่าง ๆ เช่น ใช้ในสงคราม หรือ เพื่อแจกจ่ายข้าราชการด้วย ดังปรากฏตามหลักฐานว่ามีการตั้งตำแหน่งจตุสดมภ์ไว้คอยดูแลการทำนํ้าคือ ขุนนา หรือ เกษตราธิบดี และเพื่อให้การทำนํ้าเป็นไปอย่างสะดวก รัฐบาลยังได้ออกกฎหมายให้ความคุ้มครองไร่นาทรัพย์สินเพื่อกันมิให้เกิดการละโมภทำไร่นาเสียหาย ดังปรากฏในอัยการเบ็ดเสร็จจำนวน 45 มาตรา ซึ่งเป็นกฎหมายที่ออกมาตั้งแต่ก่อนสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) หลายมาตราถูกเพิ่มเติมที่หลังต่อมา

1.5.2 การทำสวน

การทำสวนส่วนใหญ่จะเป็นสวนผลไม้มากกว่า แม้ในพงศาวดารมิได้กำหนดไว้ก็ตาม แต่เข้าใจว่าจะเป็นสวนผลไม้ดังเช่นปรากฏในปัจจุบัน เช่น มะม่วง ฝรั่ง สาลี่ เงาะ ส้ม ฯลฯ ซึ่งเบ็ดเสร็จผลไม้คนไทยนิยมรับประทานกันมาก โดยทั่วไป ผลไม้เป็นสินค้าที่ค้าขายกันอยู่ในตลาด ดังปรากฏในสมัยอยุธยาว่ามีชายขายผลไม้ที่เรียกว่า "ป่า" เช่น ป่ามะพร้าว ป่าหมาก และนอกจากนี้ยังมีการเก็บอากรสวนด้วย

อากรสวน เก็บเป็นเงินในทันทีปลูกผลไม้โดยดูจากต้นไม้ยืนต้นที่ออกจากผลทุกต้นและคิดตามประเภทต้นไม้ แต่จะเก็บอย่างไรไม่ปรากฏ เพียงแต่มีหลักฐานว่าจะมีการจัดเก็บอย่างแน่นอน ดังอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา 42 ซึ่งออกมาในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) พ.ศ. 1905 กล่าวถึงอากรสวนว่า

"...มาตราหนึ่ง ถ้าพื้นนอกเมืองหลวงอันเป็นแคว้นแคว้นของกรุงศรีอยุธยา ไซ้ที่ราษฎรอย่าให้ซื้อขายแก่กัน อย่าละให้เป็นท่าเนาเสลา แลให้นายบ้านนายอำเภอ ร้อยแขวงและนายอากรจัดคนเข้าไปอยู่ในนั้น อนึ่งที่นอกเมืองท่ารุกค่อนานก็ดี แลมันผู้หนึ่งล้อมเอาที่นั้นเป็นไรเป็นส่วนมัน ๆ จะได้ปลูกต้นไม้สรรพจะมะนี้ในที่นั้นไว้ ให้ลดอากรไว้แก่มันปีหนึ่ง พันกว่านั้นเป็นอากรหลวงแล..."³²

³² กรมศิลปากร "พระอัยการเบ็ดเสร็จ" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 117

1.5.3 การทำไร่

การทำไร่นั้นแตกต่างจากการทำสวน เพราะการทำไร่เป็นการปลูกพืชที่เป็นไม้ล้มลุกต่าง ๆ เช่น อ้อย ยาสูบ มันเทศ ถั่ว งา ถั่วเขียว ข้าวโพด ผักต่าง ๆ ฯลฯ พืชเหล่านี้จะปลูกกันมากพอสมควร เพราะได้มีการเก็บอากรที่เรียกว่า สมภัสสรหรือสมพัตร ด้วย

อากรสมภัสสร เป็นอากรเก็บชักรส่วนจากสวนหรือไร่ที่ปลูกพืชผลไม้ล้มลุก เช่น อ้อย ยาสูบ มันเทศ ถั่ว งา ถั่วเขียว ข้าวโพด ผักต่าง ๆ ซึ่งเก็บจากที่ดินที่ทำการเพาะปลูกจริง ๆ เท่านั้น ส่วนพิกัดอัตราภาษีไม่ปรากฏแน่ชัด³³

การทำไร่มีการขายกันในตลาดขายของสดเข้าเียนเพื่อประกอบอาหารด้วย

1.5.4 ทัตถกรรม

ก. เครื่องปั้นดินเผา เครื่องปั้นดินเผาเป็นสินค้าออกประเภทหนึ่ง จำหน่ายกันทั้งภายในและต่างประเทศ ในบริเวณใกล้เกาะเมืองอยุธยา มีหมู่บ้านหลายแห่งที่ทำทัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา³⁴ ได้แก่

1. บ้านหม้อ บ้านหม้อข้าวหม้อแกง
2. บ้านกระเบื้อง ทำกระเบื้อง ซึ่งทั้งบ้านหม้อ และบ้านกระเบื้อง อยู่ในบริเวณทุ่งขวัญ คือ ทุ่งหลังบ้านคลองวัดสระบัวฝั่งตะวันตก
3. บ้านคนที บ้านกระโดน ตะคัน ช่างม้า ตึกตาใหญ่น้อยชาย หมู่บ้านอยู่ในเกาะทุ่งแก้ว เป็นทุ่งหลังบ้านคลองวัดสระบัวฝั่งตะวันออก
- ข. การทอผ้า เป็นอุตสาหกรรมที่ทำกันภายในครัวเรือนอย่างกว้างขวางในสมัยอยุธยา

ค. การทำเครื่องโลหะ เครื่องเหล็ก

1. ย่านอรัญญิก ทำมีด

³³ สมคิด ศรีสิงห์ วิชา ศ.จ. หน้า 107

³⁴ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 หน้า 65

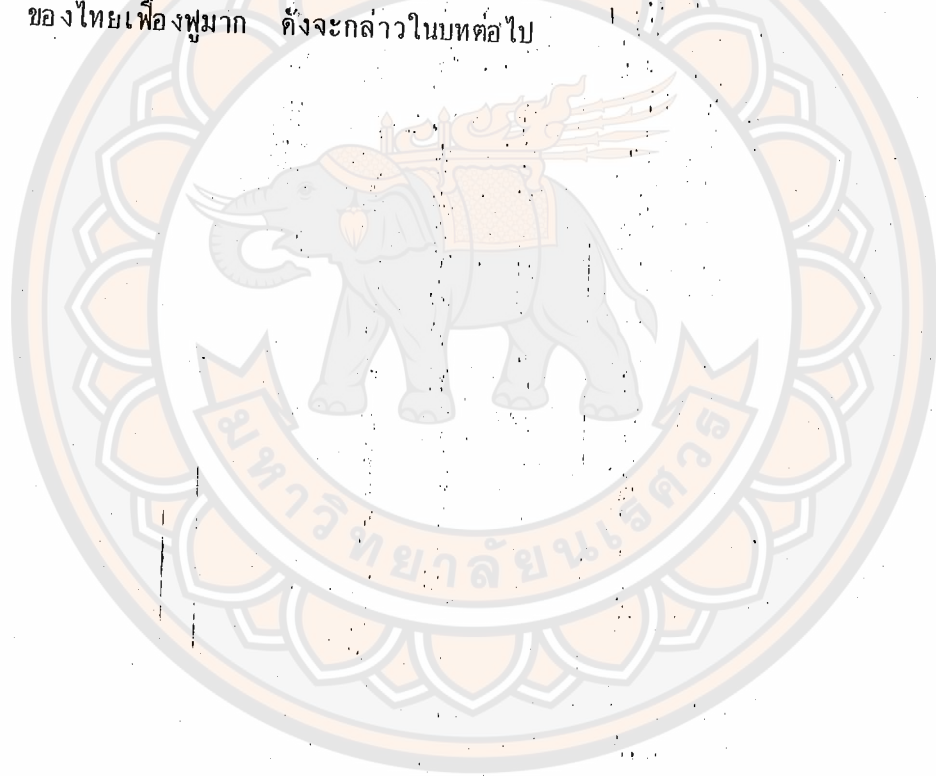
2. ย่านสัมพะณี ท่ามิดพริ้ว หล่อครุฑเหล็ก
3. บ้านเกาะขาด หล่อฉอบ
4. บ้านท่าโขลง ท่าเหล็กตะปุดตบึงใหญ่น้อย
5. บ้านรามเทวะ บนวาตรเหล็กชาย
6. บ้านวัดพิชัย คอห่าน ตะลุ่ม และพานสองชั้น
7. บ้านวัดน้าวิน ทำขวานหัวเหล็ก และขวานปรุชาย³⁵
- ง. ทำเครื่องถม แหล่งที่ทำคือ บริเวณเกาะกลางเมือง เช่น ย่านป่าตะเกียบ
ย่านชั้นเงิน ย่านวัดน้อยประตูชั้น ย่านหลังวัดคนหน้า วัดโหลง
- จ. การทำเครื่องเงินทอง แฉวย่านป่าทอง ย่านป่าช่าง
- ฉ. การทำพัด แฉวย่านป่าพัด
- ช. การทำพระพุทธรูป แฉวย่านวัดกระเชอ
- ญ. การทำเครื่องใช้ในครัวเรือน แฉวย่านป่าฟูก ย่านหอรัตนไชย ย่านสามม้า
- ค. การทำดอกไม้เพลิงแฉวย่านซีกน
- ด. การทำเครื่องพระ แฉวย่านป่าผ้าเหลือง ย่านตลาดชั้น ตลาดหน้าวัดมหาธาตุ

1.5.5 การค้า

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยมาเป็นเวลา 417 ปี ซึ่งถือว่าเป็นอาณาจักรที่มีความรุ่งเรืองมากทั้งทางด้านการค้าและการต่างประเทศ ชาวต่างประเทศรู้จักประเทศไทยในนามว่า "สยาม"

พระเจ้าอู่ทองทรงตั้งอาณาจักรขึ้นตรงเลือกเอาบริเวณที่มีแม่น้ำสามสายไหลผ่านและมาบรรจบกัน คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งก็เพื่อการค้าเป็นสำคัญตลอดจนการจัดแผนผังภายในเมืองก็เพื่อการค้าเช่นกัน กรุงศรีอยุธยาจึงมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านการค้าภายในกับการค้ากับต่างประเทศ โดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศซึ่ง

รัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดในการค้าขายกับต่างประเทศเอง จึงเป็นผลทำให้เศรษฐกิจของไทยเจริญรุ่งเรืองขึ้น แม้ว่าประชากรจะไม่ค่อยมีเสรีภาพทางด้านการค้าเหมือนในสมัยสุโขทัยก็ตาม แต่ก็เพื่อความปลอดภัยของประเทศชาติรัฐบาลจึงต้องยื่นมือเข้ามาจัดการทำการค้าเสียเอง โดยเริ่มเริ่มทำการค้ากับต่างประเทศตอนแรกเพียงแค่ว่าคิดหรือสองชาติ ต่อมาก็มีประเทศแถบตะวันตก เอเชียอาคเนย์ เริ่มเข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาทำให้กรุงศรีอยุธยาได้ประโยชน์ทางการค้ามากขึ้น และยังเป็นศูนย์กลางทางการค้าในแถบเอเชียอาคเนย์โยค้ากับชาวต่างชาติ เช่น จีน ญี่ปุ่น โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน ฯลฯ จึงทำให้เศรษฐกิจของไทยเฟื่องฟูมาก ดังจะกล่าวในบทต่อไป

การค้าภายในประเทศของกรุงศรีอยุธยา

2.1 สภาพการค้าภายในประเทศโดยทั่วไป

2.1.1 ตลาด

ลักษณะการค้าภายในประเทศนั้นส่วนใหญ่คงเป็นการค้าขายผลผลิตทางการเกษตร เสียหมดว่า ส่วนผลผลิตที่เกินความต้องการนั้นจะนำมาจำหน่ายกันในตลาดทั่วไป การค้าตามตลาดเช่นนี้ผู้ขายจะเป็นสตรีเสียส่วนมาก เนื่องจากผู้ชายจะต้องถูกเกณฑ์ตามระบบไพร่เป็นเวลานาน นอกจากนั้นสินค้าบางประเภทก็อาจจะขายกันเป็นการขายโดยเปิดเป็นร้านค้าขนาดเล็ก ๆ น้อย ๆ มีทั้งสินค้าที่เป็นผลผลิตทางการเกษตรกรรม เช่น ผักผลไม้เสียมากกว่า นอกจากนั้นยังมีสินค้าประเภทอุตสาหกรรม เช่น ผ้า ถ้วยชาม เครื่องแก้ว เครื่องทองเหลือง เป็นต้น นอกจากการค้าขายตามตลาดยังมีการค้าอีกประเภทหนึ่ง คือการนำสินค้าไปเร่ขายตามท้องถนนที่ห่างไกลออกไปจากเมือง ซึ่งพ่อค้าเร่ในลักษณะนี้ บางกลุ่มจะเป็นชาวต่างชาติ เช่น ชาวจีน¹

ในสมัยอยุธยาเสรีภาพทางการค้านั้นถูกจำกัดมากกว่าในสมัยสุโขทัย ไม่ว่าจะเป็นด้านการค้าภายในหรือการค้ากับต่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐได้เข้ามาแทรกแซงกิจการด้านการค้ามากขึ้นเอง เช่นตัวอย่างในด้านการค้าในนี้ ในบางรัชสมัยปรากฏหลักฐานว่ารัฐบาลได้เข้ามาควบคุมทางกรการค้าในหลาย ๆ ด้าน เช่น ในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีบทบัญญัติห้ามขายสินค้าแพงกว่าราคาที่กำหนด ซึ่งผู้ที่ละเมิดด้วยการซื้อถูก-ขายแพงก็จะถูกลงโทษตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานกำหนดไว้อย่างแน่นอนว่า มีการกำหนดราคาควบคุมในสินค้าใดบ้าง ถึงแม้ว่าประชาชนจะไม่ค่อยมีเสรีภาพทางการค้าแต่ก็ได้รับความคุ้มครองทางด้านความปลอดภัยทางการค้า เช่นความปลอดภัยทางการซื้อขายทุกอย่างโดยมีกฎหมายคอยคุ้มครองอยู่ตลอดเวลา²

¹ อสัมภินพงศ์ ฉัตราคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย หน้า 23

² สมกิต ศรีสิงห์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย หน้า 82

สินค้าต่าง ๆ ภายในตัวเมืองของกรุงศรีอยุธยา จะถูกนำมาวางขายในตลาดต่าง ๆ ซึ่งตลาดในกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า "ตลาดพसान"^{*} ดังความในกฎหมายลักษณะลักพาอกใบปี พ.ศ. 1899 หลังจากสร้างกรุงศรีอยุธยาแล้ว 6 ปี มาตราหนึ่งมีว่า "ผู้ใดลักไพร่ฟ้าข้าคนลูกเมียท่านพาทนี แลมิหันพาทนี ยิ่งแต่ต้นน้ำต้นท่าในตลาดพसानแต่ใด ๆ มีสักชีพยานว่าเอาเข้าของคนหนึ่งจริง ท่านว่าผู้นั้นคือโจรให้ไหมกึ่งค่า"³

จากข้อความดังกล่าวนี้แสดงว่า มีตลาดเป็นที่ค้าขายสำหรับซื้อขายสินค้าโดยเฉพาะ ในสมัยนั้นตลาดเป็นสถานอุปกรณ์การค้าอย่างสำคัญ ให้สิทธิเสรีภาพและความปลอดภัยในการซื้อขายทุกอย่าง กฎหมายลักษณะโจรมาตราหนึ่งว่า "ชื่อของโจรในตลาดที่ท่านอาณัติให้ซื้อขาย มิรู้ว่าเป็นของโจรซื้อไว้ และนายตลาดก็มีรู้ เพื่อนกันนั่งใกล้ก็มีรู้ อยู่มาเจ้าทรัพย์จับทรัพย์ได้ที่ผู้ซื้อให้ผู้ซื้อส่งผู้ขาย ถ้าส่งมิได้ให้พิสูจน์ตัว ถ้าแพ้พิสูจน์ให้ไหมเสมอโจร ถ้าชนะแก่ผู้พิสูจน์ให้เสียแต่สินอันซื้อนั้นแต่เจ้าของ เพราะหากำนักมิได้ ให้หาผู้ขายนั้นจงพาและเอาไปตระลาการให้พิจารณาของนั้นให้คืน"⁴

จากเหตุการณ์ดังกล่าว เพราะสาเหตุที่ทำการค้าขายในตลาด กฎหมายจึงช่วยให้ ถ้าไม่ได้ซื้อขายกันในตลาด ผู้ซื้อจะต้องถูกใส่คาประจาน 3 วันครึ่ง 5 วันครึ่ง 7 วันครึ่ง และปรับใหม่อีก โสดหนึ่ง มาตราหนึ่งว่า "มิรู้ว่าเป็นโจรลักทรัพย์สิ่งของมาขาย เป็นต้นว่า แพรพรรณ รูปพรรณเงินทองแก้วแหวน และรูปพรรณทองขาวทองเหลือง ทองแดง ตะกั่ว ส้มฤทธิ์ และช่าง ไม้ โค กระบือ เรือ เกวียนสิ่งใด ๆ มาขายในตลาดขลมารคสดลมารค เจ้าตลาดและเพื่อนบ้านรู้เห็นก็ดี ซื้อขายกันนอกตลาด มีนายบ้านนายอำเภอร้อยแขวงรู้เห็นเป็นกำนันก็ดี ให้ผู้ซื้อรู้จักผู้ขายไว้ ถ้าสืบไปเจ้าของมาพบสิ่งของนั้น ให้ผู้ซื้อนำตัวหาผู้ขาย ได้ตัวผู้ขายมาก็ดี เจ้าของจับโจรได้นำเอาทรัพย์ที่ผู้ซื้อไว้ก็ดี ท่านว่าทรัพย์ซึ่งซื้อไว้แล้วเสียเปล่าให้เรียกสงให้แก่เจ้าของ

* ตลาดพसान มีความหมายเหมือนกับ ตลาดพसानในสมัยสุโขทัย

³ ขุนวิจิตรมาตรา ประวัติการทั่วไทย หน้า 83

⁴ ร. แลงคาร์ท พระอัยการลักษณะโจร กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 272

จะเอาผู้ซื้อ เป็นสมโจรมิได้ ถ้าผู้ซื้อส่งตัวผู้ขายไม่ได้ ถ้าซื้อขายกันมีผู้รู้เห็นก็ทำให้ไหมผู้ซื้อเสมอ โจร
เหตุผู้ซื้อขายกันมักรู้เห็นกัน จะปกปิดคนร้ายไว้ให้เป็นเสี้ยนหนามในแผ่นดินท่าน"⁵

จากคำว่า "ตลาดซึ่งท่านอาตมิให้ซื้อขาย" คงหมายความว่า เป็นตลาดหลวง ซึ่งคง
จะสร้างขึ้นแล้วให้มีเจ้าพนักงานเก็บอากรหรือให้มีผู้ผูกขาดไป สมัยนั้นคงจะมีอากรตลาดแล้วจึงมีคำ
ว่า นายตลาดหรือเจ้าตลาด และให้อำนาจมาก เช่น ในกฎหมายลักษณะโจรมาตราหนึ่งมีว่า
"มาตราหนึ่ง ผู้ใดทำเงิน ทองแดง เงินพรวง เงินรวง ทองพรวง ทองอาบ และแกะตรา
ปลอมตราดอกพุดคั่วงเทียมพิจารณาให้เป็นสัจให้ตัดนิ้วมือเสีย อย่าให้กุมก้อนกิมได้ ส่วนเงินทองแดง
ให้นายไฟหลอมเสีย ส่วนตราอันปลอมให้นายไฟทำลายเสีย ถ้าผู้ใดสมรู้ให้ทำและรับมาขาย ท่าน
ให้สีกอกและเอาขึ้นชาหยั่งทวนด้วยลวดหนัก 50 ที่ ส่วนผู้อยู่เรือนใกล้และรู้ว่ามันทำความภัยและมี
แก่กรมพระนครบาล และมีปกแก่ผู้รังกรรมกรอำพรางไว้ ให้ใส่ข้อไว้ 3 วัน ให้ทวนด้วยลวดหนัก
15 ที่ ถ้าแลผู้ใดรู้ว่าเป็นเงินทองแดงเอามาซื้อขายให้เจ้าตลาดผิดตราเงินนั้นเสีย และให้ทวนผู้
เอาเงินแดงมาใช้ด้วยหวาย 5 ที่ ให้เอาเงินทองแดงนั้นส่งให้นายไฟ ถ้าแลเงินทองแดงเจ้าตลาด
จะผิดตราเงิน ผู้เจ้าเงินมาขัดแย้งไม่ให้ฝน ให้เจ้าตลาดผิดเงินจนได้ เอาตัวมันไปเวนแก่กรม
พระนครบาล ให้ทวนด้วยไม้หวาย 10 ที่ ถ้าได้เงินแดงแก้มันแต่คำสั่งหนึ่งขึ้นไป ให้คุมพิจารณา
ผู้หาเงินทองแดงซึ่งปลอมด้วยกัน ถ้าหาผู้ทำมิได้ให้ลงโทษเสมอ ผู้สมให้ทำซื้อขายถ้ารู้ว่ามิชอบมิ
เอาตัวผู้ร้ายไปแจ้งตระลาการ ให้ทวนด้วยลวดหนัก 25 ที่ แล้วให้จำไว้หาผู้ร้ายนั้นจงได้ถ้าเงิน
ผู้ซื้อคือผู้ ข้างเงินทองแดงผลัดเปลี่ยนเขาท่านรู้ด้วยประการใด ๆ พิจารณาเป็นสัจให้ไหมต่อ-
ถึงหนึ่ง"⁶

ในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จบทหนึ่งว่า "มาตราหนึ่ง ผากของและทรัพย์แก่ท่าน
ในกลางตลาด แลหาใช้ใช้ถึงหนึ่ง แลช่วยกันหาตัวผู้ร้าย ถ้าผู้ผากพบทรัพย์สิ่งสินเอามาให้ผู้รับผาก

5. แลงคาร์ "พระอัยการลักษณะโจร" กฎหมายตราสามดวง (บางลักษณะเฉพาะที่-
ศึกษาในมหาวิทยาลัยรามคำแหง) หน้า 295

6. ค. หน้า 296

0469
30 SEP 2006

431178

รู้ให้ผู้รับฝากเอาถึงหนึ่งคืน ถ้าผู้รับฝากพบทรัพย์สินเอามาให้ผู้ฝากรู้ให้ผู้ฝากเรียกเอาของนั้นคืน
ในวาระวางสมด้วยผู้ร้าย แลเอาของกึ่งนั้นอย่าให้ ถ้าผู้ฝากผู้รับฝากพบผู้ร้ายได้บอกกัน ให้ผู้
ฝากไว้สองส่วนผู้รับฝากได้ส่วนหนึ่ง แลเรียกเอากึ่งนั้นให้ผู้รับ ที่ให้ใช้แต่เพียงครึ่งเดียว เป็น
เพราะฝากในตลาด"⁷

ในสมัยอยุธยานั้นตลาดเป็นสาธารณะสถาน เป็นที่ชุมนุม เป็นสถานที่รวมของ
การค้า การซื้อขายกันที่ตลาดเป็นการซื้อขายกันอย่างเปิดเผย สินค้าหรือของที่ต้องกลองขม
จึงนำมาขายที่ตลาดเพื่อขายได้เป็นอิสระในระหว่างผู้ซื้อทั่วไป ของที่นำมาขายที่ตลาดคนชั้นเดิม
เห็นจะเรียกว่า ขายทอดตลาด คือขายในตลาดจริง ๆ เป็นการขายกันอย่างเปิดเผยในระหว่าง
ผู้ซื้อหรือคนมาก แต่มาชั้นหลังนี้ภาษาเลื่อนไปจึงได้มาเป็นขายเลหลัง คือไม่ได้ขายกันที่ตลาดจริง
คงหมายความเต็มไว้เพียงว่า เป็นการขายกันอย่างเปิดเผยต่อหน้าคนมาก ๆ เท่านั้น แต่ในกฎ-
หมายลักษณะโจรมาตรา 148 ว่า "ถ้าอาญาพระราชาราชฎรถ้าทวงข้าวกินกันแล้วให้ดับเพลิงเสีย
อย่าให้มันเพลิงสุ่มเพลิงไว้ถ้าชายหญิงผู้ใดประมาททำเพลิงไหม้เรือนคนและไหม้ลามไปถึง เรือน
เพื่อนบ้านเสียทรัพย์สิน ให้เอาตัวมาทวนด้วยลวดหนักที่เพลิงไหม้ยกหนึ่ง ทเวทางบก 3 วัน
ทเวทางเรือ 3 วัน เอาขึ้นหาหยั่ง ๗ ตกลงแกง แล้วให้ค่า 3 กำเท้าซื้อมือจุดเพลิงกลองกลน
อย่าให้คนทั้งปวงคูเยี่ยงกัน แล้วให้ใช้ทรัพย์สินซึ่งเพื่อนบ้าน ซึ่งเพลิงไหม้เสีย นั้น ถ้าทอาันจะใช้
มิได้ให้ขายทอดตลาดตามอายุแก่ทนุสมสรรจ แลคเจ้าของซึ่งเพลิงไหม้เสียนั้นตามมากและน้อย."⁸
การขายทอดตลาดในที่นี้ให้เข้าใจว่าให้ขายในตลาดจริง ๆ

2.1.2 มาตราการควบคุมการค้าของรัฐบาล

นอกจากกฎหมายที่ออกมาเพื่อควบคุมและให้ความยุติธรรมแก่ผู้ซื้อและผู้ขายแล้วยังให้
การรักษาความปลอดภัยความเรียบร้อยในตลาด ก็มีกฎหมายครอบครอง ตั้งมาตราที่ 166 ใน
กฎหมายลักษณะโจรว่า "นครบาลคุมนักโทษไปขอกันกลางตลาดให้ขอแก่ชาวตลาดลูกค้าหาบครอง
ตามแต่เขาจะให้ นั้น ถ้านักโทษหักยื้อขัดหักรานเอาของชาวตลาดลูกค้าหาบครองก็ตี นครบาลคุม

⁷ร.แลงคาร์ "พระไอยการลักษณะเบ็ดเสร็จ" กฎหมายตราสามดวงเล่ม 3 หน้า 130

⁸.ศ. หน้า 301

นักโทษไปขอกินแก้วที่บ้านชาวเมืองตามแต่เขาจะให้ฉัน ถ้านักโทษยื้อชักหักชิงเอาเบ็ดเอาไก่สิ่งใด
ของชาวบ้านชาวเมือง ท่านว่าละเมิดให้ทวนนครบาลด้วยไม้ทวนย าทวนนักโทษด้วยลวดหนังโดย
ศกรรจมีสกรรจ"⁹

ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) การปกครองอาณาจักรเป็นระเบียบ
แบบแผน ด้านอักษรศาสตร์ก็เจริญในทางสนับสนุนการค้าจึงปรากฏเป็นกฎหมายอยู่แทนทกลักษณะ
ดังต่อไปนี้

2.1.2.1 ความปลอดภัยในการค้า

ด้านความปลอดภัยในการค้า มีกฎหมายบัญญัติไว้ในลักษณะโจร เช่นว่า "มาตราหนึ่ง
โจรปล้น เรือ เรือ เกวียน วัว ควาย ต่างหากคนให้เพื่อนบ้านเพื่อนค้าขายให้ช่วยรบโจรจงได้
ถ้าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าขายมิช่วย โจรเอาทรัพย์สินไปได้ ท่านว่าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าขายสมรู้ด้วยโจร
ถ้าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าขายช่วยรบโจรเอาทรัพย์สินไปมิได้ ผู้สู้รบด้วยโจรบาดเจ็บ ให้เอาทรัพย์สิน
เสียค่าน้ำมันทำขวัญผู้บาดเจ็บเพราะได้ทรัพย์คนอื่น"¹⁰

"มาตราหนึ่ง ผู้อยู่ประจักษ์ ให้ขอกินแก้วลูกค้าอันเดินไปมาตามประตู ตามแต่เขาจะ
ให้ฉัน ถ้าผู้อยู่รักษาประตูชักหักชิงเอาเครื่องอันมีของลูกค้าหากคน ท่านว่าให้เอาผู้รักษาประตู
คู่สับหัวสามเสี่ยง ทเวนสามวันจงทุกประตู"¹¹

"มาตราหนึ่ง พระราชบัญญัติให้ไว้ผู้รังการมการทั้งหลายรักษาพยาบาลอาณาประชารา
ษฏร์ ถูกคำวาณิชในเมืองแขวงจังหวัด อย่าให้มีผู้กร โขกเกิดโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ชักชิงเอาช้าง
ม้าโคกระบือทรัพย์สิ่งสิน อาณาประชาราษฎร์ลูกค้าวาณิชทั้งหลาย ถ้าเมืองใดเกิดโจรผู้ร้ายปล้น-
สดมภ์ชักชิงเอาทรัพย์สิ่งสินร่ากันขายสืบสาวจับตัวผู้ร้ายมิได้ ท่านว่าละเมิดให้ลงโทษโดยโทษอาญาโทษ"¹²

ด้านการผ่อนผันต่อพ่อค้าวาณิช มีกฎหมายบัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะผิดเมีย เช่นว่า

⁹ล.ค. หน้า 301

¹⁰ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กรมหลวง กฎหมายเล่ม 1 หน้า 427

¹¹ค. หน้า 437

¹²ก. หน้า 383

"มาตราหนึ่ง หญิงใดตัวไปราชการ แลไปกิจธุระค้าขายต่างเมือง อยู่ภายหลังมีผู้สวามิภักดิ์ แลพี่น้องแห่งตัวจับชายชู้ได้นั้นไซ้ ท่านว่าให้กฎหมายยิงแพ่งสภาล่าเมืองให้รู้ ต่อเมื่อใดตัวมาจะหาความให้หาโดยชนาค ถ้าพ่อแม่พี่น้องชายผู้ตัวคำศัพท์แห่งชายชู้มีบาดเจ็บไซ้ ให้ใหม่โดยคำศัพท์บาดเจ็บ ถ้าถึงตายให้ฆ่าฟันผู้แห่งนั้นให้ตกไปตามกัน"¹³

ในลักษณะตละลาการเช่นว่า "มาตราหนึ่ง ถ้าผู้มิดคั้นไปราชการค้าขายไกลก็คิตายหนีไซ้ ท่านให้ตามจงเป็นสัจเป็นเที่ยง แลบอกกล่าวแก่ตละลาการเป็นคำนับ และเอามูลนายความไว้ อนึ่งถ้าผู้มิดคั้นยังอยู่จริง แลแนะนำอำพรางตละลาการว่ามีพบเห็น แลแกล้งมีส่งคนผู้มิดคั้นออกมายิงตละลาการผู้พิจารณานั้น ท่านรู้ว่าประการใดเป็นสัจอำพรางจริงแท้ให้เกาะนายความจำใส่ข้อไว้ แลจะให้ลงโทษในระวางอำพรางตละลาการนั้นแล"¹⁴

ในลักษณะทาส เช่นว่า "มาตราหนึ่ง เศรษฐกิจทบที่ทวยราษฎรกรมใด ๆ มีทาสมากหลายใช้ไปค้าทางบก เรือ เหมือ ให้หนีไปสถานที่ใดก็คิต และทาสนั้นต้องพิพาทต่อความอยู่ในตละลาการทางที่จะไปทำมาหากินได้ และเจ้าทาสนั้นมิรู้ อยู่เป็นอย่างช้านาน แลมีผู้ไปแก้พิพาทแลช่วยเอากลางตละลาการ แลอยู่จำเนียรนาน เจ้าทาสจะเอาตัวไปแลให้ผู้พิพากษาเอาสินแก่เจ้าทาสซึ่งช่วยมาจนเต็ม แลให้เป็นแดงข้าวตอกคอกไม้สมათานผู้แก้พิพาท โดยควรแล้วให้ส่งตัวทาสนั้นแก่เจ้าทาสนั้นคืนถ้าแลทาสนั้นท่วยพิงสินใดแตกหักหายให้ใช้ทรัพย์เท่านั้น"¹⁵

2.1.2.2 การเข้าหุ้นลงทุน

ส่วนของลักษณะการค้าขายในสมัยนั้น มีทั้งทุนเดี่ยวและรวมทนายหุ้นส่วนบริษัทเหมือนสมัยปัจจุบัน มีปรากฏในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่า "มาตราหนึ่ง ทนายราษฎรทั้งหลายจะฝากสินค้าให้ท่านไปค้าขายต่างเมืองก็คิต ฝากลงสำเภาก็คิต ฝากให้ซื้อขายกลางเมืองก็คิต ให้มีผู้เข้าผู้แก่เพื่อนฝูงมาช่วยคิดราคาทุนทรัพย์ให้รู้เห็น แลเอาหนังสือสำคัญบริคณห์ไว้ว่าได้กำไรมันที่ก็คิต ที่มี

¹³ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กรมหลวง "พระไอยการลักษณะตัวเมีย" ล.ค. หน้า 299

¹⁴ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กรมหลวง "พระไอยการลักษณะตละลาการ" ล.ค. หน้า 652

¹⁵ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กรมหลวง "พระไอยการลักษณะทาส" ล.ค. หน้า 495

ทำดังนั้นเกิดอุบัติเหตุด้วยความแค้นกัน ผู้โจทก์ว่าฝากผู้จำเลยว่ามีได้ฝาก มิได้รับแลหาความค่านับมิได้ ผู้โจทก์หาหนังสือมิได้ ให้พระสุรัสวดีเลิกจากกันโดยคำโจทก์ผู้เองเป็นนับแก่กันแล" ¹⁶

"มาตราหนึ่ง ไปค้าด้วยกันแลคคัก แลผู้หนึ่งนั้นทำสินรอดได้ให้เอาสินรอนั้นแบ่งเป็นสามส่วน ได้แก่เจ้าของสองส่วน ให้แก่ผู้เอามาส่วนหนึ่ง" ¹⁷

2.1.2.3 การควบคุมการซื้อขาย

ส่วนลักษณะการซื้อขายภายในตลาดนั้นมีทั้งเงินสดและเงินเชื่อ เช่น ในลักษณะเบ็ดเสร็จแห่งหนึ่งว่า "มาตราหนึ่ง ซื้อสิ่งของกันตกลงราคาแล้วผู้ซื้อเอาสิ่งของนั้นไปยังมีได้ให้เงินแก่ผู้ขาย ๆ หวงตามมิรับว่ามีได้ซื้อที่ดี มากกว่าไต่ก็ดี ผู้ขายได้เรียกตัวมาพิจารณาเป็นสัตย์ดังหนังสือร้อง ท่านว่ามั่นคงระมัดระวังให้ใหม่ทวีคุณยกทุนให้เจ้าของ เหลื่อนั้นเป็นสินใหม่กิ่งพินยกิ่ง ถ้าพิจารณาเป็นสัตย์มักให้ท่านฉันใด ให้ท่านได้ตนฉันนั้นบ้าง" ¹⁸

ในด้านการค้าภายในนี้ เมื่ออ่านพิเคราะห์ที่ตามกฎหมายเก่าที่ยกมาเป็นตัวอย่าง เราอาจมองเห็นสภาพการใช้ชีวิตในตลาด ชีวิตของการค้าทุกมุมในสมัยนั้นเป็นอย่างดี เห็นได้ว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ทรงสนพระทัยสอดส่องในเรื่องการค้าขายมากที่สุด กฎหมายเกี่ยวกับการค้าขายประกาศออกมาเรื่อย ๆ ตลอดรัชกาล อนึ่งในหนังสือแสดงบรรยายในพงศาวดารสยาม กล่าวถึงการปกครองในสมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทองว่า จไทหน้าที่ไซการปกครองราชธานีนั้นจัดเป็น 4 พนักงานหรือจตุสดมภ์ คือ ขุนเมืองเป็นพนักงานปกครองท้องที่ดูแลราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขมีหน้าที่ปรามปราบโจรผู้ร้าย และลงราชทัณฑ์แก่ผู้ผิดกระทำความผิด ขุนวังเป็นหัวหน้าราชการในราชสำนักและเป็นพนักงานรักษารับจ่ายเงินผลประโยชน์แผ่นดินกระทรวง 1 ขุนนาเป็นพนักงานดูแลการทำไร่ทำนา และอีกตำแหน่งคือ ขุนคลังเห็นว่าการค้าขายเจริญรุ่งเรืองมากนั้นเอง จึงต้องมีพนักงานไว้สำหรับรักษาผลประโยชน์ของแผ่นดินเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก เช่น การเก็บภาษีอากรขนอนตลาด มีอากรตลาด

¹⁶ ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กรมหลวง "พระไอยการลักษณะเบ็ดเสร็จ" ล.ค. หน้า 435

¹⁷ ค. หน้า 544

¹⁸ ค. หน้า 547

การค้าภายในกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเจริญขึ้นโดยลำดับระยะของความเจริญในการค้ามี
 ในตอนนี้ คือ ในแผ่นดินของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 1952 - 1967) กล่าว
 ปรากฏในจดหมายเหตุจีนว่าได้เคยเสด็จไปยังราชสำนักกรุงจีน ราชวงศ์ใต้เหมิง ฉ
 เมืองนำกิง เมื่อ พ.ศ. 1920 และได้เป็นไมตรีสนิทชิดชอบกับพระเจ้ากรุงจีนตลอดมา เห็นว่า
 จะมาพวกจีนเข้ามาตั้งภูมิลำเนาไปมาค้าขายในกรุงศรีอยุธยามากขึ้นตั้งแต่ในรัชกาลนี้เป็นต้นมา ที่
 ตำบลบ้านเตาหม้อ ริมแม่น้ำน้อย แขวงจังหวัดสิงห์บุรี ยังมีซากเตาเผาเครื่องถ้วยชามเป็นอย่าง
 เดียวกับที่สวรรคโลก สุโขทัย อยู่เป็นอันมากชวนให้สันนิษฐานว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 เห็นจะพาเงินช่างทำถ้วยชามเข้ามาตั้งทำในประเทศนี้ ตามแบบอย่างครั้งพระเจ้ารามคำแหงมหาราช
 ความเจริญก้าวหน้าทางด้านการค้าขายเจริญต่อมาเรื่อย ๆ ดังปรากฏในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตร-
 โลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031) ในรัชกาลนี้ชาวต่างประเทศเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารมาก ประ-
 ชาชนพลเมืองหนาแน่น ระคับการค้าสูงขึ้น พ่อค้าราษฎรมีการค้าต่อกับเจ้าพนักงาน ด้วยการค้า
 การพาณิชย์และการอื่น ๆ มากเข้าทุกที เหตุนี้จึงได้มีการแก้ไขการปกครองแผ่นดิน วางระเบียบ
 ราชการใหม่ให้เหมาะสมกับความเจริญของบ้านเมือง การแก้ไขที่สำคัญคือ แยกราชการออกมาเป็น
 2 ฝ่าย ฝ่ายทหาร ซึ่งมีสมุหกลาโหมเป็นหัวหน้า ฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายกเป็นหัวหน้า

จากการปรับปรุงหน้าที่ราชการครั้งใหญ่นี้จะเห็นระจกษ์ชัดว่า ย่อมมีมูลมาจากการ
 ค้าขายเป็นสำคัญ อันที่การค้าขายเจริญขึ้น ผู้คนก็มากขึ้น เมื่อผู้คนพลเมืองมากป่าดงพงรกกก็กลาย
 เป็นเรือกสวนไร่นา งานฝ่ายเกษตรก็ทวีมากยิ่งขึ้น งานฝ่ายปกครองก็เพิ่ม งานศาลก็เพิ่ม งาน
 ภาษีก็พอกพูน จึงจำเป็นต้องจัดระเบียบราชการทั่ว ๆ ไปให้เหมาะสมรัดกุมสมกับความเจริญของ
 บ้านเมือง สรุปความว่า การค้าขายในสมัยอยุธยาได้ก้าวหน้าไปประเทศเข้าสู่ระบบการปกครอง
 อันควรนับว่าเป็นวัฒนธรรมขั้นหนึ่งของชาติไทย

2.2 กลุ่มชนที่มีบทบาททางการค้า

ดังที่ลาลูแบร์ได้บันทึกไว้ว่า อาชีพทั่ว ๆ ไปในประเทศสยามนั้น สำหรับบรรณการสำมัญ
 นั้นคือการหาปลาและการขายสินค้า สำหรับบุคคลทุกคนที่มีทุนทรัพย์ที่พอจะดำเนินการได้¹⁹ แสดง

¹⁹ เดอ ลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม เล่ม 1 สันต์ ท. คคมลบุตร แปล หน้า 448

ว่าสามัญชนมักจะประกอบอาชีพหาปลาและค้าขาย ซึ่งคงจะเป็นการค้าภายใน และการค้าภายในนั้นเป็นสิ่งที่เล็กน้อยเหลือเกิน ไม่ทำให้ใครสร้างสมบัติมากมาย ที่ถือว่าเป็นอาชีพสามัญก็เพราะมีหลักฐานยืนยันว่า เด็กที่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนจากพระสงฆ์จะให้ "รู้จักอ่านเขียนและนับจำนวนเป็นสามัญ ด้วยว่าไม่มีสิ่งไรจะจำเป็นต่อพ่อค้าและชาวสยามทั้งปวงยิ่งไปกว่าการค้าขาย"²⁰

2.2.1 บทบาทของสตรีด้านการค้า

สตรีในสมัยอยุธยาเน้นบทบาททางการศึกษาอยู่ในชั้นต่ำเมื่อเทียบกับฝ่ายชาย บรรดาสตรีที่เป็นบุตรธิดาของเจ้านายชั้นสูงเท่านั้นที่จะมีโอกาสเล่าเรียนประกอบไปกับงานด้านประติษฐานกรรมต่าง ๆ ตลอดจนกริยามารยาท มโหรี ฟ้อนรำ ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาชั้นสูงสุดของสตรีชั้นสูง ส่วนสตรีที่เป็นบุตรข้าราชการชั้นนางที่ได้อวยตัวเป็นนางในก็มีโอกาสได้ศึกษาวิชาดังกล่าวเช่นกัน แต่ไม่ละเอียดลึกซึ้งหรือปราณีตเท่า ส่วนสตรีชาวบ้านยังไม่มีโอกาสศึกษาอบรมเหมือนฝ่ายใน เพราะ-
ว่าสตรีชาวบ้านนั้นเมื่อได้รับผิดชอบมากกว่าฝ่ายชาย สตรีนั้นต้องคอยดูแลและช่วยเหลือครอบครัวอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ต้องพิจารณาจากสภาพสังคมที่ชายต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานหลวงเป็นระยะ 6 เดือน
และยังเป็นภาระแก่ฝ่ายภรรยาที่ต้องเป็นผู้หาอาหารไปเลี้ยงให้ ดังนั้นบรรดาสตรีเหล่านั้นจึงต้องประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีพ ถึงแม้ว่าเมื่อพ้นกำหนดเกณฑ์แล้วชายเหล่านั้นก็กลับมาถึงบ้าน การทำงานจะไม่เป็นลำเป็นสันเลย อาจเป็นเพราะว่าระยะเวลาการเข้าเวรนั้น กำหนดเข้าเดือนออกเดือน ระยะเวลาว่างนั้นน้อยเกินไปกว่าที่จะสามารถดำเนินงานเป็นกิจลักษณะได้ อีกสาเหตุอาจเป็นเพราะว่าฝ่ายชายไม่ได้ฝึกงานอาชีพแต่สักอย่างหนึ่งให้เชี่ยวชาญเป็นพิเศษ ฉะนั้นชีวิตตามปรกติของชายไทยจะดำเนินไปด้วยความเกียจคร้าน แทบจะไม่ได้ทำอะไรเลยเมื่อพ้นจากราชการหลวง ดังนั้นการรับผิดชอบจึงตกอยู่กับสตรี เช่น การดูแลครอบครัว การทำไร่นา และการค้าขายซึ่งทำรายได้อย่างหนึ่งในการรับภาระดูแลครอบครัว ดังที่ลาลูแบร์ได้บันทึกไว้ว่า "พวกภรรยานั้นไปไถนา ไปขายของหรือซื้อของในเมือง"²¹

20 .ค. หน้า 452

21 .ค. หน้า 441

หลักฐานของแร้วเซียนยันถึงการที่สามัญชนทำการค้าขายกันมาก ได้กล่าวไว้ว่า

(ในเมืองหลวง)ราษฎรส่วนใหญ่ทำการค้าขาย
บางครอบครัวค้าขายทางน้ำ พร้อมด้วยภรรยา
และบุตรลงในเรือลำใหญ่ และแทบไม่มีวันที่
จะขึ้นบกเลย บางครอบครัวอยู่ในเมืองทำการค้า
ปลีกจากสินค้าที่ไปรับรื้อมา เมื่อเรือสินค้าเข้าเทียบ
ท่าอยู่ในร้านค้าของตน ใครนัดทางไหนก็ไปทำทาง
นั้น เนื่องจากการทำมาหากินได้คล่อง คนเคราะห์ร้าย
เท่านั้นที่หารายได้ไม่พอจ่าย ในประเทศที่มีสินค้าอา
กาศเอื้ออำนวยถึงเท่านั้น จะมีก็แต่คนทุพพลภาพและ
คนโทษเท่านั้นที่ต้องขอทานเขากิน²²

2.2.2 บทบาทของชาวจีนด้านการค้า

2.2.2.1 ประวัติความเป็นมาของชาวจีนในประเทศไทย

ชาวจีนได้เดินทางออกมาตั้งถิ่นฐานในประเทศต่าง ๆ เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์
ไทย และประเทศอื่น ๆ อีกมาก ก่อนหน้าที่ชาวตะวันตกจะเดินทางมาถึงดินแดนแถบนี้²³ ชาว
จีนนั้นได้อาศัยสถานที่เหล่านี้ทำการต่อเรือ และสะสมเสบียงอาหารต่าง ๆ โดยได้รับการต้อนรับ
จากชาวพื้นเมืองด้วย ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนต่อการเดินทางออกนอกประเทศไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ก็คือ

- ก. การเกิดความวุ่นวายในทางการเมือง เมื่อได้มีการเปลี่ยนราชวงศ์แต่ละครั้ง
และการขบดทำให้ผู้พ่ายแพ้และประชาชนบางส่วนหลบหนีออกนอกประเทศ
- ข. การเกิดความอดอยากของบ้านเมือง เนื่องจากได้เกิดภัยจากธรรมชาติและ
ภัยจากการสู้รบโจรผู้ร้ายทำให้พืชผลเสียหายไม่พอเลี้ยงดู
- ค. การมีประชากรจากตอนใต้ของจีนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

²³ ลิขิต ธีรเวคิน ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย หน้า 21

ง. การเกิดความต้องการแรงงานชาวจีนจากประเทศต่าง ๆ ซึ่งกำลังเพิ่มทรัพยากรของชนเพื่อสนองความต้องการของตลาดโลก

จ. การที่ชาวตะวันตกได้เดินทางเข้ามาค้าขายติดต่อ และการใช้กำลังบังคับให้เงินเปิดเมืองท่าตามชายฝั่งตอนใต้ ทำให้รัฐบาลจีนต้องยินยอมให้ชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศได้โดยเสรี²⁴

ฉ. ความก้าวหน้าในการคมนาคม ทำให้ค่าโดยสารถูกลง และมีความปลอดภัยมากขึ้น ทำให้สะดวกต่อการเดินทาง²⁵ สำหรับประเทศไทยนั้นชาวจีนได้เดินทางเข้ามาในสมัยแรก ๆ นั้นชาวจีนส่วนใหญ่เป็นพวกพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายกับประเทศไทยและตั้งหลักแหล่งอยู่ในประเทศไทยเป็นการถาวร

ส่วนสาเหตุของการอพยพมาไทยของชาวจีน พอจะสรุปสาเหตุของการอพยพเข้ามาในประเทศไทยได้ดังนี้

1. ประเทศไทยมีพื้นที่กว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์ แต่มีประชากรเบาบาง พื้นที่ไถการเพาะปลูกเหลือออกมาก
2. ประเทศไทยไม่ค่อยมีปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอันร้ายแรง และมีความสงบร่มเย็นผดกับประเทศอื่น ซึ่งเต็มไปด้วยภัยธรรมชาติ และความเดือดร้อนยวุ่นวายต่าง ๆ
3. ประเทศไทยมีทรัพยากรต่าง ๆ หรือมุล
4. ประเทศไทยได้ให้ชาวจีนเข้าเมืองโดยสะดวกกว่าประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ

ทั้งนี้เพราะว่าคนไทยมีนิสัยโอบอ้อมอารีไม่มีการรังเกียจเคียดจัญหนึ่ผู้อื่น

ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้ชาวจีนอพยพเข้าสู่ประเทศไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ และเนื่องมาจากชาวจีนส่วนใหญ่ขยันขันแข็ง และยึดอาชีพในทางค้าขาย จึงเป็นเหตุให้ชาวจีนเข้ามาจับตลาดและอิทธิพลต่อกลไกทางเศรษฐกิจของประเทศไทย และสาเหตุที่กรุงศรีอยุธยามีกิจการสัมพันธไมตรีทางด้านการทูตกับกรุงจีนในรัชสมัยราชวงศ์หมิง มีขุนนางจีนแล่นเรือมาเยือนกรุงศรีอยุธยาหลายครั้ง

²⁴ ทีวี ธีระวงศ์เสรี สถานภาพทางกฎหมายชาวจีนในประเทศไทย หน้า 9

²⁵ Willam G. Skinner Op Cit : P.P. 40 - 45

ซึ่งเป็นภาระกระตุ้นให้ชาวจีนเข้ามาค้าขายในไทยมากขึ้น และเริ่มทยอยเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยอย่างช้า ๆ โดยเฉพาะทางตอนใต้และแถบอ่าวไทย ณ บริเวณแถบนี้ คนจีนบางคนมีบทบาทในการพบแร่ดีบุก และพัฒนาในการทำเหมืองแร่ในราวประมาณต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14²⁶ เมื่อ พ.ศ. 1351 ชุมชนชาวจีนขยายตัวมากขึ้น ในราชสำนักต้องการได้ชาวจีนคุมเรือหลวงเดินทางไปจีน และต้องการสินค้ามากขึ้น²⁷

ชาวจีนนั้นมียุทธศาสตร์สำคัญในการค้าขายของประเทศไทย เพราะว่าชาวจีนเป็นชาติที่มีความขยันขันแข็ง รักอาชีพการค้าขายเป็นสำคัญเพราะการค้าขายในกรุงศรีอยุธยาขึ้นคนจีนเปรียบเสมือนประเทศที่ได้รับเอกสิทธิ์พิเศษ ไม่มีชาติใดกล้าเก็บภาษีในการค้า เราอาจกล่าวได้ว่าถ้าไม่มีชาวจีนระบบการค้าของไทยและระบบเศรษฐกิจของไทยก็คงไม่เจริญก้าวหน้าถึงเพียงนี้ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลต้องอาศัยชาวจีนในเรื่องของการเดินเรือและอีกหลายอย่าง

2.3 ลักษณะของตลาดการค้าและสินค้า

2.3.1 ตลาดการค้า

สำหรับตลาดการค้าภายในกรุงศรีอยุธยาขึ้นแยกออกได้มากมาย จากสาเหตุที่ภายในกรุงศรีอยุธยานั้นตลาดมากมายก็แสดงถึงความมั่งคั่งทางด้านการค้าภายในตัวเมืองอยุธยา แสดงแหล่งชุมชนในเมืองที่ตั้งเมืองและท่าเลกาการค้า นอกจากนี้ตลาดยังแสดงถึงแหล่งสินค้าในตัวเมืองที่ชาวบ้านเรียกกันว่า "ย่าน" เราพอที่จะแยกตลาดได้ดังนี้

2.3.1.1 ตลาดนอกกำแพงเมือง²⁸ เป็นตลาดที่อยู่นอกกำแพงเมืองออกไป แต่อยู่ในเขตชนบททั้ง 4 ทิศ เข้ามาจคริมแม่น้ำนอกกรุง มีทั้งตลาดเรือหรือตลาดน้ำและตลาดบนบกดังต่อไปนี้

(ก) ตลาดเรือ เป็นตลาดที่ทำกรซื้อขายกันตามแม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งคงจะเป็นแบบเดียวกันกับตลาดน้ำวัดไทร ในปัจจุบันนี้เอง ตลาดเรือในกรุงศรีอยุธยามีดังนี้

- 1.1 ตลาดน้ำบางกะจะ อยู่ตรงสามแยกแม่น้ำหน้าป่ามะเพชร
- 1.2 ตลาดคลองคูไม้ร้อง อยู่ริมคลองเมืองฝั่งเหนือระหว่างวัดเชิงท่ากับวัดพนมยงค์

²⁶ สืบแสง พรหมบุญ ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน หน้า 119

²⁷ 16.ค.

²⁸ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 หน้า 205-208

1.3 ตลาดปากคลองกุจาม อยู่ใต้วัดพุทธไสวรรค์

1.4 ตลาดปากคลองวัดเค็ม ปัจจุบันคือวัดศรีโยธยา อยู่ในคลองแยกจากคลองบ้านม้าหันตรา

(ข) ตลาดบก มีอยู่มากมาย

1. ตลาดวัดพระมหาธาตุหลังขนอนบางลา
2. ตลาดคลองน้ำยา อยู่เหนือเพนียดเข้าไปในทุ่งวัดบรมวงศ์
3. ตลาดหน้าวัดแก่ง อยู่ริมแม่น้ำหน้าวัดจันทร์ฝั่งเหนือ
4. ตลาดวัดนางชี อยู่แถบใต้สะพานวัดประดู่ลงมา
5. ตลาดบ้านบาตร อยู่ในคลองข้างวัดพิชัยใต้สถานีอยุธยา
6. ตลาดวัดจันทร์ หลังวัดกล้วยหรือวัดประสาธ
7. ตลาดหลังตึกวิลันดา อยู่ริมฝั่งแม่น้ำฝั่งตะวันออกข้างใต้หลังวัดพนัญเชิงลงไป

ชาวบ้านเรียกตึกแดง

8. ตลาดวัดสิงห์ บ้านเหนืออยู่ริมแม่น้ำตะวันออกเหนือ เกาะเรียน
9. ตลาดบ้านบ่อม อยู่ปากคลองวัดตลาด
10. ตลาดคูไม้ร้อง
11. ตลาดหน้าวัดตะไกร
12. ตลาดวัดค่ายวัว
13. ตลาดป่าเหล็ก
14. ตลาดคลองฝ้ายลาย
15. ตลาดโรงกูป หน้าวัดกุฎีทอง
16. ตลาดวัดพร้าว
17. ตลาดป่าลาหน้าตลาดหัวรอ
18. ตลาดกลางเหนือวัดกุหาสวรรค์
19. ตลาดวัดทอง
20. ตลาดวัดท่าราบ
21. ตลาดวัดบ้านปูน เขียน
22. ตลาดบ้านจั่น
23. ตลาดกวนลอคช่อง
24. ตลาดเรือจ้างวัดธรรมมา
25. ตลาดหัวแหลม
26. ตลาดคลองมหานาค
27. ตลาดวัดเขวนศาลาปูน
28. ตลาดวัดกรูท
29. ตลาดโรงชัน
30. ตลาดหน้าวัดป่า
31. ตลาดป่าเหล็ก ท่าโหลง

2.3.1.2 ตลาดในเมือง²⁹ แยกออกได้ 3 ประเภทดังนี้

(ก) ตลาดขายของสดเข้าเย็น ~~สินค้าเป็นประเภทอาหาร เพื่อให้ผู้ซื้อได้นำไปประกอบอาหารเองที่บ้าน ตลาดเหล่านี้คือ~~

- ➔ 1. ตลาดประตูหิน หน้าพระราชวังหลวง ขายของสดเข้าเย็น
- ➔ 2. ตลาดชั้น ขายหมากพลู ทรายเมียงทอสำหรับบวชนาค
3. ตลาดป่าตะกั่ว* มีร้านชำขายลูกแหและเครื่องตะกั่ว ฝ่ายและค้าขายชาวด้ายแดงขายของสดขเข้าเย็น
4. ตลาดย่านป่าทอง ขายทองคำเปลว ทองนาถเงิน มีของสดขายเข้าเย็น
5. ตลาดสะพานหน้าคู ขายไหมครุยไหมผืน ไหมเบญจพรรณ ขายของสดเข้าเย็น
6. ตลาดหน้าคู ขายของสดเข้าเย็น
7. ตลาดย่านป่าตอง ขายฝ้าย ขายน้ำรัก
8. ตลาดจีน ขายขางข้าวปลาสดเข้าเย็น ขายแหและเป็ลปาน
9. ตลาดเสาชิงช้าชุกัน ขายสุราแช่ สุราต้ม มีตลาดขายของสดเข้าเย็น
10. ตลาดย่านสามม้า ขายเครื่องจันฉับและขนม อละขายของสดเข้าเย็น
11. ตลาดย่านประตูเจ้าจันทร์ ขายของสดเข้าเย็น
12. ตลาดย่านวัดฟาง วัดจันทร์ ทำหัวใน ไชหลง ในฝ่ายขาย ขายของสดเข้าเย็น
13. ตลาดย่านประตูหิน วังจันทร์ ขายของสดเข้าเย็น
14. ตลาดย่านประตูท่าช้าง ขายของสดเข้าเย็น
15. ตลาดย่านวัดช่อง ขายของสดขเข้าเย็น
16. ตลาดย่านป่าพิศ ขายพัดกระ โนคันกลม คันแบนใหญ่ น้อย มีตลาดขายของสดเข้าเย็น

²⁹ ค. หน้า 87

* คำบลดที่เรียกว่า "ป่า" ในกรุงศรีอยุธยาหมายถึงตลาดพะसान ที่ประชุมคน กล่าวคือ ย่านใดมีสิ่งใดเป็นพื้นที่เรียกย่านนั้นว่าป่าของสิ่งนั้น เช่น ป่าตะกั่ว ป่าตะกั่ว ย่านป่าพร้าว ขายมะพร้าว ย่านป่าผ้าเหลือง ขายผ้าไตรจักร เป็นต้น

17. ตลาดหัวไผ่ ขายเป็นของสดเข้าเย็น
18. ตลาดย่านท่าทราย มีร้านชำขายผ้าสองปักเชิงปม ผ้าไหมต่าง ๆ มีของสดขาย
19. ตลาดเชิงสะพานช้างตะวันออก ขายเป็นของสดเข้าเย็น
20. ตลาดหน้าวัดนก มีร้านชำไทย มอญ ขายชั้น ถาด พานน้อยใหญ่ มีตลาดขาย

และของสด

21. ตลาดเจ้าพรหม ขายเป็นของสดเข้าเย็น
  22. ตลาดย่านวัดระฆัง ขายเป็นของสดเข้าเย็น
  23. ตลาดเชิงสะพานลำเหย ขายเป็นของสดเข้าเย็น
  24. ตลาดยอด ขายเป็นของสดเข้าเย็น
  25. ตลาดย่านประตูหน้าขายของสดเข้าเย็น
  26. ตลาดหัวเลี้ยว ขายเป็นของสดเข้าเย็น
  27. ตลาดเล็ม ขายเป็นของสดเข้าเย็น
  28. ตลาดวัดสิงห์ ขายเป็นของสดเข้าเย็น
  29. ตลาดหัวฉาง ขายเป็นของสดเข้าเย็น
  30. ตลาดย่านป่าเหล็ก ขายมีดพม่า และขายของสดเข้าเย็น
  31. ตลาดวังไชย ทำทองเหลืองบุชั้นใหญ่มีน้อย ขายเป็นของสดเข้าเย็น
  32. ตลาดย่านฉะไกรใหญ่ ขายผ้า ขายเป็นของสดเข้าเย็น
- (ข) ขายของสดเข้าเย็นเนื้อสัตว์เฉพาะอย่าง

1. ตลาดย่านในไก่ เนื้อสุกร ปลาสด
2. ตลาดมอญพม่า ขายเนื้อ เป็ดเนื้อไก่
3. ตลาดเชิงสะพานช้าง ขายปลาสด
4. ตลาดสี่ตลบ ขายกุ้ง ปลาสด

(ค) ตลาดขายสิ่งของต่าง ๆ

1. ตลาดหน้าพระมหาธาตุ ขายเสื้อตะนาว เสื้อแขก เครื่องอัฐบริวาร เชิงบาตร
2. ตลาดเชิงสะพานขึ้นตะวันออก แขกขายที่ไร่มือ กำไลเท้า ปิ่นปักผม แหวนลูกแก้ว

ตลาดบัตร

3. ตลาดศาลาทำห้องหน้าวัดมหาธาตุ ตลาดรับซื้อ เศษเหล็ก โลหะชำรุด

2.3.1.3 ย่านขายสิ่งของภายในเมือง

เป็นแหล่งผลิตเพื่อขายภายในบ้านของคน หรืออาจมีแหล่งจำหน่ายในบริเวณนั้นบ้าง

เป็นบางแห่ง³⁰ เช่น

*

1. ขายผลไม้ ได้แก่ ย่านป่ามะพร้าว ย่านป่าถ่าน
2. ขายดอกไม้ ได้แก่ ย่านถนนลาว
3. ขายผ้า ได้แก่ ย่านป่าชมพู ย่านละไกรใหญ่ ย่านป่ากุ่มหมาก ย่านท่าทราย
4. ขายเครื่องมือการเกษตร ย่านป่าไผ่ ป่าเหล็ก ย่านพราหมณ์
5. ขายเครื่องใช้ในครัวเรือน ย่านป่าพุก ย่านไนโก้ ย่านสามม้า(โต๊ะ เตียง)
6. ขายเครื่องพระ เครื่องบวช ตลาดชั้น ย่านป่าผ้าเหลือง ตลาดหน้าวัดพระบรม-
มหาธาตุ
7. ขายเครื่องทอง ย่านป่าตะกั่ว ย่านป่าทอง ย่านวัดฝาง วัดจันทร์
8. ขายเครื่องมือทำเรือน ย่านละไกรใหญ่
9. ขายเครื่องห่อการประมง ย่านป่าตะกั่ว ย่านป่าแห
10. ขายเครื่องดนตรี ศาลพระภูมิ ย่านป่าโหนด
11. ขายขนม ย่านป่าขนม ย่านขนมจีน ย่านสามม้า
12. ขายสมุด ดินสอ ย่านป่าดินสอ ย่านป่าสมุด
13. ขายดอกไม้เพลิงสุรา ย่านซีกุน
14. ทำพระพุทธรูปขาย ย่านวัดกระซี้
15. ขายเครื่องเรือสำเภาย่านไนโก้
16. ขายยา ย่านป่ายา
17. ขายผัก ย่านป่าผัก
18. ขายเครื่องถม เครื่องโลหะ เครื่องประดับ ย่านป่าตะเกียง ย่านหลังวัดนก
หน้าวัดโพรง ย่านชั้นเงิน
19. ย่านขายทอง เงิน ย่านป่าทอง ย่านบ้านช่างทำเงิน
20. ย่านรับซื้อ โลหะและเศษเหล็ก ย่านศาลาหน้าวัดมหาธาตุ ย่านวังไชย

ตลาดในสมัยอยุธยา นอกเหนือจากได้เป็นแหล่งขายสินค้านานาประเภทดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ตลาดยังมีคุณสมบัติพิเศษด้านต่าง ๆ อีกด้วย เป็นต้นว่า ตลาดเป็นสถานที่คุ้มครองจากปัญหาการซื้อขายของโจร เป็นสถานที่คุ้มครอง "ของฝาก" เป็นสถานที่ผู้ใดจะเข้ามารัดไถของที่เขาซื้อขายกันไม่ได้ และคุ้มครองพวกแม่ค้าพ่อค้าจากการกรรโชกทรัพย์ของพวกเขาตามเสด็จ นอกจากนี้ตลาดยังเป็นสถานที่สำหรับลงโทษผู้ที่ทำผิดกฎหมายเกี่ยวกับการซื้อขาย—ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าแม่ค้าหรือกำนันตลาดก็ตาม และประการสุดท้าย เป็นสถานที่นักโทษไปขออาหารเพื่อการยังชีพ ในเรื่องเป็นสถานที่คุ้มครองปัญหาการซื้อขายของโจร มีหลักฐานอยู่ในกฎหมายลักษณะโจร ดังที่กล่าวไว้แล้วว่า "ชื่อของโจรในตลาดที่ท่านอาศัยให้ซื้อขาย มิรู้ว่าเป็นของโจรซื้อไว้ และนายตลาดก็มีรู้ อยู่มาเจ้าทรัพย์จับทรัพย์ได้ผู้ที่ซื้อให้ผู้ซื้อส่งให้ผู้ขาย ถ้าส่งมิได้ให้นำพิสูจน์ตัว ถ้าแพ้พิสูจน์ให้ใหม่เสมอ โจร ถ้าชนะแก่ผู้พิสูจน์ให้เสียแต่สินค้าอันซื้อนั้นแต่เจ้าของ เพราะหากำนักมิได้ ให้หาผู้ขายนั้นจงพาและเอาไปตระลาการให้พิจารณาให้คืน"³¹

ที่เป็นเช่นนี้เพราะซื้อขายกันในตลาด กฎหมายจึงให้ความคุ้มครอง ถ้ามิได้ซื้อในตลาดผู้ซื้อจะต้องถูกใส่ศำประจาน 3 วันครั้ง 5 วันครั้ง 7 วันครั้ง แล้วรับอีกโสศหนึ่ง นอกจากนี้ตลาดยังเป็นที่พักคุ้มครอง "ของฝาก" ได้อีกด้วย กล่าวคือ หากมีการฝากของกันในตลาดแล้วเกิดทำหายให้ใช้เพียงครั้งเดียว³²

นอกจากนี้ตลาดยังเป็นสถานที่ได้รับการคุ้มครองจากการรัดไถ เพราะในกฎหมายตราสามดวงพระไอยการลักษณะเบ็ดเสร็จ กล่าวไว้ว่า "ผู้ใด เก็บเอาสรรพอณูมณีแก่ราษฎรอันซื้อขายกันในห้องตลาด ท่านให้ลงโทษตามเก็บมากแลน้อย" ซึ่งมีการเก็บอัตราการลงโทษตามจำนวนเงิน ดังนี้ คือ หากทรัพย์นั้นมีราคา 500 เบี้ยลงมา ลงโทษดังนี้คือ เอาทรัพย์แขวนคอและตะเวณรอบตลาด ถ้าประมาณ 1000 เบี้ย เอาทรัพย์แขวนคอแล้วตระเวณรอบตลาด แล้วเขียนด้วยหวาย

³¹ร. แลงครต "พระไอยการลักษณะโจร" ล.ค. หน้า 272

³²ประภัสสร บุญประเสริฐ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย (มหาวิทยาลัยรามคำแหง)

แม่ศรี...

10 ที่ ถ้าประมาณ 1 ฟอง เอาทรัพย์แขวนคอแล้วตระเวนรอบตลาด ถ้าประมาณ 1 สลึง เอาทรัพย์แขวนคอแล้วตระเวนรอบตลาด เขียนด้วยหวาย 15 ที่ ทรัพย์นั้นเก็บไว้รับ 10 ทาบ ถ้ามากกว่า 1 สลึง ลงโทษคดียราษฏกฏีกา "ในรวางจกเอาทรัพย์" ถ้าผู้ร้ายไม่มีทรัพย์สินจะเสียให้เอาขึ้นชาหยั่งยั้งด้วยลูกสั้น โศดเล่มละ 100 เบี้ย โดยกำลังเบี้ยตั้งปรับ 10 ทาบ กรณีเป็นบ่าวไพร่ทาส เป็นคนกระทำ มุณนายไม่ตกเดือน มุณนายถูกปรับ 70 ทาบ³³

นอกจากนี้ตลาดยังเป็นสถานที่ลงโทษผู้ที่กระทำผิดเกี่ยวกับการค้า และตลาดยังเป็นสถานที่นักโทษไปหาอาหารรับประทานได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และยังมีเจ้าหน้าที่ของรัฐควบคุมไปด้วยตั้งที่กล่าวมาแล้ว

2.3.2 เจ้าหน้าที่ดูแลการซื้อขายในตลาด

ในสมัยอยุธยาปรากฏตำแหน่งเจ้าพนักงานอยู่ 2 ประเภท ที่ทำงานเกี่ยวกับการซื้อขายในตลาด ได้แก่ กำนันตลาด และนายตลาดหรือเจ้าตลาด *

2.3.2.1 กำนันตลาด³⁴

มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับกิจการการซื้อขายมากมาย และถ้าหากทำงานบกพร่องก็จะถูกลงอาญาด้วยเหมือนกัน หน้าที่ของกำนันตลาดได้ระบุไว้ในกฎหมายชัดเจนดังนี้ คือ

- ก. เป็นผู้คอยควบคุมดูแลการทำงานของลูกตลาด* (พ่อค้าแม่ค้า) ไม่ให้ทำผิดกฎหมายในเรื่องการค้า เช่น ควบคุมให้ขายสินค้าในราคาที่รัฐบาลควบคุม มิให้ขายเกินราคาที่เรียกว่า "ถนนตลาด" ถ้าปล่อยปละละเลยถ้าจับได้จะถูกลงโทษ
- ข. เกี่ยวกับสินค้าต้องห้าม ซึ่งเป็นนโยบายสำคัญของรัฐ กำนันตลาดต้องดูแลสอดส่องอย่างเข้มงวด ต้องคอยห้ามปรามลูกตลาดไม่ให้เอาสิ่งของต้องห้ามไปซื้อขายกันต่างเมืองต่างแดนมิฉะนั้นจะถูกลงโทษ *

33. ก. หน้า 177

34. ก. หน้า 178

* ลูกตลาด หมายถึง พวกพ่อค้าหรือแม่ค้าที่ทำการค้าขายกันภายในตลาด

ค. ทำหน้าที่เก็บหัวเบียร์ในตลาดตามพิภคัศตราที่รัฐระบุไว้ แต่ไม่พบหลักฐานว่ามีพิภคัศ
อัตรายู่เท่าใด ยกเว้นตลาดหน้าคอกที่กำนันตลาดไม่มีสิทธิที่จะไปเก็บ เพราะเป็นสิทธิหน้าที่ของกรม
พระนครบาลที่จะเป็นผู้เก็บเบียร์ที่ตลาดหน้าคอกเสียเอง โดยมีอาณาเขตตั้งแต่ในจำหล่ไปจนถึงหอกกลาง
โดยเก็บเอาร้านละ 5 เบียร์

ง. ในกรณีที่ชาวตลาดวิวาทกัน และมีการฟ้องร้อง กำนันตลาดต้องทำหน้าที่เป็นพยาน
ซึ่งตามกฎหมายระบุไว้ว่า ผู้ที่จะเป็นพยานที่เชื่อถือได้ ในกรณีที่ชาวตลาดทะเลาะวิวาทกันต้องไปสืบ
พยานจากกำนันตลาด

2.3.2.2 นายตลาดหรือเจ้าตลาด

เป็นผู้ทำหน้าที่ "ผันตราเงิน" เงินทองแดง ซึ่งเป็นเงินปลอมที่เอามาซื้อขาย เพื่อ
ตรวจดูว่าเป็นของปลอมหรือของแท้³⁵ ✖

2.4 กฎการค้า

อยุธยา มีการซื้อขายภายในกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะตลาดเป็นสถานที่สำคัญทำการ
ซื้อขายกัน โดยเฉพาะ ตลาดนั้นถือว่าเป็นอุปถัมภ์การค้าที่สำคัญเพราะให้สิทธิเสรีภาพด้วความปลอดภัย
ในการซื้อขายทุกอย่าง มีกฎหมายคุ้มครองการซื้อขาย ที่ตลาดเป็นการค้าที่เปิดเผย สินค้าหรือสิ่ง
ของที่ต้องการนำมาขายกันอย่างเปิดเผยที่ตลาด เช่น ของสด ของชำ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ
ทั้งนี้เพราะตลาดมีผู้ดูแลอยู่ตลอด เพื่อให้มีการดูแลมิให้มีการซื้อขายสิ่งของต้องห้ามที่รัฐบาลกำหนดไว้
ตลอดจนหน้าที่เก็บอากรจากพ่อค้าแม่ค้าในตลาด คือ กำนันตลาด ซึ่งได้กล่าวหน้าที่ของกำนันตลาด
ไปแล้วแต่ค่อยขัดแย้งเท่าไร ดังจะกล่าวเพิ่มเติมอีกครั้งดังต่อไปนี้

ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง ออกในปี พงศ. 1976 สมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ 2
(เจ้าสามพระยา) บางข้อเช่น มาตรา 36 กล่าวว่า "ถ้ากำนันตลาดไม่กำชับให้ลูกตลาดค้าขาย
กันอย่างสุจริต ซื้อถูกขายแพงกว่าที่กำหนดไว้ให้ ให้ลงโทษจำใส่ขื่อไว้ 3 วัน ทวนด้วยไม้หวาย
15 ที ผู้ที่ซื้อถูกขายแพงเกินพระราชบัญญัติให้จำใส่ขื่อไว้ 3 วัน ประจานจนรอบตลาดทวนด้วยไม้หวาย
25 ที อย่าให้ดูเยี่ยงอย่างกัน ห้ามมิให้ซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาจากต่างเมือง หากละเมิดส่ง

ออกไปนอกค่านต่างแดน ลูกชนมุลนายที่รู้เห็นเป็นใจจะถูกลงโทษ 6สถาน คือ ไม่ประหาร ก็ให้ไหม
โดยเอาสิ่งของนั้นราคาเท่าไรปรับจัตรอด สำหรับกำนันตลาดซึ่งมิได้กำชับตรวจตราว่ากล่าวจนเกิด
 การละเมิดได้ ให้เอาตัวกำนันตลาดมาทวนด้วยหวาย 15 ทีจำชื้อไว้ 3 วันแล้วเอาประจานรอบตลาด³⁶

ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ทรงออกอัยการลักษณะอาญาหลวงเกี่ยวกับตลาดเพิ่มเติมอีกหลายข้อ เช่น

มาตรา 118 ถ้ากำนันตลาดเก็บเอาหัวเบี้ยและกอบเอาเบี้ยแก่ลูกตลาดสิ้นเหลือพิศ
 อตราถือว่าละเมิดให้ทวนด้วยไม้หวาย 15 ที เอาตัวไปประจานจนรอบตลาดแล้วเอามาใส่ชื้อไว้
 3วัน ให้คืนเบี้ยแก่ลูกตลาดแล้วจึงยกโทษ³⁷

มาตรา 119 ถ้ากำนันตลาดรู้เห็นว่ามีกรว้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาจากต่างเมือง
 ให้นำกำนันตลาดมาลงโทษด้วยลวคหน้ 25 ที เอาตัวประจานรอบตลาดแล้วจำใส่ชื้อไว้ 3 วัน
 และให้เอาราคาส่งของต้องห้ามนั้นปรับใหม่ทุกคืน³⁸

กฎหมายลักษณะโจร ออกใน พ.ศ. 1910 สมัยพระบรมราชาที่ 1 (พะจั่ว) มี
 หลายมาตราที่กล่าวถึงการรับชื้อของโจร หรือนำของโจรมาขายในท้องตลาด ถ้าแล้วของมาจับ
สิ่งของนั้นได้ถือว่าผู้รับชื้อไว้สมรู้ร่วมคิดกับโจรจะถูกลงโทษตามพระราชบัญญัติ ได้แก่มาตรา 147
 148 149 152 166 ทั้งตัวอย่างมาตรา 155 ที่กล่าวไว้

...มาตราหนึ่งมีไว้ว่าโจรรับทรัพย์มาขายเป็นต้นว่า แพรพรรณ เงินทองแก้วแหวน
 และรูปพรรณทองแดง ทองขาว ทองเหลือง ตะกั่ว สร้อยดี แลข้างม้าโคกระบือ เรือเกวียนสิ่งใด ๆ
 มาขายในตลาดชลมารค เจ้าตลาดแลเพื่อนบ้านรู้เห็น ชื้อขายกันนอกตลาด มีนายบ้านนายอำเภอ

³⁶ กรมศิลปากร "พระอัยการอาญาหลวง" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า

37 - 38

³⁷ ก. หน้า 82

³⁸ ก. หน้า 87

ร้อยแขวง เห็นเป็นค่านับก็ทำให้ผู้ซื้อ รู้จักผู้ชายไว้ ถ้าสืบไปผู้เป็นเจ้าของมาพบสิ่งของที่ซื้อ ใ้้นั้น ให้ผู้ซื้อนำหาผู้ชายได้ตัวผู้ชายมาก็ดี เจ้าของจะเอาผู้ซื้อสมใจรมก็ได้ ถ้าผู้ซื้อส่งผู้ชายไม่ได้ถึงมือถึงชายกันมีผู้รู้เห็นก็ดี ให้ใหม่ผู้ซื้อเสมอใจ เหตุผู้ซื้อชายมักรู้กันจะปกปิดคนร้ายไว้ให้เป็นเสียหนามในแผ่นดินท่าน³⁹

สรุปว่าถ้ามีการซื้อขายในตลาดราคาจะยุติธรรม มีนายตลาดคอยดูแลมิให้เกิดการละเมิด ประชาชนได้รับความคุ้มครองในด้านการซื้อขายพอสมควร จึงน่าที่จะประเมินได้ว่าเป็นผลทำให้เกิดการซื้อขายในตลาดตรงเสรี ยุติยากับกันไปด้วยผู้ซื้อผู้ชาย และสรรพสินค้ามากมาย

2.5 จรรยาบรรณของพ่อค้าตามกฎหมาย

ในสมัยอยุธยาผู้ประกอบอาชีพทางการค้า จะต้องมียรรยาบรรณตามที่กฎหมายกำหนดไว้ดังนี้คือ ประการแรก ผู้ประกอบการค้าจะต้องให้ความช่วยเหลือต่อเพื่อนผู้ค้าชายด้วยกัน เช่นในกรณีมีผู้มาขโมยสินค้าจะต้องช่วยกันจับโจร ดังปรากฏในกฎหมายลักษณะโจรว่า "ถ้าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าชายมิช่วย โจรเอาทรัพย์สิ่งสินไปได้ท่านว่าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าสมรู้ด้วยโจร..."⁴⁰ จะเห็นได้ว่าหากไม่เข้าช่วยเหลือแล้ว กฎหมายลงโทษข้อหาสมรู้ร่วมคิดกับโจร แต่ถ้าหากช่วยเหลือแล้วได้รับบาดเจ็บ แต่ได้ทรัพย์สิ่งสินคืนก็ให้เอาทรัพย์สิ่งสินนั้นทำขวัญแก่ผู้บาดเจ็บเป็นการให้รางวัลตามกฎหมายอีกด้วย ประการที่สอง กฎหมายกล่าวในทำนองที่ว่า ผู้ประกอบการค้าควรต้องบริจาคอาหารแก่ผู้ประทุษย์ ดังปรากฏในกฎหมายลักษณะโจรว่า

...ผู้ประทุษย์ให้ขอกินแก่ลูกค้าอันเดินไปมาตามประตู ตามแต่เขาจะให้นั้น ถ้าผู้รักษษาประตูชักผลักชิงเอาเครื่องอันมีแก่ลูกค้าหาบคอน ท่านว่าให้หัวผู้รักษษาประตูสับหัว 3 เลียง ทะเวน 3 วัน จงทุกประตู...

³⁹กรมศิลปากร "พระอัยการลักษณะโจร" ล.ค. หน้า 294 - 295

⁴⁰ ค. หน้า 299

2.6 บทบาทและหน้าที่ของกรมพระคลังสินค้า

2.6.1 กำหนดกรมพระคลังสินค้า

เดิมในระบบจตุสดมภ์ที่รับแบบอย่างมาจากเขมรนั้น การคลังมีความสำคัญมากเป็นอันดับหนึ่งใน 4 หลัก คือ เวียง วัง คลัง นา กรมพระคลังสินค้ามีหน้าที่รักษารายจ่ายและรายได้ของแผ่นดินซึ่งได้มาจากการเก็บภาษีอากรและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เมื่อไทยสนับสนุนการค้ากับต่างประเทศทำให้รายได้จากการค้ามีมากกว่ารายได้จากการเก็บภาษีอากร กรมพระคลังสินค้าได้รับหน้าที่แต่งตั้งสำเภาค้าขาย แต่แรกตำแหน่งกรมพระคลังสินค้ายังไม่ขยายมากนัก รับผิดชอบต่อการเก็บรักษาจ่ายราชทรัพย์แผ่นดินและทำหน้าที่หาเงินเข้าท้องพระคลังโดยการค้าขาย มีกรมแพหน้ำที่ติดต่อกับต่างประเทศขึ้นต่อกรมพระคลังสินค้าโดยตรง

ครั้นเมื่อไทยได้ปรับปรุงระบบบริหารราชการโดยแบ่งแยกทหารออกจากพลเรือน จัดระเบียบว่าด้วยการเกณฑ์ทหาร ทำให้เกิดธรรมเนียมส่งส่วยเป็นผลผลิตพื้นเมืองแทนการรับราชการทางการได้ส่งส่วยเข้ากรมพระคลัง พอมีจำนวนมากขึ้น กรมพระคลังก็เอาออกขายทอดตลาดแก่ประชาชนและต่อมาก็ขายแก่พ่อค้าชาวตะวันตก เพิ่มพูนรายได้แผ่นดิน กรมพระคลังจึงมีหน่วยงานใหม่เรียกว่า กรมพระคลังสินค้าทำหน้าที่ค้าขาย ขายส่วย ของบรรณาการและสินค้าพื้นเมืองตลอดจนจัดส่งสินค้าออก⁴¹

สำหรับการแต่งตั้งสำเภากลับไปค้าขายกับชาวต่างประเทศก็เป็นหน้าที่ของกรมพระคลังสินค้า โดยเฉพาะในคราวแต่งตั้งสำเภาสินค้าไปค้าขายที่เมืองจีน ต่อมาเมื่อมีฝรั่งเข้ามาติดต่อกับค้าขายชาติแรก คือ โปรตุเกส และฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส ตามลำดับ รัฐบาลจึงเห็นแก่ความสะดวกของพวกฝรั่งที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายให้ได้สินค้าตามที่ตนต้องการ และรัฐบาลเองก็มีสินค้าหลายชนิดที่เก็บได้จากส่วยที่พวกไพร่ส่วยส่งเข้ามาแทนการอยู่เวร และได้นำมาจำหน่ายให้แก่พวกฝรั่งได้กำไรเป็นอันมาก จึงเห็นว่าจะจะเป็นผลประโยชน์ต่อแผ่นดินมากขึ้นจึงได้มีการตั้งคลังสินค้าขึ้นในปลายสมัย

⁴¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบาย แก่ไขการปกครองแผ่นดิน หน้า 38

อยุธยาตอนต้นแต่ไม่มีหลักฐานแน่ชัด หลักฐานมาแน่ชัดในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งมีคลังสินค้าเป็นที่รวมสินค้าต่าง ๆ ที่เข้ามาขายฝรั่ง และรับซื้อเหมวสินค้าจากต่างประเทศ ที่ฝรั่งชาติต่าง ๆ นำเข้ามาเอาไว้ที่คลังสินค้าสำหรับขายย่อยไปยังชาวเมืองต่าง ๆ และรับซื้อไว้เพื่อขายต่อไปยังประเทศอื่น ๆ เช่น ญี่ปุ่น ฟิลิปินส์ เป็นต้น

ในพงศาวดารกล่าวว่าเมื่อมีสิ่งของต่างที่ราษฎรนำมาให้รัฐบาลมากขึ้น จึงขยายหาผลประโยชน์ในทางนั้นให้มีมากยิ่งขึ้น ด้วยตั้งคลังสินค้าให้มีเหมือนฝรั่งเป็นที่รวมสินค้าที่เข้ามาขายฝรั่ง และรับซื้อเหมวสินค้าจากต่างประเทศที่ฝรั่งนำมาขายเอาไว้ในคลังสินค้า สำหรับขายย่อยแก่ชาวเมือง เมื่อตั้งคลังสินค้าแล้วตั้งบัญชีสินค้าต้องห้ามให้ซื้อขายกับรัฐบาลอีกหลายอย่าง⁴²

ข้อสันนิษฐานอีกข้อหนึ่งที่ตั้งคลังสินค้าในสมัยพระเจ้าปราสาททอง เข้าใจว่าเพื่อทำการค้าแข่งขันกับฮอลันดาที่เข้ามาข่มขู่รัฐบาลไทยมาก ตั้งพงศาวดารได้กล่าวถึงว่า "ถึงสมัยปราสาททอง ฮอลันดามีอำนาจมากกว่าเดิมและได้ค้าขายติดต่อกับจีนและญี่ปุ่นเอง จึงแข่งขันค้าขายกับไทย ไม่พึ่งไทย และซื้อสินค้าจากไทยไปขายเอากำไรเอง ปราสาททองทรงตั้งคลังสินค้าหลวงขึ้นซื้อสินค้าจากราษฎร และเลือกซื้อสินค้าจากต่างประเทศไปจำหน่าย ทำให้ฮอลันดาไม่พอใจและตอนแรกจะขัดขึ้น ทำให้เจ้าแผ่นดินโกรธถึงกับทรงดำริจะยกทัพไปตีเมืองบันตัม"⁴³

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นสมัยที่มีการค้าขายรุ่งเรืองมากเพราะไทยมีสินค้าที่ชาวต่างชาติต้องการอยู่อย่างมากมายดังที่ ยอชไวท์⁴⁴ ว่า "สินค้าต่าง ๆ ในประเทศไทยมีบริบูรณ์บรรทุกออกไปจำหน่ายถึงหัวเมืองต่างประเทศ สินค้าเหล่านั้นคือ เนื้อไม้ หมาก ติบูก ผาง ช้าง เปลือกสน เชาว์ ตะกั่ว งาช้าง สินค้าเหล่านี้พระเจ้าแผ่นดินรวบรัดเอาเสียหมดและมอบให้เจ้าพนักงานคลังสินค้าของพระองค์เป็นผู้จำหน่าย" ดังนั้นกรมพระคลังสินค้าจึงกลายเป็นพ่อค้าคนกลางทำการค้าแทนพระองค์ ระหว่างประชาชนกับพ่อค้าชาวต่างชาติ

⁴² คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 : ชุดฝรั่งสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 384

⁴³ คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 : เรื่องไทยกับฝรั่งเศสเป็นไมตรีกัน หน้า

⁴⁴ คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 : รายงานของยอชไวท์ หน้า 302

2.6.2. พิภคัฏฐาภาษีและค่าผ่านด่านที่กรมพระคลังสินค้ากำหนด

2.6.2.1. ภาษีขาเข้า

ภาษีสินค้าขาเข้า เก็บอัตราร้อยละ 3 สำหรับเรือที่เข้ามาเป็นประจำ ส่วนมากจะเก็บเป็นสิ่งของผลผลิต และเก็บอัตราร้อยละ 5 สำหรับเรือจรที่เข้ามาค้าขายนาน ๆ ครั้ง

2.6.2.2. จังกอบ

สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชทานภาพอ้างจากหนังสือของลาตูแบร์ว่ามีการเก็บจากเรือสินค้าต่าง ๆ เป็น 2 ชนิด คือ

จังกอบเรือ เก็บจากเรือที่บรรทุกสินค้าเข้ามา เก็บก็ตามขนาดเรือยาววาละ 1 บาท ถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เพิ่มพิภคัฏฐาขนาดปากเรือขึ้น คือ เรือโตกว้างกว่า 6 ศอก เก็บลำละ 6 บาท และจังกอบเรือที่เข้าตรวจเก็บที่ด่านขนานตั้งแต่เมืองชัยนาทลงมา

จังกอบสินค้า เก็บทั้งสินค้าเข้าและสินค้าออก แต่ไม่ทราบอัตรากาเก็บภาษีที่แน่นอน การเก็บจังกอบเรือนั้นบางชาติได้รับการยกเว้นภาษีอากร แต่ไม่ปรากฏมากนักเห็นเพียงฝรั่งเศสอย่างเคียวเท่านั้นที่ได้ทำสัญญาไม่เก็บภาษี จึงได้รับอนุญาตให้เข้ามาค้าขายในประเทศไทยโดยมิต้องเสียภาษีทั้งขาเข้าและขาออก

2.6.2.3. ภาษีขาออก

เก็บจากเรือที่บรรทุกสินค้าต่าง ๆ ออกไปขายยังต่างเมืองหรือต่างประเทศ คงมีการเก็บภาษีแต่เก็บเท่าไรไม่แน่ชัด

2.6.2.4. อากรขนอน

ปรากฏในอัยการลักษณะอาญาหลวง มาตรา 122 ซึ่งออกในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กำหนดให้เก็บจากเรือ และเกวียนที่ด่านภาษีร้อยละ 10 ดั่งข้อความว่า

...นายขนอนธนบุรี ขนอนนำ ขนอนบกในอยุธยา จะเก็บจังกอบในสำเภานาวา หนักหนเกวียน หนักทางที่จะเข้าถึงในขนอนใน ท่านให้หนักสิ่งของถึงสิบ ถ้าสิบไซ้ท่านจึงให้เอาจังกอบนั้นหนึ่ง ถ้าไม่ถึงสิบไม่เก็บ ถ้าพนักงานเก็บจะถูกลงโทษตีด้วยไม้ทวาย 15 ที โหมเอาหนึ่งเป็นสอง ผู้หนักขนอนถ้าจับได้ถูกทวนด้วยลวดหนักที่หนักขนอน ขนอนละ 15 ที ให้โทษสองลา...⁴⁵

⁴⁵ คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 รายงานของยอดชโวฬ หน้า 307 - 309

2.6.3 การผูกขาดสินค้าต้องห้ามของกรมพระคลังสินค้า

หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของกรมพระคลังสินค้าอีกอย่างหนึ่งก็คือการตรวจตราสินค้าที่จะเข้าหรือออกจากประเทศว่าเป็นสินค้าต้องห้ามหรือปล่าว สินค้าต้องห้ามนั้นสำหรับใช้ในราชการ ต่อมาทางการวิตกว่าสินค้าประเภทจะไม่พอแก่ความต้องการของราชการจึงกำหนดประเภทของสินค้าห้ามส่งออก ประชาชนต้องนำสินค้านั้นมาขายแก่รัฐบาลโดยตรงเท่านั้น จะขายแก่ผู้ใดหรือจะส่งออกเองไม่ได้ กรมพระคลังสินค้าจึงมีอำนาจในการตรวจตราสินค้าและซื้อขายสินค้าของหลวงเองไปโดยปริยาย กรมพระคลังสินค้าจึงกลายเป็นพ่อค้าคนกลางค้าขายแทนพระองค์ ระหว่างประชาชนกับพ่อค้าชาวต่างชาติ ในระยะแรก ๆ ประชาชนก็นิยมขายสินค้าให้แก่พระคลังสินค้า เพราะได้ราคาตายตัวไม่ต้องกลัวว่าจะถูกหลอกหลวง

ครั้นไทยเปิดการค้าเสรีกับชาวตะวันตกซึ่งแสดงถึงความต้องการสินค้าพื้นเมืองมาก ไทยเกรงว่าความต้องการนี้จะทำให้ปริมาณสินค้าพื้นเมืองไม่เพียงพอใช้แก่ทางการ เช่น ข้าว พริกไทย เครื่องเทศ ฯลฯ และเห็นว่า เมื่อมีความต้องการสินค้านั้นนี้ ถ้ารัฐเข้าควบคุมการซื้อขายเองก็จะได้กำไรมหาศาล อีกทั้งประชาชนมีธรรมเนียมที่จะขายสินค้าให้แก่รัฐบาลอยู่แล้ว รัฐบาลไทยผ่านกรมพระคลังสินค้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อสินค้าให้แก่พ่อค้าชาวต่างประเทศและประชาชน โดยกรมสินค้าให้พ่อค้าสินค้าแต่ละชาติผูกขาดสินค้าพื้นเมืองแต่ละประเภทไป การตั้งกล่าวได้ผลดีในตอนแรก ต่อมากกรมพระคลังสินค้านำไปบรณาช.โองการจากกษัตริย์กำหนดสินค้าต้องห้ามมีปริมาณมากขึ้น ตั้งแต่ปลายแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม⁴⁶ จนท้ายสุดก็กำหนดสินค้าแทบทุกประเภทที่กำลังเป็นที่ต้องการตามท้องตลาดหมด และการกำหนดสินค้าต้องห้ามตามอัยาศัย ตลอดจนพ่อค้าชาวตะวันตกผูกขาดสินค้าเป็นประเภท เช่น ผูกขาดพริกไทย ติบูก โดยวิธีดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าการกำหนดสินค้าต้องห้ามนั้นเป็นที่มาของระบบผูกขาดสินค้า ซึ่งเริ่มในสมัยพระเจ้าทรงธรรม หรือในสมัยพระเจ้าปราสาททอง⁴⁷ แต่ที่แน่นอนในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองนี้ระบบผูกขาดสินค้าเด่นมาก

⁴⁶ จันทรฉาย ภัททิคม ล.ค. หน้า 173

⁴⁷ น.ค.

2.6.3.1- สินค้าต้องห้ามหรือสินค้าที่รัฐบาลผูกขาด

สมัยอยุธยาตอนต้นนั้นมีสินค้าที่ผูกขาดน้อยมาก ได้แก่ กฤษณา ผ่าง และตี่บุก⁴⁸ แต่มาในสมัยอยุธยาตอนปลายได้มีการออกกําหนดสินค้าต้องห้ามต่างๆ มากขึ้นซึ่งพระคลังสินค้าเป็นผู้กําหนดได้แก่

ก. สินค้าต้องห้ามภายในประเทศ

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีสินค้าต้องห้ามที่บัญญัติว่ารัฐบาลจะต้องเป็นผู้ซื้อขายเอง ประชาชนจะซื้อขายกันเองหรือซื้อขายให้แก่ชาวต่างชาติไม่ได้ ดังว่า "บัญญัติที่ตั้งขึ้นสำหรับสินค้าที่ต้องห้ามที่รัฐบาลเป็นผู้ซื้อขายเองนั้น มีดินประสิว ตะกั่ว หนามสง หนังสัตว์ เนื้อไม้ ช้าง งาช้าง ตี่บุก ไม้หอม เป็นต้น อนึ่งสินค้าข้าวเปลือก และข้าวสารนั้นห้ามเด็ดขาด ไม่ให้บรรทุกออกนอกอาณาเขต เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเสียก่อน แต่สินค้านอกจากที่กำหนดห้ามไว้ใครจะซื้อหรือขายก็ไม่ได้ห้าม⁴⁹

สมัยสมเด็จพระนารายณ์ สินค้าต้องห้ามมีหลายชนิดดังที่ ยอชไวท⁵⁰ ได้เขียนรายงานไว้ว่า การค้าของรัฐบาลชุดนี้สรุปได้ว่า สินค้าที่กรมพระคลังสินค้ากําหนดให้ต้องซื้อขายกับกรมพระคลังสินค้าได้นั้นได้แก่ เนื้อไม้ หนาม ตี่บุก ผ่าง ช้าง เกลือสินเธาว์ ตะกั่ว งาช้าง

ลาลูแบร์ว่า พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงคําเป็นผูกขาดสินค้าอยู่แต่พระองค์เดียวได้กําไรเป็นอันมากและกล่าวเพิ่มเติมสินค้าที่รัฐบาลผูกขาดว่า มีงาช้าง ดินประสิว ตะกั่ว ไม้ผ่าง สำหรับงาช้างนั้นราษฎรจะต้องนำมาถวายขายเท่าที่ตนหาได้ทั้งหมด และชาวต่างประเทศจะหาซื้องาช้างได้จากคลังสินค้าแต่เพียงแห่งเดียว สำหรับสิ่งของอื่นๆ ดังกล่าวก็จะซื้อได้จากคลังหลวงเท่านั้น⁵¹

⁴⁸ กรมศิลปากร "พระอัยการเอกญาหลวง" มาตรา 37 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 38

⁴⁹ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชานุญาต ไทยรบพม่า หน้า 267

⁵⁰ กุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 495 - 510

⁵¹ กรมศิลปากร คำให้การของชาวกรุงเก่า หน้า 278

ทำให้การของชาวกรุงเก่า, กล่าวว่า งามช่าง ผาง ตะกั่วม ไม้ค้ำ ไม้แดง ชันรัก จันทรชะมด ครั้ง 9 อย่าง ถ้าจะส่งไปขายต่างประเทศ ห้ามผู้หนึ่งผู้ใดส่ง นอกจากพระคลังสินค้า ซึ่งได้พระราชทรัพย์ราวปีละ 5,000 ชั่ง⁵²

ข. สินค้าต้องห้ามจากต่างประเทศ

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การเงินของประเทศฝืดเคือง ทั้งฮอลันดาก็คุมการค้าส่วนใหญ่ไว้ในมือ มีตลาดญี่ปุ่นรับซื้อฝาง หนังกวาง อันเป็นสินค้าสำคัญของไทยสมัยนั้นไปด้วย พระองค์จึงทรงคิดหาทางให้เกิดผลประโยชน์แก่แผ่นดินโดยการ กวดขันการค้าขายกับฮอลันดาเพื่อมิให้เอาเปรียบไทยมากเกินไปจึงหาทางแก้ไขโดย "บัญญัติสินค้าต้องห้ามให้ซื้อขายเฉพาะรัฐบาลอีกหลายอย่าง สินค้าที่ฝรั่งเอาเข้ามาขายก็ตั้งบัญญัติซื้อขายให้แก่ รัฐบาลเพิ่มขึ้นอีกหลายสิ่ง คือ ฝ้ายแดง แม้สินค้าสำเภา เช่น เครื่องถ้วยชามก็ต้องให้รัฐบาลเลือกซื้อได้ก่อนผู้อื่น⁵³

ค. สินค้าที่อนุญาตให้ราษฎรซื้อขายกันได้

นอกเหนือจากสินค้าที่กรมพระคลังสินค้าผูกขาดแล้ว ราษฎรสามารถซื้อขายกันได้ตามใจชอบดังที่ ยอช ไวท์ ใ้รายงานไว้ว่า "สินค้าที่เลวลงไปดังต่อไปนี้คนทั้งปวงสามารถมีอิสรภาพที่จะค้าขายได้ คือ เหล็ก น้ำตาล ไม้ซุง เปลือก น้ำมันมะพร้าว เขาสัตว์"⁵⁴

และจากคำกล่าวของเดอ ลาลูแบร์ ว่า "การค้าที่เสรีแก่คนทั้งปวง คือ ข้าว ปลาเกลือ น้ำตาลทรายแดง น้ำตาลหม้อ เหล็ก ทองแดง ชีผึ้ง รั้งไข่มุก รั้งนก รั้ง ก่ายาน น้ำมัน มะพร้าว ฝ้าย อบเชย"⁵⁵

⁵²กรมศิลปากร ล.ค. หน้า 278

⁵³พระยาอนุนามนราชชน ตำนานสุลลภกร หน้า 14

⁵⁴คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 หน้า 307

⁵⁵เดอ ลาลูแบร์ ล.ค. หน้า 422

คำให้การของชาวกรุงเก่า กล่าวว่า งาช้าง ผาง ตะกั่วอม ไม้คำ ไม้แดง ชันรัก จันทรชะมด ครั้ง 9 อย่าง ถ้าจะส่งไปขายต่างประเทศ ห้ามผู้หนึ่งผู้ใดส่ง นอกจากพระคลังสินค้า ซึ่งได้พระราชทรัพย์ราวปีละ 5,000 ชั่ง⁵²

ข. สินค้าต้องห้ามจากต่างประเทศ

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การเงินของประเทศฝืดเคือง ทั้งฮอลันดาก็กุมการค้าส่วนใหญ่ไว้ในมือ มีตลาดญี่ปุ่นรับซื้อผาง หนังกวาง อันเป็นสินค้าสำคัญของไทยสมัยนั้นไปด้วย พระองค์จึงทรงคิดหาทางให้เกิดผลประโยชน์แก่แผ่นดินโดยการ กวดขันการค้าขายกับฮอลันดาเพื่อมิให้เอาเปรียบไทยมากเกินไปจึงหาทางแก้ไขโดย "บัญญัติสินค้าต้องห้ามให้ซื้อขายเฉพาะรัฐบาลอีกหลายอย่าง สินค้าที่ฝรั่งเอาเข้ามาขายก็ตั้งบัญญัติซื้อขายให้แก่ รัฐบาลเพิ่มขึ้นอีกหลายสิ่ง คือ ผ้าแดง แม้สินค้าสามัญ เช่น เครื่องถ้วยชามก็ต้องให้รัฐบาลเลือกซื้อได้ก่อนผู้อื่น⁵³

ค. สินค้าที่อนุญาตให้ราษฎรซื้อขายกันได้

นอกเหนือจากสินค้าที่กรมพระคลังสินค้าผูกขาดแล้ว ราษฎรสามารถซื้อขายกันได้ตามใจชอบดังที่ ยอช ไวท์ ได้รายงานไว้ว่า "สินค้าที่เลวลงไปดังต่อไปนี้คนทั้งปวงสามารถมีอิสรภาพที่จะค้าขายได้ คือ เหล็ก น้ำตาล ไม้ซุง เกลือ น้ำมันมะพร้าว เขาสัตว์"⁵⁴

และจากคำกล่าวของเคอ ลาลูแบร์ ว่า "การค้าที่เสรีแก่คนทั้งปวง คือ ข้าว ปลาเกลือ น้ำตาลทรายแดง น้ำตาลหม้อ เหล็ก ทองแดง ช้าง ฝรั่ง ไข่มุก ริงนก ริง กายาน น้ำมัน มะพร้าว ฝ้าย ออบเชย"⁵⁵

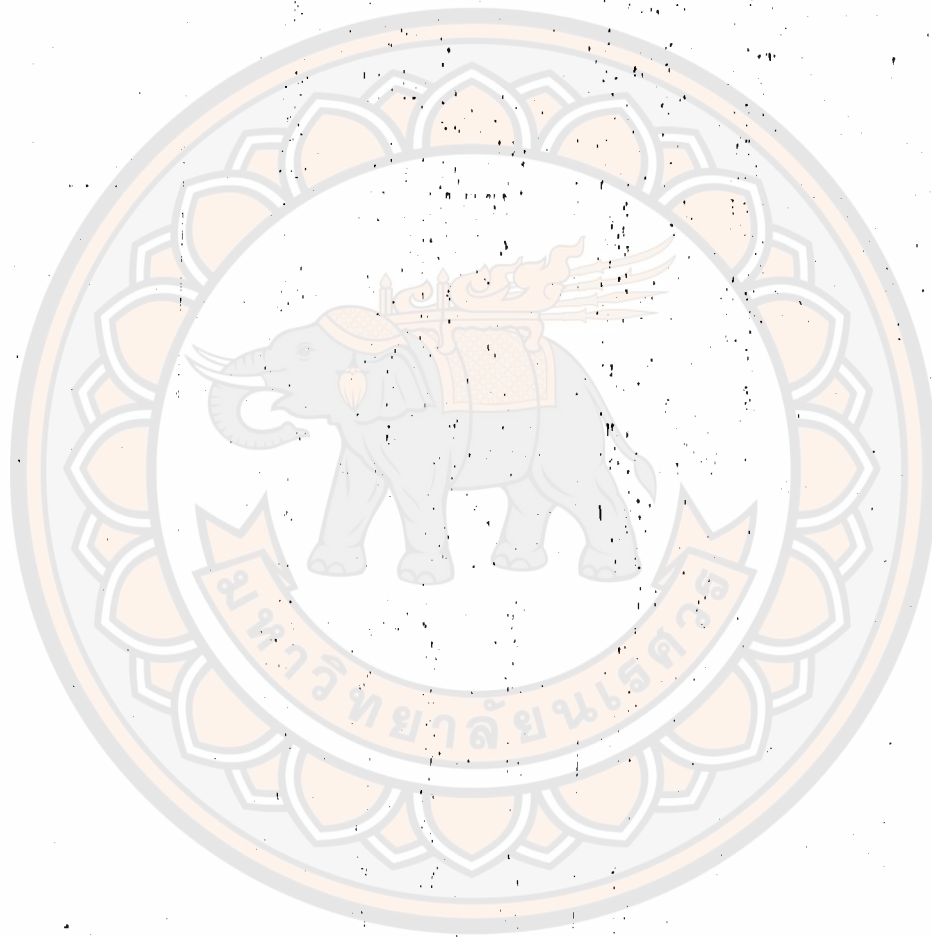
⁵²กรมศิลปากร ล.ค. หน้า 278

⁵³พระยาอนุนามานราชชน ตำนานสุลตการ หน้า 14.

⁵⁴คुरुสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 หน้า 307

⁵⁵เคอ ลาลูแบร์ ล.ค. หน้า 422

จากบทบาทของกรมพระคลังสินค้านี้มีความสำคัญมาก ถือว่าเป็นตัวแทนการค้ากับชาวต่างประเทศ เพื่อปกป้องผลประโยชน์แก่ชาวไทย และประเทศชาติโดยพยายามจะไม่ให้ชาวต่างชาติเอาเปรียบ

นโยบายการค้าของไทย

อาชีพหลักของชนชาวไทยก็คือ การเกษตร การค้าขายเบียดอาชีพที่รองลงมาจากอาชีพการเกษตรกรรม กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาได้เพราะการค้ามั่งคั่ง และสาเหตุที่การค้าของไทยมั่งคั่งได้ก็เป็นการดำเนินนโยบายของพระมหากษัตริย์ไทยที่มีพระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศ ซึ่งพอที่จะแยกแยะนโยบายที่เกี่ยวกับการค้าได้พอประมาณดังนี้

3.1 นโยบายการเปิดประตูการค้า

สมัยอยุธยาเน้นการค้าขายกับต่างประเทศของไทยเจริญรุ่งเรืองเป็นเพราะว่ากษัตริย์ของชาวไทยทรงดำเนินการส่งเสริมการค้ากับชาวต่างประเทศทุกชาติที่เข้ามาค้าขายกับไทยโดยตรง โดยเฉพาะพระองค์ทรงปฏิบัติกับชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายกับไทยโดยเสมอภาค โดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชัง นโยบายเปิดประตูการค้าของพระเจ้าแผ่นดินไทยนั้นให้สิทธิกับทุกชาติที่เข้ามาค้าขายโดยปราศจากการให้อุเคราะห์เป็นพิเศษ ทำให้ชาวต่างชาติต่างภาษาก็มุ่งเข้าสู่กรุงศรีอยุธยาก่อให้เกิดรายได้เข้าสู่ห้องพระคลังอย่างมหาศาล มีทั้งชาวต่างชาติ แดบ ตะวันออก ตะวันตก และแถบเอเชียซึ่งเข้ามาค้าขายด้วย เนื่องจากประเทศไทยเรามีสินค้าพื้นเมืองอยู่เป็นจำนวนมากเป็นที่ต้องการของชนชาติต่าง ๆ ดังเช่นเอกสารของฮอลันดา ระยะเวลา พ.ศ. 2153 - 2154 กล่าวว่า "ประเทศสยามเป็นทำเลที่เหมาะสมในการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมสำหรับประเทศญี่ปุ่น"¹ และ โยส เซาเตน เขียนบรรยายถึงการค้าในไทยในปี พ.ศ. 2139 ซึ่งเป็นระยะที่พวกฮอลันดาเข้ามาว่า "ในพระนครศรีอยุธยา มีชาติต่าง ๆ เข้ามาค้าขายมากทั้งชาวยุโรปและชาวเอเชีย กษัตริย์ไทยเป็นพ่อค้าเองมีเรือของพระองค์ และมีเจ้าพนักงานทำการค้าเอง"²

✕ ชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในไทยนั้นรัฐบาลไทยโปรดให้ความอุปถัมภ์เป็นอย่างมาก โดยให้สิทธิเข้ามาตั้งสถานการค้าในหัวเมืองต่าง ๆ ภายในประเทศและยังให้สิทธิการค้าเป็นพิเศษในบางประการด้วย ดังที่จะกล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป

¹ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล). บันทึกความสัมพันธ์ฯ เล่ม 1 หน้า 6

²คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 : จดหมายเหตุของโยส เซาเตน หน้า 148

ในการค้ากับต่างชาติในสมัยอยุธยาไทยทรงส่งเสริมการค้ากับทุกชาติ เห็นเด่นชัดในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระองค์ทรงทราบว่าบ้านเมืองจะก้าวหน้าไปสู่วิถึความเจริญนั้นย่อมจะอาศัยภาวะเศรษฐกิจที่มั่นคงเป็นหลักประสงค์สำคัญ ฉะนั้นพระองค์ไม่เพียงเชื่อมสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศให้สนิทแนบแน่นแล้ว ก็ตามแต่ก็ได้ประกอบกรณียกิจทุกอย่างตามพระราชอำนาจในอันที่จะหนุนบำรุงการค้าขาย พระองค์ต้อนรับพ่อค้าต่างชาติ มี ญี่ปุ่น ฮอลันดา อังกฤษ ให้อยู่ในอารักขา และให้สิทธิค้าขาย สำเภาการค้าของพระองค์มีลูกเรือและนายเรือเป็นชาวต่างชาติ มีหลายคนที่ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์³

จะเห็นได้ว่าในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระองค์ทรงส่งเสริมการค้ากับชาวต่างชาติทุกชาติ มีเรือสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาค้าขายมากมาย แสดงถึงการค้าที่มั่งคั่งของประเทศสยามของเราเอง

ส่วนในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ก้าค้ากับชาวต่างชาติเริ่มลดน้อยลงไปเพราะอังกฤษกับฮอลันดาทำศึกสงครามกันในยุโรป ทำให้การค้าของไทยเริ่มซบเซาลง อีกทั้งไทยทำศึกกับพม่าซึ่งเป็นอุปสรรคทางการค้า ดังนั้น อังกฤษและฮอลันดาได้ปิดกั้นการค้าของตนที่อยุธยาลง แต่ก็ยังมีพ่อค้าของชาติเหล่านี้ยังดำเนินการค้าขายอยู่บ้างแต่น้อยมาก เช่น ฮอลันดาที่ปัตตานี และสงขลา และอังกฤษยังขอสิทธิการค้าที่เมืองนครศรีธรรมราชอยู่

3.2 นโยบายการจัดเมืองศูนย์กลางการค้าให้ชาวต่างชาติ

ชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาในสมัยอยุธยาในสมัยอยุธยาทรงพระราช-ที่คืนให้สร้างที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะในทางแถบใต้พระนครจะมีหมู่บ้านของชาวฝรั่งตั้งอยู่ เช่น หมู่บ้านของโปรตุเกส หมู่บ้านของชาวฮอลันดา อยุธยาอันถือว่าเป็นศูนย์กลางทางการค้าของเอเชียอาคเนย์ ภายในตัวเกาะของอยุธยานั้นประกอบไปด้วยเมืองท่าค้าขายที่สำคัญมากมายที่เป็นศูนย์กลาง

³ อนุวัตรมาตรา ประวัติการค้าไทย หน้า 166

ของการค้าขาย เช่น เมืองเมาะตะมะ เมืองมะริค เมืองสงขลา เมืองปัตตานี เมืองเหล่านี้มั่งคั่งด้วยการค้า พ่อค้าชาวต่างชาติต่างก็ทำการค้าขายที่เหล่านี้ จากการที่เห็นความมั่งคั่งของเมืองเหล่านี้ทำให้ พ่อค้าชาวตะวันตกทั้งหลายอยากได้เมืองเหล่านี้เป็นของตนหรืออยากได้สิทธิทางการค้าที่เมืองเหล่านี้เพียงชาติเดียวเท่านั้น โดยไม่ยอมให้ชาติอื่นเข้ามาค้าขายด้วย ปรากฏว่าชนชาติตะวันตกทั้งหลายที่อยากได้เมืองเหล่านี้ที่สำคัญนั้นต่างก็แสดงความต้องการออกมาให้นักธุรกิจกรุงศรีอยุธยาเห็น ซึ่งบางครั้งพระมหากษัตริย์ของไทยก็พระราชทานให้บ้าง แต่บางครั้งก็มีข้อแลกเปลี่ยนต่าง ๆ นานา ๆ และอีกประการหนึ่งที่ทรงพระราชทานให้ก็เพื่อตัดปัญหาความวุ่นวายในเมืองนั้น เมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้าที่ชาวต่างชาติพึงปรารถนามีดังต่อไปนี้

3.2.1 นครศรีธรรมราช

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองเอกทางแถบใต้ของประเทศ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าตีบุกและพริกไทย มีชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายอย่างมากมาย เช่น ฮอลันดา อังกฤษ โปรตุเกส โดยเฉพาะอังกฤษได้พยายามขอสิทธิทางการค้าที่เมืองนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2164 แต่ไม่สำเร็จจะมีแต่การค้าปรกติเท่านั้น สาเหตุที่อังกฤษขอสิทธิการค้าไม่สำเร็จเป็นเพราะฮอลันดาซึ่งขอสิทธิการค้าเสียก่อนโดยตัดหน้าอังกฤษอย่างสิ้นเชิง ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฮอลันดาได้ขอสิทธิผูกขาดตีบุกในเมืองนี้แต่ถูกปฏิเสธแต่ถึงกระนั้นก็ตามฮอลันดาซึ่งทำการค้าอยู่ก็ได้ทำไฉนอย่างมากมาย เคน ชิวซี⁴ บันทึกไว้ว่า "ทางเรือทางทะเลในอ่าวสยามของเมืองนี้มากไปด้วยตะกั่วดำ ข้าวผลไม้ และภายในไม่กี่ปีข้างหน้าจะมีพริกไทยเป็นจำนวนมาก"

3.2.2 เมืองสงขลา

สงขลาเป็นเมืองสำคัญทางแถบใต้ เป็นศูนย์กลางการค้าขายแร่ธาตุธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ตะกั่ว ดีบุก ตลอดจนของป่าต่าง ๆ สมเด็จพระนารายณ์ทรงเล็งเห็นว่า สงขลาเป็นเมืองที่วุ่นวาย เกิดการจลาจลก่อความไม่สงบ เกิดกบฏต่อเมืองแม่บ่อย ๆ และอีกประการหนึ่งสงขลา ยังถูกคุกคามจากฮอลันดาอยู่เสมอ ทรงเห็นว่าเป็นการที่ยากมากต่อการปกครอง พระองค์ทรงเสนอ

⁴ เคน ชิวซี (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล) จดหมายเหตุรายวันการเดินทางสู่สยาม

เมืองท่าสงขลาให้แก่ฝรั่งเศสไปปกครองโดยทำสัญญากันในปี พ.ศ. 2230 ฝรั่งเศสใช้เป็นศูนย์กลางในการค้าขายสินค้าที่ได้รับสิทธิผูกขาดจากรัฐบาลแถบใต้ ซึ่งจุดมุ่งหมายของสมเด็จพระนารายณ์นั้นก็คือ ต้องการยึดมือของฝรั่งเศสปราบกบฏที่สงขลา และอยากให้ฝรั่งเศสไล่อำนาจของฮอลันดาออกไปนั่นเอง

3.2.3 เมืองปัตตานี

สมัยอยุธยาตอนปลายมีฐานะเป็นอาณาจักรหนึ่งเป็นเมืองประเทศราชของไทย ชาวต่างชาติเข้าไปทำการค้ามากที่สุดคือ ฮอลันดา และ อังกฤษ สินค้าพื้นเมืองที่สำคัญมี พริก-ไทย ช้าง เมืองนี้เดิมอังกฤษสนใจเข้ามาค้าขายมาก โดยยึดเอาเป็นศูนย์กลางในการค้ากับญี่ปุ่น แต่ถูกฮอลันดากลับแก้งมาก ในที่สุดอังกฤษก็เลิกลัมกิจการของตนที่ปัตตานีปี พ.ศ. 2165 คงมีแต่ฮอลันดาเข้ามาค้าขายแต่ผู้เดียว

3.2.4 ตะนาวศรี และมะริด

เป็นเมืองท่าทางตะวันตก มีข้าว ผลไม้ เป็นสินค้าพื้นเมือง ตัวเมืองอยู่ลึกเข้าไปในแม่น้ำเจ็ทลีเออร์ (ประมาณ 31 กิโลเมตร) แต่อยู่ตรงปากเกาะ ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโปรดสร้างป้อมปืนขึ้นไว้⁵ และนิโกลาส แชรแวง⁶ กล่าวว่า "เป็นเมืองท่าที่งดงามและมั่นคงที่สุดในชมพูทวีปทางเข้าสะดวกทุกเวลา และเข้าเทียบท่าได้หลายแห่ง เป็นท่าเลที่เหมาะสมเรือและเสาใบ มีไม้อันจำเป็นต่อการสร้างเรือที่ซื้อขายกันด้วยราคาถูก ๆ" บาทหลวงเดอเบส⁷ บันทึกไว้ว่า "เมืองมะริดเหมาะที่จะเป็นเมืองท่าและจุดยุทธศาสตร์ที่คุมบริเวณนี้ไว้ทั้งหมดคือ ตั้งแต่ช่องแคบมะละกา เบงกอล ลังกา พะโค และชายฝั่งโคโรมาเนล นอกจากนี้เมืองมะริดยังมีปืนใหญ่และป้อมปราการที่หนาแน่น มีปืนใหญ่ทั้งหมด 60 กระบอก"

⁵ เดอ ชัวซีย์ ล.ค. หน้า 551 - 552

⁶ นิโกลาส เดอ แชรแวง ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม หน้า 12

⁷ เดอ เบส (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล) บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอเบส หน้า 336

ฝรั่งเศสเป็นชาติที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดปรานมาก นอกจากพระองค์ทรงพระราชทานที่ดินให้ตั้งหลักแหล่งในตัวเมืองแล้ว คือ บริเวณบางปลาเห็ด เพราะไม่เคยปรากฏมาก่อนเลยที่ไทยอนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาตั้งหลักแหล่งในเขตตัวเมือง⁸ นอกจากนี้ได้รับพระราชทานเมืองสงขลาเป็นเมืองท่าค้าขาย และฝรั่งเศสยังได้เรียกร่องเมืองมะริดและบางกอกเป็นสถานการค้าค้าขาย ควบคุมการค้าในบริเวณอ่าวเบงกอลแข่งกับอังกฤษ และควบคุมน่านน้ำในบริเวณช่องแคบมะละกาแข่งกับฮอลันดา สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชทานยกเมืองมะริดให้กับฝรั่งเศสด้วย ตั้งในข้อความว่า "ไทยให้สิทธิแก่ฝรั่งเศสที่จะค้าขายโดยไม่ต้องเสียภาษีแต่อย่างใด แต่สินค้าต้องห้ามบางอย่างคือดินประสิวกำมะถัน งาช้าง ผง ปืน เครื่องศาสตราวุธต้องซื้อขายกับคลังสินค้าเพียงแห่งเดียวเท่านั้น อนุญาตให้ฝรั่งเศสค้าที่ทุกที่เมืองกลางและบางพลี ส่วนที่เกี่ยวข้องกับดินแดนต่าง ๆ ที่ฝรั่งเศสสอยากได้นั้น เรายอมยกเกาะเมืองมะริดให้"⁹

ถ้าพิจารณากันให้ดีถึงนโยบายจัดศูนย์กลางค้าโดยยกเมืองท่าให้กับชาวต่างชาตินั้น ถ้าเป็นเมืองท่าที่ไม่มีความสงบจริงเช่น เมืองสงขลา เมืองมะริด ซึ่งเป็นเมืองที่มีความวุ่นวายเกิดขึ้นเนื่อง ๆ นั้นจะทรงพระราชทานให้ต่างชาติเข้าปกครองโดยยังมีมือในการกวาดล้างความไม่สงบ

๒.2.5 เมืองภูเก็ต

ฝรั่งเศสเรียก "โยนสลัม" เป็นเมืองท่าที่สำคัญในการค้าที่บุก พวกฝรั่งบันทึกว่า "เป็นเมืองท่าเรือที่เป็นที่พักของเรือทุกลำที่จะเดินทางไปยังฝั่งโคโรมันเดล (Coromandel) ฝั่งอินเดีย ประสบพายุร้ายซึ่งปกติมักจะมีไชรระหว่างเดือนสิงหาคม ไม่เฉพาะในเขตชายฝั่งโคโรมันเดลแต่ตลอดทั่วพระราชอาณาจักรเลยทีเดียว" เมืองท่าโยนสลัมมีความสำคัญมากแก่การค้าทางแถบเบงกอล พะโค และอาณาจักรอื่นที่ใกล้เคียง"¹⁰

⁸ Kaemfer, Quoted Adventurers in Siam, p4

⁹ กระทรวงต่างประเทศ ประมวลหนังสือชุดสนธิสัญญาของไทย พ.ศ. 2166-2410

¹⁰ นิโกลาส แชรแวงส ล.ค. หน้า 13

เคอ ชิวซี¹¹ บันทึกไว้ว่า "บนเกาะภูเก็ตด้านทะเลอีกด้านหนึ่งบนฝั่งเดียวกันมากไป ด้วยตะกั่วดำ และอำพันสีเทา (ขี้ปลาวาฬ)"

มองซิเออร์ เวเรต์ บันทึกไว้ว่า "เดิมฮอลันดาไปตั้งห้างใหญ่ที่เกาะภูเก็ตราวปี พ.ศ. 2214 - 2215 แต่ต้องเลิกไปเพราะฮอลันดาคิดแต่จะเอากำไรผ่านเดียว พวกชาวเมืองและชาวมลายูที่อาศัยอยู่ในเกาะภูเก็ตจึงช่วยกันฆ่า พันชาวฮอลันดาตายเสียหมด ตั้งแต่นั้นมาฮอลันดาก็เลิกกิจการไป และกล่าวถึงเกาะภูเก็ตว่า การที่มีดีบุก อำพัน และไข่มุกซึ่งหาได้ในเมืองนี้ ทั้งเป็นเมืองที่อยู่ชายแดนด้วยจึงนับว่าเมืองนี้เท่ากับลูกกุญแจของประเทศสยาม และเป็นเมืองสำคัญของพระเจ้ากรุงสยามเมืองหนึ่ง

3.2.6 เมืองเมาะตะมะ

ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ปรากฏในหนังสือไทยรบพม่าว่า "โปรตุเกสเห็นไทยเป็นไมตรีกับฮอลันดาถึงขึ้นส่งราชทูตไปเจริญไมตรีกับฮอลันดาก็คิดจะชิงเอาเมืองเมาะตะมะไปเสียจากไทย ด้วยเกรงว่าฮอลันดาจะขอเมืองนี้ไปค้าขายแข่งกับโปรตุเกส แต่ความคิดนี้ระงับไปเพราะไทยมีกำลังมาก และประจวบกับได้ช่องทางเมืองสิริเยรมในแดนพม่าซึ่งอยู่ไม่ห่างจากเมืองเมาะตะมะ โปรตุเกสจึงหันไปจับเมืองสิริเยรม เกิดรบชนกับพม่า พม่าชนะโปรตุเกส¹²

ต่อมาใน พ.ศ. 2159 ทูตไทยไปถึงเมืองแก้วออกแก่อุปราชโปรตุเกสว่าหากโปรตุเกสรับให้กองเรือมาลาดตระเวนชายฝั่งตะวันตกคอยป้องกันพม่า อย่าให้มาตีเมืองทวาย และเมืองตะนาวศรี ไทยจะยอมยกเมืองเมาะตะมะให้โปรตุเกสสร้างป้อม อุปราชโปรตุเกสให้บาทหลวงฟรานซิสโกเข้ามาคุยปรึกษากับทูตไทย มาพูดจาปรึกษาสัญญาที่จะทำต่อกันฝ่ายโปรตุเกสต้องการเนื้อความ 3 ข้อ คือ

1. โปรตุเกสกับไทยจะรวมกำลังกันรบพุ่งกับพม่าปราบปรามพระเจ้าอังวะให้จงได้
2. ขอให้ไทยกับโปรตุเกสไปมาค้าขายถึงเขตแดนกันและกันได้สะดวกอย่าต้องเสียภาษีอากร
3. ให้ไทยขับไล่ชาวฮอลันดาให้ออกไปจากสยามประเทศให้หมด

¹¹เคอ ชิวซี ล.ค. หน้า 552

¹²สมคิด ศรีสิงห์ ล.ค. หน้า 212

ฝ่ายไทยยอมตกลงในข้อที่ 1 และ 2 ส่วนข้อที่ 3 นั้นสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงรับ
สั่งว่าพวกฮอลันดาและอังกฤษนั้นเข้ามาค้าขายอย่างสุภาพ ก็โปรดให้เข้ามาค้าขายเหมือนกับแขก
ฝรั่ง และชาวต่างประเทศอื่น ๆ การที่ให้เข้ามาค้าขายก็เป็นประโยชน์ต่อชาวไทย ทั้งพวก
ฮอลันดาและอังกฤษก็อ่อนน้อมนับถือ เป็นปรกติอยู่ ไม่มีความผิดอะไรที่จะขับไล่นั้นหาควรไม่ บาท-
หลวงพรานซีสโกไม่สมปรารถนาก็กลับไป¹³

จากข้อ เสนอ ของโปรตุเกสนั้นไทยไม่ยอมรับข้อ เสนอ เหล่านั้นจึงตกไป แต่อย่างไรก็
ตามจากพันธกรณีนี้แสดงถึงโปรตุเกสอยากได้เมืองท่าของไทยอย่างชัดเจน แต่สมเด็จพระเอกา
ทศรถก็ทรงพระราชทานให้ถ้ามีข้อ แลกเปลี่ยนอย่างยุติธรรม แต่ก็ไม่สำเร็จเพราะ โปรตุเกสไม่
พอใจ เมาะตะมะยังคงเป็นเมืองของกรุงศรีอยุธยาอยู่อย่างเดิม

3.3 นโยบายคานอำนาจทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากในสมัยของพระนารายณ์เป็นสมัยที่უნวายอยู่กับชาวต่างประเทศทั้งฮอลันดา
และอังกฤษซึ่งเป็นประเทศที่นำกล้วสำหรับไทย เพราะทั้งสอง ประเทศต่างแข่งอากาการชู้ไทยตลอด
มา ซึ่งไทยก็ใช้วิธีประนีประนอมกับทั้งสอง ประเทศเพื่อแก้ไขสถานการณ์อันเลวร้ายลง แต่ไทย
เองก็ยังคงหวาดกลัวต่อภัยที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของต่างชาติ ดังนั้นไทยเองจึงจำเป็นต้อง
หาพันธมิตรเพื่อคานอำนาจของทั้งสองประเทศ และสมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงเล็งเห็นถึงความสำ-
คัญของฝรั่งเศส การแสดงอากาการชู้ไทยของต่างชาตินี้ทำให้สมเด็จพระนารายณ์เริ่มหวาดระแวง
ต่อภัยที่จะเกิดขึ้นต่อความมั่นคงของชาติ ดังเช่นเหตุการณ์ที่เกิดจากการชู้ชู้ของ อังกฤษที่มีต่อไทย
ดังนี้

พ.ศ.2223 ผู้แทนบริษัทของอังกฤษได้ประท้วงขอความร่วมมือจากไทยมิให้ค้ากับพวก
พ่อค้าอิสระของชาวอังกฤษ แต่ไทยก็ไม่สนใจคำ เรียกร้องนั้นคงยืนกรานต่อนโยบายเปิดการค้าเสรี
กับทุกคน ผู้แทนของอังกฤษเข้าใจว่า ทั้งนี้และทั้งนั้นเป็นเพราะพลศกอนกลันแลตั้งอังกฤษ จึงตั้ง
ปณิธานไว้ว่า การค้ากับไทยจะไม่บังเกิดผลถ้าพลศกอนยังมีอำนาจอยู่ แต่เมื่ออังกฤษเรียกร้อง
สิทธิต่าง ๆ จากไทยไม่ได้และทนการเอาเปรียบในการค้ากับไทยมิได้ ก็ร้องเรียนไปยังรัฐบาล

¹³สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ล.ค. หน้า 214

ของคนที่ลอนดอน ให้ใช้มาตรการพิเศษคือใช้นโยบายเรือปืน (Gunboat Policy) คุกคามบังคับให้ไทยแบบเดียวกับฮอลันดาได้กระทำต่อไทยเมื่อ พ.ศ. 2207 เจ้าหน้าที่บริษัทหลายคนได้ยืนยันไว้ว่า การใช้กำลังเท่านั้นจะทำให้ไทยรู้สึกตัวและมองเห็นเหตุผลแจ่มชัดขึ้น เรือปืนเพียงลำสองลำก็เพียงพอแล้วในการที่จะเรียกร้องให้ไทยส่งตัวพลกอนในฐานะผู้ทรยศต่อบริษัทของอังกฤษ ถ้าไทยปฏิเสธให้ยืม เรือสินค้าของไทยซึ่งขณะนั้นกำลังนำทองแดงจากญี่ปุ่นมาอยุธยา¹⁴

ถึงแม้ว่าบุคคลในวงการและผู้ใกล้ชิดจะเรียกร้องให้ใช้กำลังกับไทย และท่าทีของรัฐบาลอังกฤษก็คล้อยตามแต่ไม่อาจตัดสินใจ เพราะขณะนั้นไทยหันไปผูกมิตรกับฝรั่งเศสสมท้าวอำนาจทางยุโรป อังกฤษยังต้องยับยั้งซึ่งใจใคร่ครวญให้ดีกว่าที่จะทำอะไรลงไปในเรื่องขัดผลประโยชน์ทางการเมือง ผู้แทนชาวอังกฤษได้รับมอบหมายให้พยายามเจรจาตกลงกับทุกวิถีทางที่จะเป็นการไม่เสียเปรียบฝ่ายไทย ถ้าเห็นว่าเหลือความสามารถ

ไม่เพียงแต่อังกฤษเท่านั้นที่แสดงการข่มขู่ไทย ฮอลันดาเป็นอีกชาติหนึ่งได้แสดงการข่มขู่ไทยตลอดมา อำนาจของฮอลันดาได้ทวีมากขึ้นในต้นสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ ฮอลันดามักจะเรียกร้องสิทธิด้วยวิธีคุกคามและใช้กำลังข่มขู่ ไทยไม่มีทางออกนอกจากใช้วิธีการประนีประนอมผ่อนผันให้แก่ฮอลันดา สถานการณ์อย่างนี้ดำเนินถึงขีดสุดใน พ.ศ. 2207 เมื่ออังกฤษทำสงครามติดพันกับฮอลันดาในยุครบ และไทยกำลังทำสงครามกับพม่าที่เชียงใหม่อยู่นั้น ทางอยุธยาการค้ากับฮอลันดาเสื่อมลง เพราะไทยใช้ระบบผูกขาดการค้าไม่อำนวยความสะดวกให้ฮอลันดา ฮอลันดาเองก็มีเหตุวิวาทกับคนจีนตั้งแต่ พ.ศ. 2226 คนจีนยกพวกล้อมร้านค้าของชาวฮอลันดาเอาไว้ เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้ผู้แทนบริษัท ดัช อีสต์ อินเดีย ได้รับความคับแค้นใจมาก ถึงกับใช้เรือมาปิดปากอ่าวไทย แต่เมื่อพิจารณาดูแล้ว ถ้าผู้แทนบริษัทลอบหนีลงเรือไปจนถึงอ่าวไทยแล้วจอดเรือย่อนมาลาเข้าบ้าน การจอดเรือขวางเสมือนปิดอ่าวไทยทำให้เรือสินค้าแล่นเข้าออกไม่สะดวกทำให้การค้าในกรุงศรีอยุธยาขังงั้นนั้นอาจเป็นการเจตนาของฮอลันดาโดยแท้จริงก็ได้ เพราะฮอลันดานั้นต้องการที่จะค้าในกรุงศรีอยุธยาเพียงชาติเดียว โดยการข่มขู่ไทยเพราะขณะนั้นไทยกำลังรบกับพม่า

¹⁴ จันทรฉาย ภัคอธิคม ล.ค. หน้า 207

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ไทยเริ่มทรวาตระแวงฮอลันดา และเมื่อฮอลันดาใช้กำลังตั้ง
 สถานการค้าที่เกาะซูลีเบส (Celebes) และโดยเฉพาะเกาะมาคัสซาร์ทำให้ไทยเกิดวิตกในอำ-
 นาจของฮอลันดามากขึ้น และต่อมาเมืองอะแจ (Achah) วิวาทกับฮอลันดาชวนไทยปราบฮอลันดา
 ไทยปฏิเสธก็จริงอยู่แต่ไทยก็ไม่นิ่งนอนใจ คงจะพิจารณาเห็นว่ายุทธยาอยู่ใกล้ปากอ่าวมากเกินไป
 และฮอลันดาก็เร่งรัดไทยให้อนุญาตให้ตั้งสถานการค้าในสงขลาและบางกอกซึ่งล้วนแต่เป็นจุดยุทธ-
 ศาสตร์จึงไม่ถ่วงหังสัน ดังนั้นสมเด็จพระนารายณ์ทรงวินิจฉัยว่าจะสร้างเมืองขึ้นมาแทนยุทธยา ยาม
 ยุทธยาถึงกับพินาศ โดยพระองค์ทรงสร้างพระราชวังที่ลพบุรี เป็นเมืองอีกเมืองหนึ่งแทนยุทธยาถ้า
 ยุทธยาถูกโจมตีจากฮอลันดา

ในการค้ากับต่างชาตินั้นพระมหากษัตริย์ทรงไม่เคยไว้วางใจในฝรั่งเลยแม้แต่ชาติเดียว
 สมเด็จพระนารายณ์ทรงตระหนักถึงกับว่าจะเกิดกับยุทธยา และพระองค์ทรงดำเนินการแก้ไขต่าง ๆ
 นานา ๆ เช่นพระองค์ถือนโยบายคบกับฝรั่งทุกชาติเพื่อให้ถ่วงดุลย์อำนาจซึ่งกันและกัน อย่างเช่นทรง
 ชักชวนฝรั่งเศสให้เข้ามาเป็นพันธมิตรเพื่อคานอำนาจฮอลันดา

และนอกจากจะคบกับทุกชาติเพื่อให้คานอำนาจกันแล้ว พระมหากษัตริย์ยังทรงใช้วิธี
 การแบบประนีประนอมซึ่งเป็นวิธีการที่ไทยใช้มากที่สุดในการคบค้ากับต่างชาติ การประนีประนอม
 จะทำให้รูปของสนธิสัญญาต่าง ๆ และส่งผลออกมาในแต่ละสนธิสัญญา ปรากฏว่าไทยเสียเปรียบ
 ทางด้านการค้ากับต่างชาติตลอดมา และจากการเสียเปรียบจากสนธิสัญญาเหล่านี้ทำให้กษัตริย์ไทย
 ไม่ไว้วางใจฝรั่งตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เพราะว่าชนชาติฝรั่งนั้นเอาเปรียบไทยตลอดมาไม่ว่าอย่างใด
 ก็อย่างหนึ่ง อาจเป็นเพราะการดำเนินการวิธีประนีประนอมของไทยนี้เองเลยทำให้ไทยดำรงอยู่ได้
 แทนทุกวันนี้ อาจเป็นได้ เพราะถ้าหากไทยใช้กำลังเข้าตัดสินในเหตุการณ์ต่าง ๆ เหตุการณ์ก็คง
 ต้องเลวร้ายลงเพราะอาวุธของกรุงศรีอยุธยาไม่ทันสมัยเหมือนของต่างชาติและอีกอย่างไทยใช้
 กำลังทหารอาสาของต่างชาติ การสู้รบอาจจะไม่เต็มทีพอ เพราะชาตินิยมในทหารเหล่านั้น
 ทหารอาสาอาจคิดว่าพวกเขามีหน้าที่รบอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงการแพ้ชนะเพราะเป็นการรบที่
 ประเทศอื่นมิใช่ประเทศของตนเอง

3-4 นโยบายผูกขาดทางการค้าของรัฐบาล

ระบบการค้าของไทยตั้งแต่เริ่มแรกนั้น บทบาททางการค้ามีทั้งของประชาชนและของ

รัฐบาล การค้าของประชาชนนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการค้าเพื่อเลี้ยงตนเอง หรือ เป็นระบบการค้าที่ทำกันไม่ใหญ่โตนัก ไม่เหมือนกับการค้าของภาครัฐบาลซึ่งสมัยก่อนเป็นการค้าสำเภา และต่อมาการค้าของรัฐบาลก็ขึ้นกับกรมท่าซึ่งรับผิดชอบในด้านการค้ามาก่อน ต่อมาการค้ากับต่างประเทศก็มีมากขึ้น ดังนั้นจึงตั้งกรมพระคลังสินค้าแทนกรมท่าซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบทางด้านการค้าขายโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบสินค้า การนำสินค้าขายให้กับต่างประเทศ การกำหนดสินค้าต้องห้าม การผูกขาดสินค้าก็ดี กรมพระคลังสินค้าต้องรับผิดชอบทั้งหมด

กรมพระคลังสินค้าซึ่งเป็นตัวแทนระหว่างรัฐบาลไทยไปค้าขายกับชาวต่างประเทศ การดำเนินงานของกรมพระคลังสินค้านั้นมีทั้งข้อดีและข้อ เสียประปรกกันไปและข้อดีข้อ เสียของงานดำเนินงานของกรมพระคลังสินค้าต่างก็มีผลกระทบต่อระบบการค้าขายของกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบระหว่างข้อดีและข้อ เสียแล้วข้อ เสียดูจะมีอิทธิพลมากกว่าข้อดี

ข้อดีของงานตั้งกรมพระคลังสินค้านี้มีดังต่อไปนี้

กรมพระคลังสินค้านั้นสามารถจะปกป้องผลประโยชน์ของประเทศชาติได้เป็นอย่างดี สินค้าบางประเภทที่กรุงศรีอยุธยาเมื่ออยู่นั้นซึ่งเป็นความต้องการของชาวต่างชาติมากขึ้น กรมพระคลังสินค้าก็จะไม่ขายสินค้าประเภทนั้นมาก เพราะกลัวจะเป็นพิษต่อประเทศชาติ เช่น ศึกุบ แร่เหล็ก ซึ่งวิธีการปกป้องผลประโยชน์ก็ใช้แบบระบบผูกขาดสินค้า ประกาศสินค้าเหล่านั้นเป็นสินค้าต้องห้ามราษฎรจะขายให้ใครไม่ได้นอกจากรัฐบาลหรือกรมพระคลังสินค้าแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งวิธีปกป้องผลประโยชน์ของกรมพระคลังสินค้านั้นก็เคยทำมาแล้ว เห็นได้จากกรณีที่ฮอลันดาพยายามข่มขู่ไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์และสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ดังนั้นทั้งพระ-กษัตริย์ไทยและกรมพระคลังสินค้าก็ดำเนินการแก้ไขโดยใช้วิธีระบบผูกขาดสินค้าต่อฮอลันดาซึ่งทำให้ฮอลันดาลดความข่มขู่ไทยลงบ้าง

ส่วนข้อ เสียที่เกิดจากการตั้งกรมพระคลังสินค้านั้นมีดังนี้

1. ประการแรกให้เห็นเด่นชัดมากก็คือ ระบบผูกขาดการค้าของไทย จากการที่กรมพระคลังสินค้าติดต่อค้าขายกับชาวต่างประเทศโดยใช้ระบบผูกขาดสินค้านั้น กรมพระคลังสินค้าได้กำหนดราคาสินค้าตามอธยาศัยชอบอย่างไม่ว่าจนถึงต้นทุนของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นปัญหาต่อชาวตะวันตกเป็นอย่างมาก ชาวตะวันตกต้องการให้ไทยกำหนดราคาตายตัวและปริมาณของสินค้า แต่ไทยก็ไม่สนใจทำตาม ไทยค้าขายกับทุกชาติโดยคำนึงถึงแต่ชาติใดให้ราคาดีกว่า ก็ได้สินค้านั้นไป ไม่ยอมมีข้อผูกมัดทางการค้าเป็นรายเฉพาะไป นอกจากนั้นสินค้าพื้นเมือง เครื่องเทศ ศึกุบเป็น

อาทิ ไทยก็ไม่นิยมให้ชาติใดผูกขาดนาน ๆ กรมพระคลังสินค้านั้นผูกขาดสินค้าทุกประเภทที่เป็นสินค้าออก เป็นการบีบบังคับต่างชาติไปโดยปริยายให้ซื้อสินค้าในราคาที่กำหนดในการซื้อขายทำให้ชาวต่างชาติเสียผลประโยชน์เป็นอย่างมาก ไทยมักใช้ระบบแลกเปลี่ยนสินค้ามากกว่าใช้เป็นเงินสดชำระในการแลกเปลี่ยนไทยมักจะแลกเปลี่ยนในอัตราที่แลกเปลี่ยนกันมิได้ในด้านคุณภาพ กรมพระคลังสินค้าเป็นอุปสรรคที่สำคัญ สร้างความเดือดร้อนแก่พ่อค้าชาวต่างชาตินานา ดังที่โคพรรณาไว้ว่า

"...การค้าในเมืองไทย เป็นอันทำไม่ได้เป็นอันขาด... เพราะข้าราชการของพระองค์ซึ่งเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง (คงหมายถึงกรมพระคลังสินค้า) เป็นคนที่เอาประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่ทั้งทำการกำหนดอย่างร้ายกาจ... สินค้าที่มาจากต่างประเทศมาน้อยเพียงใดพวกข้าราชการก็รับเอาเสียหาย (หมายถึงอำนาจเลือกซื้อของหลวง) และตั้งราคาเองตามชอบใจ เวลาจะจ่ายเงินค่าสินค้านั้น... เอาสินค้าอย่างอื่นมาแลกเปลี่ยน (คือระบบแลกเปลี่ยนสินค้า Barter System และสินค้าที่เอามาแลกเปลี่ยนตั้งราคาแพงที่สุด"¹⁵

2. อีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญมากคือ ข้าราชการในกรมพระคลังสินค้าทำงานตามอหยาศัย ต้องคิดสินบนให้งานเดินอีกทั้งมักจะไม่ทำงานตามสัญญา ซ่อนข้าวต่างประเทศบนมาก เช่น นาย บูร เดลันด์ (Bureau Deslandes) ผู้แทนบริษัทอินเดียนของฝรั่งเศสได้บันทึกไว้ว่า ¹⁶"ถ้าข้าพเจ้าจะอธิบายถึงการที่เจ้าพนักงานไม่เป็นธุระและไม่เอื้อเฟื้อต่อพวกเราเพียงใดนั้น จะเขียนในกระดาษสัก 24 แผ่นก็ได้..."

¹⁷นายเวเรตต์ผู้แทนจากฝรั่งเศสก็บันทึกเหมือนกันว่า

...ในโลกนี้จะหาเมืองใดที่มีคน โกงเหมือนในเมืองนี้เป็นไม่มี...

ซึ่งผลเสียทั้งสองประการนี้ได้ส่งผลกระทบต่อการค้าของไทยมาก การค้าของไทยกับต่างประเทศเริ่มลดลง การค้าไม่เฟื่องฟูเหมือนเมื่อก่อน เหมือนกับว่าระบบผูกขาดสินค้า เป็นตัวทำลายระบบการค้าของไทยกับต่างประเทศลงอย่างสิ้นเชิง

¹⁵คุรุสภา "รายงานนาย เวเรตต์" ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 เล่ม 24 หน้า 184

¹⁶คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เล่ม 19 หน้า 11

¹⁷คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 40 เล่ม 24 หน้า 214

3.5 นโยบายให้ชาวต่างประเทศเข้ารับราชการที่เกี่ยวข้องด้านเศรษฐกิจ

สาเหตุที่ไทยรับชาวต่างชาติเข้ารับราชการเป็นเพราะว่าไทยขาดคนที่มีความสามารถ โดยเฉพาะด้าน ดังนั้นจึงต้องอาศัยชาวต่างชาติเข้ามารับราชการในไทย บุคคลสำคัญที่เข้ารับราชการ ในกรุงศรีอยุธยาที่มีหลายเชื้อชาติด้วยกันมีทั้ง ญี่ปุ่น จีน อาหรับฝรั่งเศส และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งบุคคลที่เข้ารับราชการนั้น ๐ ต่างก็มีบทบาทสำคัญดังตัวอย่าง

3.5.1 ญี่ปุ่น

ประวัติเดิมของยามาคานัน กล่าวกันว่าเป็นเพียงคนทอผ้าของขุนนางหนึ่งในญี่ปุ่น เมื่อเข้ามาเมืองไทยทำควมตีความต่อต่าง ๆ ในจดหมายเหตุบางกลุ่มกล่าวว่าในบรรดาศักดิ์ชั้นแรกเป็นขุนไชยาสัน ต่อมาจึงได้เป็นออกญาเสนาภิมุขเป็นหัวหน้าญี่ปุ่นในสมัยนั้นและดูจะเป็นที่เกรงใจของขุนนางไทยมาก การค้าของไทยกับญี่ปุ่นเจริญได้ก็เพราะยามาคา เมื่อมีอำนาจมากขึ้น ก็เข้าแทรกแซงขบวนการสืบสันตติวงศ์ของไทย โดยสนับสนุนพระเชษฐาและพระอาทิตย์ราชวงศ์ให้ขึ้นครองราชย์สมบัติซึ่งมีอายุแค่ 10 ขวบให้ครองราชย์ โดยคบค้ากับออกญาพระกลาโหม โดยที่ยามาคาเป็นผู้ตักต้อน และออกญาพระกลาโหม*ก็เห็นคล้อยตาม แต่ออกญาพระกลาโหมนั้นทรงต้องจะชิงสมบัติเสียเอง โดยวางแผนให้ออกญาเสนาภิมุขไปปราบทบฏที่นครศรีธรรมราช เมื่อออกญาเสนาภิมุขปราบทบฏสำเร็จและบาดเจ็บกลับมาโดยหารู้ไม่ว่ากรุงศรีอยุธยานั้นเปลี่ยนกษัตริย์องค์ใหม่แล้ว คือ ออกญาพระกลาโหมเอง (พระเจ้าปราสาททอง)

แต่ต่อมาออกญาเสนาภิมุขก็ถูกกำจัดโดยพระเจ้าปราสาททองนั่นเอง ใน พ.ศ. 2176 ออกญาเสนาภิมุขถึงแก่อนิจกรรม

นอกจากตัวออกญาเสนาภิมุขเองแล้วยังมีทหารอาสาญี่ปุ่นอีกมากที่เข้ารับราชการในไทย แต่ตอนหลังก็ถูกขับไล่ออกจากกรุงศรีอยุธยาเสียหมดสิ้น

3.5.2 จีน

กลุ่มชนที่มีอิทธิพลมากในไทย ก็คือ ชาวจีน สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงตั้งกรมพระคลังสินค้าขึ้น เพื่อจัดเรือสำเภาหลวงไปค้าทางตะวันออก และได้จ้างพ่อค้าชาวจีนเป็นเจ้าของงานในกรมพระคลังสินค้าไทยเป็นจำนวนมาก ดังที่ วัน วลีต กล่าวว่า "ถือได้-

* ออกญาพระกลาโหม คือ พระเจ้าปราสาททอง

ว่าภายหลังที่ทางการไทยจัดตั้งกรมพระคลังสินค้า (The Royal State Trading) ในปี พ.ศ. 2173 ทางการไทยต้องพึ่งพาอาศัยชาวจีนเป็นเจ้าพนักงานในแทบทุกระดับชั้น นับตั้งแต่พิธีทางการชุก เจ้าพนักงานในพระคลังสินค้าผู้คิบบัญชีรับส่งสินค้า ลูกรือในสำเภาลวง นอกจากนี้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ชาวจีนคนหนึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นพระศรีพิพัฒน์ ตำแหน่งหัวหน้าการค้าทางทะเล

ผลจากการที่ลูกรือเป็นชาวจีนทำให้เรานำภาษาจีนมาใช้ในคำ หรือ ตำแหน่งต่าง ๆ เป็นภาษาจีน เช่น

"จันจู" นายสำเภานา 400

คันทน คูทาง

ล่าต้า บัญชีใหญ่

บันจู ซ่อมแปลงสำเภานา 100

ใหญ่ นา 200

สำเภา

น้อย นา 110...."¹⁸

การที่ไทยรับคนจีนเข้าทำงานในสำเภาก็เพราะว่าจีนมีความชำนาญในด้านการเดินเรือ ทำให้กิจการการค้าของไทยรุ่งเรือง นอกจากตำแหน่งเหล่านี้แล้ว บุคคลที่มีความสำคัญของจีน ก็คือ "กงท้าวซ้าย" มีหลวงไชยภักธาฯ ศรสุริเป็นหัวหน้าคนฝ่ายจีน

3.5.3 อิสลาม

กลุ่มชนที่เข้ารับราชการที่มีไม่น้อยกว่าชนชาติจีน ก็คือ กลุ่มชนชาติแขกอิสลาม ซึ่งมีเจ้ากรมท่าขวา เป็นหัวหน้าในการดูแล คือ พระจุฬาราชมนตรี

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แยกเปอร์เซียท่านหนึ่งนามว่า เจกอะหมัด ได้เข้ารับราชการกรมท่า ทำให้งานเจริญขึ้นเป็นอันมาก จึงทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น

¹⁸ คุรุสภา. กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 235

ออกญาเจกอะหมัตรีคนราชเสรษฐีเจ้ากรมท่าขวา ว่าที่จุฬาราชมนตรี¹⁹ โดยพระเจ้าทรงธรรม มอบที่ดินให้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกแขกในตำบลที่อยู่ท้ายคู โกล่กับท่ากายี ซึ่งชาวอยุธยาเรียกนั้น ทั้หาชื่อว่า "กุฎีแขกเจ้าเซ็น" มาจนถึงทุกวันนี้ ต่อมาเมื่อพระคลังคนเดิมถึงแก่อนิจกรรมจึงโปรด ให้เจกอะหมัตรีว่ากรมท่ากลางด้วย และเมื่อเกิดกลางลุ่มเป็น เจกอะหมัตรีและออกญามาหาว่ามาต์ ได้คุมทหารแขกไทยจีน เข้าต่อต้านผู้บงคนได้รับชัยชนะ ความชอบครั้งนี้จึง โปรดให้เป็นออกญาเจก อะหมัตรีคนาธิบดีว่าที่สมุหนายก²⁰

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พวกแขกเข้ามาเมื่ออำนาจทางราชการไทย และเป็นเหตุให้ชักจูงพวกข พ้องเข้ามารับราชการมากยิ่งขึ้น สำหรับบุตรชายของเจกอะหมัตรีคนาธิบดีนั้น โปรดเกล้าให้เป็นออกญา เชษภักดี (ขึ้น) ว่าที่กรมท่าขวาแทนบิดา เมื่อสิ้นรัชกาลผู้มีอำนาจต่อมาก็คือ ออกญาภักดีโทย- สूरียวงศ์ ซึ่งปราบดาภิเษกเป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โปรดให้เจกอะหมัตรีดำรงตำแหน่ง สมุหนายกจนอายุได้ 87 ปี โปรดเลื่อนเป็นออกญาบรรราชนายกลางวางมหาดไทย*

3.5.4 ซาคินไรม

จากบทบาทของบุคคลเหล่านี้แล้ว ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีบทบาทมากต่อระบบเศรษฐกิจไทย ก็คือ พอลคอน

พอลคอนขึ้นมามีอำนาจได้ก็เพราะการชักนำของออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ซึ่ง พอลคอน เป็นบุคคลที่มีความสามารถมากทั้งทางด้านการค้า ออกญาโกษาธิบดีไว้ใจพอลคอนมาก ถึงขนาดมอบงานให้พอลคอนทำ โดยไม่เคยคิดว่าจะถูกพอลคอนหักหลัง พอลคอนนั้นพยายาม

¹⁹ พลับพลึง มูลศิลป์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสมัยอยุธยาในรัชกาล สมเด็จพระนารายณ์ถึงสมันสมเด็จพระเพทราชา : ปริญญาพนธ์ หน้า 190

²⁰ น.ค.

* ในปีรุ่งขึ้น เจกอะหมัตรีป่วยหนัก สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเสด็จไปเยี่ยมไข้ และถึงแก่กรรมเมื่ออายุ 88 ปี

รวบอำนาจของโกษาเหล็กเอาไว้ในมือ เมื่อฟอลคอนทำได้ก็พยายามหาทางกำจัดโกษาเหล็ก
 ออกไปจากแนวทางของตน โดยการเปิดหน้าต่อสมเด็จพระนารายณ์ ทว่า ออกญาโกษาธิบดี
 ก็นิสินเบนซึ่งทำให้สมเด็จพระนารายณ์โกรธและลงโทษอย่างหนักถึงขนาดเสียชีวิต นอกจากนี้แล้ว
 ฟอลคอนก็พยายามกำจัดอำนาจของชาวต่างชาติต่าง ๆ ออกไปให้หมด เช่น กำจัดออกพระศักดิ์
 สงคราม หรือ เซอราเซีย เคอ ฟอรัมมิ่ง กำจัดอิทธิพลของพวกมุสลิม เมื่อกำจัดอำนาจกลุ่มชนต่าง
 เหล่านี้แล้วฟอลคอนเมื่อดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลัง ก็พยายามหาผลประโยชน์ใส่ตนให้มาก
 ยิ่งขึ้น จนทำให้บุคคลอื่นเดือดร้อนมาก ข้าราชการของไทย และชาวต่างชาติต่าง ๆ ก็ไม่ชอบ
 ฟอลคอนกันทั้งนั้น เพราะฟอลคอนก็ดักหนี้ยักขี้ขำชาติที่ตลอดมา และฟอลคอนเบียดเหตุการค้าของ
 ไทยขบเขาลง

จะเห็นได้ว่าการที่ให้ชาวต่างชาติเข้ามารับราชการมีทั้งผลดีผลเสียที่ตามมามากมาย
 เพราะชาวดังนั้นต่างก็หวังผลประโยชน์เกือบทุกเข้าหาประเทศของตนเท่านั้น โดยพยายาม
 ขยายอิทธิพล โดยตอนแรกกระทำความดีความชอบให้เป็นที่ยอมรับก่อน แล้วตอนหลังก็ค่อย
 แสดงความต้องการออกมาอย่างเห็นได้ชัด เช่น ฟอลคอน เป็นต้น

3.6 นโยบายให้สิทธิผูกขาดแก่ชาวต่างชาติ

การผูกขาดสินค้าของชาวต่างชาติ หรือการค้าพ่อค้าชาวต่างชาติได้ขอสิทธิในการซื้อ
 สินค้าที่ตนต้องการ เพื่อเอาไปจำหน่ายต่อยังต่างประเทศโดยที่ไม่จำเป็นต้องซื้อต่อที่พระคลังสินค้าเท่า
 นั้น แต่มีสิทธิที่จะรับซื้อจากราษฎรที่ผลิตสินค้านั้น ๆ เอง ซึ่งแน่นอน การซื้อ โดยตรงจากราษฎร
 นั้นย่อมที่จะถูกกว่าที่ซื้อจากพระคลังสินค้าเป็นอย่างมาก และจะทำให้พ่อค้าต่างชาติขอสิทธิผูกขาด
 การซื้อสินค้านั้น ๆ ต้องได้ผลกำไรเป็นอย่างมาก

แต่เดิมทีมาเมื่อชาวต่างชาติเข้ามาซื้อสินค้าจากไทยที่ใดจากไทยจะต้องซื้อผ่านพระคลัง
 สินค้าเท่านั้น แต่พวกต่างชาติอาจจะเล็งเห็นผลประโยชน์จากการซื้อ โดยตรงจากราษฎร จึงได้
 พยายามขอสิทธิซื้อ โดยไม่ต้องผ่านพระคลังสินค้ามากขึ้น แต่ไม่มีหลักฐานแน่ชัดแต่อย่างใดว่า พวกต่าง
 ชาติได้อ้างอย่างไรว่า ในการที่ขอสิทธิในครั้งแรก ๆ

การขอสิทธิผูกขาดซื้อสินค้าได้เริ่มต้นอย่างจริงจังในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่ง
 มี 2 ชาติที่พยายามขอสิทธิผูกขาด คือ ฮอลันดา และฝรั่งเศส โดยฮอลันดาเป็นชาติแรกที่
 ได้ใช้วิธีนี้กับรัฐบาลไทย แต่แม้ว่ารัฐบาลไทยจะให้สิทธิผูกขาดการค้าแก่พวกต่างชาติแต่ก็มีข้อแม้

บางอย่างกำกับไว้ด้วย ชาติที่รัฐบาลไทยเคยให้สิทธิผูกขาดทางการค้าได้แก่

3.6.1 สอตันคา

สอตันคาได้ขอสิทธิผูกขาดครั้งแรกเกี่ยวกับการส่งหนังกวาง หนังวัว ออกไปจำหน่ายต่างประเทศตามสัญญาที่ได้ทำกับรัฐบาลไทย เมื่อ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2207 และต่อมาก็ได้สิทธิผูกขาดสินค้าอีกหลายอย่างดังเอกสารของ ยอช ไวท์²¹ กล่าวว่า "สอตันคาได้สิทธิผูกขาดไม้สักซุง และเขาสัตว์ และนอกจากนี้ยังผูกขาดคิบุกที่นครศรีธรรมราชโดยตั้งราคา ภาราละ 15 ตำลึง 2 บาท ซึ่งทำให้สอตันคาร่ำรวยมาก"

ยอช ไวท์ ว่า ที่สอตันคาร่ำรวยได้ก็เพราะใช้อำนาจวังแกร่าขมูรและต่อมาสอตันคา ก็ได้พยายามวิงวอนพระเจ้าแผ่นดินไทยขออำนาจการผูกขาดซื้อขายคิบุก เป็นของตนเองแต่ผู้เดียว แต่พระเจ้าแผ่นดิน (พระนารายณ์) ทรงปฏิเสธ แต่ทรงอนุญาตให้ซื้อแต่คิบุกได้เฉพาะที่เมืองนครศรีธรรมราชได้ไม่เกินปีละ 800 ภารา" แต่อย่างไรก็ดี ความพยายามขอสิทธินี้ได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2221 โดยได้สิทธิการซื้อคิบุกแต่ผู้เดียวตามสัญญา และยังได้สิทธิผูกขาดไม้กระลาพัก และ รังนกด้วย และเมื่อถึงปี พ.ศ. 2209 ก็ขอสิทธิผูกขาดไม้หอมจำนวน 30,000 หาบทุกปี

สมัยสมเด็จพระเพทราชา สอตันคาคงได้สิทธิผูกขาดหนังกวาง หนังโค คิบุก ที่ทำสัญญาไว้สมัยสมเด็จพระนารายณ์อีกต่อไปตามเงื่อนไขเดิมทุกประการ และต่อมารัฐบาลไทยก็ยอมให้ สอตันคาผูกขาดงาช้าง หอม ไม้หอม อีกในปี พ.ศ. 2242²²

3.6.2 ฝรั่งเศษ

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้รับสิทธิการค้าทำคิบุกในเมืองกลางใต้แต่ผู้เดียวในปี พ.ศ. 2221²³ กับจะซื้อสินค้าอย่างอื่นที่ชาวต่างประเทศนำมาได้โดยไม่ใ้ใครขัดขวาง ยกเว้นแต่สินค้าที่ผิดกฎหมายที่จะต้องซื้อ เฉพาะที่พระคลังสินค้า หรือจากพ่อค้าที่ขึ้นจากพนักงานพระคลัง ถ้าหลวง

²¹ คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 หน้า 495

²² ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล) บันทึกความสัมพันธ์ เล่ม 1 หน้า 158

²³ กระทรวงการต่างประเทศ ล.ค. หน้า 14

ต้องการสินค้าที่บริษัทผูกขาดซื้อแต่ผู้เดียวเพื่อบรรทุกสำเภาไปขายยังเมืองจีนและญี่ปุ่น บริษัทต้อง
ขายสินค้านั้นให้แก่หลวงตามที่ต้องการ หลวงจะคิดราคาให้เท่ากับที่บริษัทซื้อไว้²⁴ ในการซื้อ
สินค้านั้นอนุญาตให้ค้าที่ตึกได้ ประเทศอื่นห้ามเด็ดขาด ให้บริษัทส่งเรือมาที่ภูเก็ตปีละลำ และ
อนุญาตให้บริษัทสร้างห้างที่ภูเก็ตได้ แต่ต้องส่งแบบห้างให้รัฐบาลดูก่อน เห็นชอบแล้วจึงจะทำได้
และบริษัทต้องนำสินค้าต่าง ๆ อันจำเป็นมาขายให้แก่พลเมืองด้วย ถ้าไม่ปฏิบัติตามนี้พลเมืองภูเก็ต
จะไปทำการค้ากับต่างประเทศอื่น ๆ ก็ได้²⁵ แต่ต่อมาก็ได้สัญญาผูกขาดพริกไทยที่ปลูกในประ-
เทศไทยได้ทั้งหมดโดยคิดราคาหาบละ 16 ปาดาก (เงินสเปน)

จะเห็นว่า มีเพียง 2 ชาติเท่านั้น ที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามพระราชทานสิทธิผูกขาด
สินค้าให้อย่างเห็นได้ชัด

การค้ากับต่างประเทศ

ไทยได้ดำเนินการค้ามาตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และดำเนินต่อมาจนถึง สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงศรีอยุธยาช่วงแรกนั้นยังไม่มีการค้าติดต่อค้าขายกับประเทศยุโรปตะวันตก (การค้าของไทยกับยุโรปเริ่มในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2) การค้าส่วนใหญ่จึงเป็นการค้า กับประเทศตะวันออก ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น การค้าเป็นแบบแต่งสำเภาบรรทุกสินค้าไปขาย จนถึงปี พ.ศ. 2051 จึงมีการค้ากับประเทศในยุโรปโดยติดต่อค้าขายกับ โปรตุเกสเป็นชาติแรก

4.1 การค้ากับจีน

พิมพ์ส่วนต่อครั้งที่ 604 หมายเลข กวีพหุ 70 กวีที่ 1015

ในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น กรุงศรีอยุธยาได้ส่งราชทูตไปเมืองจีนถึง 70 ครั้ง¹ การ แต่งราชทูตไปครั้งนั้นมีการส่งเครื่องบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนด้วย การกระทำดังกล่าว ได้ประโยชน์มาก กล่าวคือ ไม่เพียงแต่จะเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีต่อกันแล้ว ยังนำผลประโยชน์ ทางด้านการค้ามายังกรุงศรีอยุธยาด้วย เพราะเมื่อส่งเครื่องบรรณาการไปครั้งใด ก็จะได้ รับสิ่งตอบแทนตลอดจนสิทธิพิเศษทางการค้า ซึ่งรวมค่าแล้วมากกว่าเครื่องบรรณาการที่ไทยส่ง ไปถวายจักรพรรดิจีนเสียอีก จากผลประโยชน์ที่ได้รับเป็นเหตุให้พ่อค้าเอกชนบางคนคัดปลอม เครื่องบรรณาการไปถวาย แต่ในที่สุดเมื่อทางการจับได้แล้วจึงกำหนดให้ราชทูตไทยนำเครื่อง บรรณาการมาถวายเพียง 3 ปีต่อครั้ง ประเพณีนี้เรียกว่า "จิ้มก้อง" ซึ่งรัฐบาลกรุงศรีอยุธยา ต้องปฏิบัติต่อจักรพรรดิจีน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา² ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง นับตั้งแต่ปลาย สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จนถึงปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อยุธยายังคงให้ ความสนใจในการค้ากับกรุงจีนในรูปของบรรณาการ และการค้าอยุธยามีต่อกรุงจีน ก็ยังคง เป็นไปด้วยดีเสมอมาในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งการค้าที่ไทยทำกับประเทศจีนนั้น แบ่งได้ 2 รูปแบบ

¹ เดอ ลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม หน้า 314

² อ. หน้า 261

คือ การค้าจากอยุธยาที่เป็นในรูปแบบของการเจริญราชไมตรี และการค้าในรูปแบบที่พ่อค้าเอกชนของ
 จีนนำสินค้าบรรทุกเรือเข้ามาค้าขายในไทย³ กล่าวคือ เมื่อเรือที่นำเครื่องบรรณาการจากไทยไปจีน
สินค้าจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเครื่องราชบรรณาการ อีกส่วนหนึ่ง คือสินค้าที่จะ
นำไปถวายผู้ทำการค้าขายของอยุธยากับจีนไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะที่กวางตุ้งตามที่ทางการจีนได้กำหนดไว้
เพียงแห่งเดียวเท่านั้น ยังมีการค้าที่เมืองฟูเกี้ยน และเกาะฟอร์โมซาอีกด้วย ซึ่งทั้งสองแห่งนี้ถือ
 ว่าเป็นการค้าที่เป็นทางการ จากหลักฐานที่ชาวต่างประเทศบันทึกไว้ในกรุงศรีอยุธยาแล้วว่า
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อยุธยาได้ส่งสำเภา 2 ลำ บรรทุกสินค้าไปขายที่กวาง-
ตุ้งและฟูเกี้ยนเป็นประจำทุกปี แสดงให้เห็นว่าการค้าของอยุธยานั้นไม่ได้ถูกเข้มงวดจากรัฐบาลจีน
แต่เพียงที่กวางตุ้งตามรูปแบบของบรรณาการ แต่ยังคงขายออกไปในรูปแบบของการค้าที่ไม่เป็น
ทางการอีกด้วย⁴

สินค้าที่ไทยนำไปขายยังต่างประเทศในระยะนั้น ได้แก่ อำพันทอง ไม้หอม เนื้อไม้
 กฤษณา หลอดสกล(เครื่องยา) กระจวาน กานพลู พริกไทย ไม้ต่างๆ เช่น ไม้แก่นคำ ไม้ฝาง เงิน
 ทองคำ พลอยต่างๆ ตะกั่ว งาช้าง นอระมด หนังสือลายต่างๆ ชะมด เครื่องเคลือบ เครื่องปั้น
 ดินเผา ผ้าบางชนิดฝ้าย น้ำตาล ข้าว ช้าง นกยูง นกแก้ว สินค้าเหล่านี้จะถูกคัดออกมาจากส่วน
 ที่เหลือใช้จากราชการ ส่วยดังกล่าวถูกนำมาจากท้องถิ่นต่างๆ และจากเมืองใหญ่ๆ ที่เป็นศูนย์
 กลาง เช่น บัตตานี สงขลา และที่อื่นๆ นำมารวมไว้ที่พระคลังสินค้า⁵

การค้าตามรูปแบบบรรณาการของอยุธยา กับสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยต่างๆ มีดังนี้

³ ค. หน้า 223 - 224

⁴ แพรแวงส ล.ค. หน้า 130 - 131

⁵ "คำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม" แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี

สมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา พ.ศ.2121 อพยพส่งราชทูตไป นำของพื้นเมืองไป
ด้วย ตรงกับสมัยของสินจงฮ่องเต้

สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ.2135 ราชทูตไทยนำสิ่งของพื้นเมืองไปด้วย

สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ส่งราชทูตไป 3 ครั้ง ในปีพ.ศ.2154, 2160, 2162

สมัยสมเด็จพระศรีเสาวภาค ยันวันทะเลได้เขียนถึงพ่อค้าเมืองปัตตาเวีย เมื่อ พ.ศ.
2163 ว่า "อาการประชวรของพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน(สมเด็จพระเอกาทศรถ) กับความไม่
สามารถของพระเจ้าแผ่นดินหนุ่ม(พระศรีเสาวภาค) ที่ปกครองขุนนางนี้(เขา) เห็นว่าการค้าใน
อนาคตกับจีนแทบจะล่มจม⁶ ในพงศาวดารภาคที่ 5 กล่าวว่า จากที่การไปมากับเมืองจีนห่างไปเสีย
คราวหนึ่ง หิ้งจะมาสนิทกันอีกในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง ความข้อนี้สมกับจดหมายเหตุฝรั่งตั้งแต่
แผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถมาจนแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ฝรั่งไปมาค้าขายทาง
เมืองจันทบุรี ด้วยโปรตุเกสไปทำหยาบคายร้ายแรงให้จีนเกลียดฝรั่งเอา ฝรั่งต้องอาศัยไทยไปเป็น
นายหน้าพาไปติดต่อค้าขายกับเมืองจีนและญี่ปุ่นด้วย⁷

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ส่งราชทูตไป 5 ครั้ง คือ พ.ศ.2175, 2177, 2179

2186 ในสมัยแผ่นดินจางเลียดฮ่องเต้

สมัยสมเด็จพระนารายณ์ ส่งราชทูตไป 6 ครั้ง คือ พ.ศ.2207, 2208, 2211,
แต่ไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับค้าขาย ในปี พ.ศ.2215 ปรากฏชัดว่าการที่ส่งราชทูตไปเมืองจีนนั้น
ก็เพราะว่าเพื่อการค้าขาย พระเจ้าเสียใจวิหิงษ์ฮ่องเต้ รับสั่งว่าสินค้าที่นำไปนั้นจะขายที่ใดก็ได้
ได้จัดให้ขุนนางดูแลช่วยเหลือ ปี พ.ศ.2216 ราชทูตที่ไปนั้นทราบว่า สินค้าที่ขนไว้ในตึกคอยหนังสือ
อนุญาตให้ขายกว่าจะได้สินค้านั้นก็เสียหาย พ.ศ.2221 ราชทูตไทยไป ครั้งนี้ขออนุญาตจำหน่ายสิน-
ค้าและซื้อเสียก่อนและเงินก็ยอม

⁶ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ(แปล) บันทึกความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศ
ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 หน้า 101.

⁷ครุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 5 : จดหมายเหตุจีนว่าด้วยกรุงสยามแต่โบราณ
หน้า 43

สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ เสียใจวิทยนสองได้รับสั่งว่ามีสินค้าอะไรมากที่สุด แล้ว
แต่จะซื้อขายกันเกิดไม่เก็บภาษี พ.ศ. 2265 เสียใจวิทยนสองได้สั่งให้เอาข้าวสารไปขายที่เมืองชก-
เกษน กวางตุ้ง และฝูไผ่ เพราะข้าวสารเมืองไทยบริบูรณ์ เงินสองสามสิ่งซื้อข้าวสารได้เจียะ
หนึ่ง ให้เอาไปขาย 300,000 เจียะไม่เก็บภาษี ปี พ.ศ. 2267, 2271 เอาข้าวสารไปขาย

สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2279 ส่งราชทูตไปตรงกับแผ่นดินเกาจงสุนสอง
ได้ ขอนอนุญาตซื้อทองเหลือง พ.ศ. 2286 เอาข้าวสารไปขายที่เมืองชกเกษนได้ลคภาษี พ.ศ. 2289
เอาข้าวสาร ตะกั่วอ่อน ตะกั่วแข็ง ผ่างไปขาย

สมัยพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (เอกทัศ) ส่งราชทูตไทยไป 3 ครั้ง คือ พ.ศ. 2305,
2308, 2309 แต่ไม่มีรายละเอียด

4.2 การค้ากับญี่ปุ่น

การค้ากับประเทศตะวันออกอีกประเทศหนึ่งก็คือ ประเทศญี่ปุ่น การค้ากับประเทศญี่ปุ่น
นั้นอาจกล่าวได้ว่าไทยให้ความสำคัญไม่น้อยกว่าการค้ากับประเทศจีน ดังหลักฐานปรากฏอยู่ในหนังสือ
โตเกียวกาเซต⁸ กล่าวถึงสมัยพระมหาธรรมราชาว่าการค้ากับญี่ปุ่น สำเภาคืนทางลงไปค้าในดิน-
แดนแถบใต้ ตลอดจนโปรตุเกส สเปน ก็มาค้ากับญี่ปุ่น จีน เกาหลี หมู่เกาะริวกิว ระหว่างนั้น
คนญี่ปุ่นได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยมากขึ้นทุกที การค้ากับญี่ปุ่นนั้น ปรากฏแน่ชัดในสมัยสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช เป็นต้นไป ส่วนก่อนหน้านั้นไม่ปรากฏแน่ชัด

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในพงศาวดารภาคที่ 20⁹ กล่าวถึงเรือสำเภญี่ปุ่น
มาค้าขายในกรุงศรีอยุธยา เมืองนครศรีธรรมราช และปัตตานี มีหนังสือเบิกเรื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ.
2145 จากหลักฐานนี้แสดงว่าญี่ปุ่นได้เดินทางมาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 โดย

⁸ ขุนวิจิตรมาตรา ล.ค. (อ้างจากหนังสือ โตเกียวกาเซต) หน้า 151-160

⁹ ครุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20 : พระราชไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยอยุธยา

ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ 16 โดยเรือสำเภาของญี่ปุ่นเดินทางมาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา โดยได้รับใบเบ็กร่องประทับตราแดงของพระเจ้ากรุงศรีในการอนุญาตเดินทางไค้ค้าได้

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่ากันว่า ในปี 5.ศ. 1592 โทโยโตมิ ฮิเดโยชิ ได้กำหนดให้มีการออกใบเบ็กร่องอนุญาตเดินเรือซึ่งเป็นต้นกำเนิดใบเบ็กร่องตราแดงให้แก่พ่อค้าเมืองโตเกียว ซากุ และนางาซากิ ที่ประสงค์จะส่งเรือสำเภาไปค้าขายยังต่างประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ที่เมืองตั้งเกียในเวียดนามเหนือ อาณาจักรจามปาในเวียดนามตอนกลาง นครศรีธรรมราช กรุงศรีอยุธยา และเกาะลูซอน เป็นต้น แต่ทว่าเรื่องนี้ยังเป็นเรื่องที่ถูกเพิกเฉยกันอยู่เพราะยังไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่อย่างไรก็ตามนโยบายการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศของโทโยโตมิ ฮิเดโยชิ คือการบังคับให้ประเทศคู่ค้าส่งบรรณาการมาถ้าไม่ปฏิบัติตามก็ใช้กำลังบังคับ เช่น การข่มขู่เกาะลูซอน เป็นต้น¹⁰ วิธีการทูตที่แข็งกร้าวเช่นนี้ก่อให้เกิดความหวาดระแวงซึ่งควรถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และไม่ก่อให้เกิดความสร้างสรรค์เท่าใดนัก ดังนั้นโตกุงาวะ อิเอยาสุ มีชัยชนะในสงครามเซกิงาฮาระ แล้วจึงเปลี่ยนนโยบายด้านการค้ากับชาวต่างประเทศมาใช้แบบสันติวิธี ซึ่งถือได้ว่ามีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องวิวัฒนาการทางด้านสังคมด้วยการ เปลี่ยนนโยบายที่สมเหตุสมผลมากกว่า

ใบเบ็กร่องประทับตราแดง

ที่วัดโชโกกุจิในเกียวโตได้เก็บรักษา "ใบเบ็กร่องประทับตราแดง" อนุญาตให้แก่สำเภาที่จะเดินทางไปต่างประเทศซึ่งครั้งหนึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นเคยออกให้แก่สำเภาที่จะเดินทางไปค้าขายกับประเทศจีน และประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใบเบ็กร่องที่เก็บรักษาไว้จนถึงปัจจุบันรัฐบาลญี่ปุ่นได้เก็บไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ในจำนวนใบเบ็กร่องเหล่านี้มีอยู่ใบหนึ่ง รัฐบาลญี่ปุ่นได้ออกให้แก่สำเภาที่จะเดินทางไปอยุธยา¹¹

¹⁰ อชิชิ โยเนะโอะ และโยชิภาวะ โทชิซารุ ความสัมพันธ์ไทยกับญี่ปุ่น 600 ปี

ตราแดงที่ประทับลงไปใบบีกร่องสูง 8.7 ซม. กว้าง 8.2 ซม. มีคำว่าอนุญาต โดย มินาโมโตะ อีเอยาสึ ฮิโรทาตะ ตรานั้นคือตราประทับของโชกุน โทกุงาวะ อีเอยาสึ นั้นเอง สำหรับกระดาษนั้นเป็นกระดาษโอทาคาดังชื่ออย่างหนา 2 แผ่น แล้วห่อด้วยกระดาษสุงิฮาราชิ ซึ่งเป็นกระดาษเนื้อนุ่ม 2 แผ่น ซึ่งเป็นรูปแบบอย่างเป็นทางการของใบบีกร่องเท่าที่พบในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้สำเนาทุกฉบับไม่ว่าจะเดินทางไปยังประเทศใดก็ตามจะได้รับใบบีกร่องชนิดเดียวกันหมดจะต่างกันตรงชื่อประเทศที่จะเดินทางไปเท่านั้น ใบบีกร่องนี้เป็นหลักฐานที่แสดงว่ารัฐบาลญี่ปุ่นอนุญาตให้เรือสำเนาเดินทางออกนอกประเทศได้ เมื่อมองในแง่ใบบีกร่องจึงเป็นทั้งหลักฐานการเดินเรือและเป็นทะเบียนเรือด้วย ถ้าสำเนาลำใดเดินทางออกนอกประเทศโดยไม่มีใบบีกร่องแล้วถือว่าถือว่าเป็นสำเนาโจรสลัดซึ่งมีความผิดตามกฎหมาย

สาเหตุที่ต้องมีการออก "ใบบีกร่องประทับตราแดง" ก็เพราะว่าเมื่อคริสตวรรษที่ 16 มีโจรสลัดญี่ปุ่นชุกชุมนั่นเอง ทางรัฐบาลญี่ปุ่นจึงต้องเข้มงวดในการปราบปรามและออกใบบีกร่องประทับตราแดงออกมาใช้ ใบบีกร่องประทับตราแดง "ถูกบันทึกไว้ในสมุดบันทึก เรื่องการออกใบบีกร่องประทับตราแดงออกให้สำเนาที่เดินทางไปต่างประเทศ ส่วนที่ต้นข้าว หรือสำเนาของใบบีกร่องแสดงให้เห็นว่าเมื่อ พ.ศ. 2147 (ค.ศ. 1604) รัฐบาลญี่ปุ่นได้ออกใบบีกร่อง 3 ใบให้แก่ชาวญี่ปุ่นที่อยู่อาศัยในแดนสยาม ชื่อโยเอมอง ทั้งนี้ด้วยความช่วยเหลือจาก อาริมะ ฮารุโนบุ¹² ข้อความนี้ทำให้เราทราบได้ว่ามีพวกไคเมียว เช่น อาริมะ ฮารุโนบุ ให้ความช่วยเหลือในด้านการติดต่อการค้าขายกับประเทศทางใต้ อีกทั้งชาวญี่ปุ่นที่พำนักอยู่ในขณะนั้นมีฐานะทางเศรษฐกิจถึงระดับที่สามารถขอใบบีกร่อง เพื่อเดินทางมาติดต่อค้าขายยังประเทศญี่ปุ่นได้ ยิ่งไปกว่านั้นทำให้เราทราบว่ามีความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจระหว่างพ่อค้าที่พำนักอยู่ในอยุธยากับพวกไคเมียวอีกด้วย

¹²อิชิอิ โยเนะโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ ล.ศ. : อ้างจากสมุดบันทึกเรื่อง การออกใบบีกร่องประทับตราแดง หน้า 38

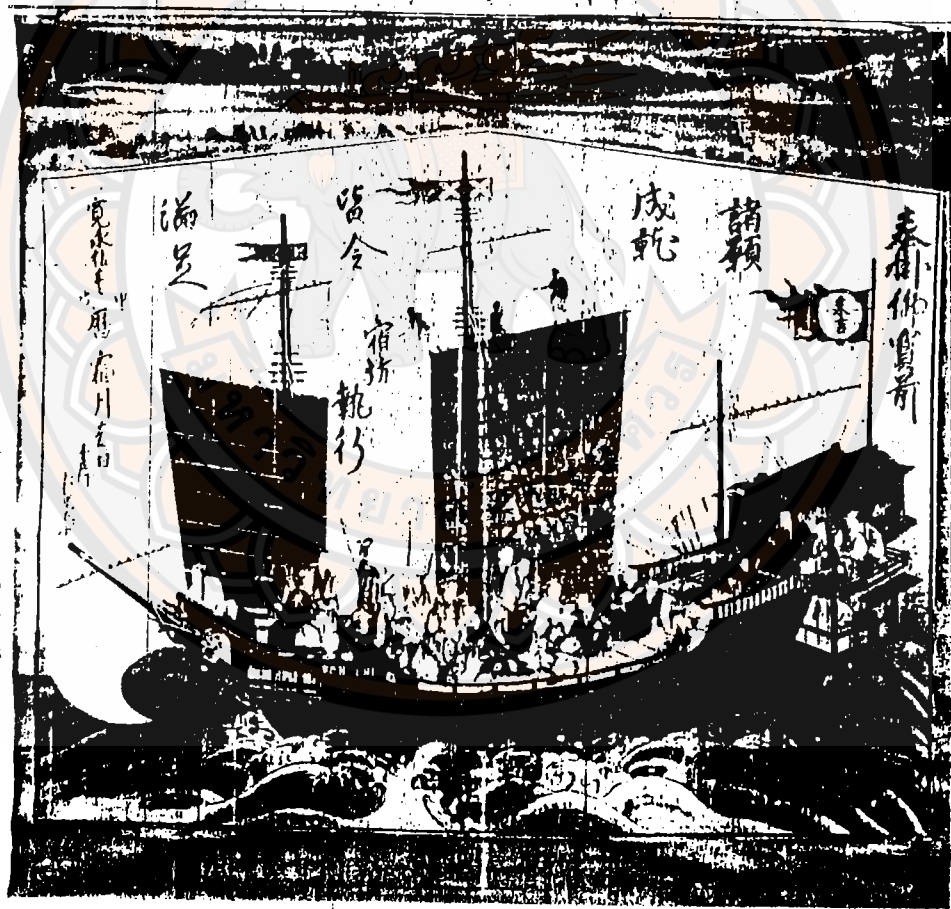
ใบเบ็กร่องประทับตราแดง

สำเนาจากญี่ปุ่นไปสยาม
ออกให้ ณ วันที่ ๒๕ เดือน ๘ ปีเถาะที่ ๕

右
運商船也
自白奉到
慶長五年八月廿五日

ตราแดง

สำเนาญี่ปุ่นที่ได้รับ "ใบเบ็กร่องประทับตราแดง" ของสุเอซึโตะจิ

ในปี พ.ศ. 2147 ไคเมียว* แต่งอารีมาในไอเซนได้ขอให้เอยาสู้จากไบเบ็กร่อง ให้แก่พ่อค้าญี่ปุ่นซึ่งไปตั้งภูมิลำเนาค้าขายอยู่ในประเทศสยาม 3 ฉบับ และไคเมียวแห่งซัสสุมาทังขอได้อีกหนึ่งฉบับ ในไบเบ็กร่องเหล่านี้มีข้อความหมายความว่า "เรือลำนี้ออกจากญี่ปุ่นไปสยาม" มีวันเดือนปีที่ออกไบเบ็กร่อง และนามผู้รับไบเบ็กร่อง กับมีทะเบียนบันทึกข้อความไว้ทุกฉบับ

สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ

พ.ศ. 2148 โขกุนมีสาสน์มาถวายขอไม้หอมกับปืนใหญ่อย่างดี ให้ส่งเกราะ 3 สำหรับกับดาบญี่ปุ่นอย่างยาว 10 เล่ม มาถวายเป็นบรรณาการและในพงศาวดารกล่าววว่า "พออีกสักเดือนเราจะเห็นได้ว่าพระเจ้ากรุงจีนญี่ปุ่นได้ออกประกาศอนุญาตให้สำเภาค้าขายของคนไทยเข้ามาค้าขายในญี่ปุ่นได้ และรับจะช่วยเหลือการทศนบำรุงของประเทศสยาม"¹³

พ.ศ. 2115 หนตะโกซุเก โนสุเกฟูยิวาราโนมะสะสะมิ เสนาบดีที่มีศุภอักษรมาถึงออกพระคลังคำเนิพระกระแสรับสั่งให้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวาย และทูลขอปืนใหญ่

พ.ศ. 2153 หนตะโกซุเก โนสุเก มีศุภอักษรถึงออกพระคลัง เรื่องสมเด็จพะเอกาทศรถ ถวายไม้จันทน์ พลอย และแหวนทองคำ ต่อพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น

สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ในสมัยนี้ญี่ปุ่นได้พยายามทำการค้าอย่างกว้างขวาง โดยพยายามทำการค้าทั้งไปให้อยู่ในเงื้อมมือตน ตั้งรายงานของริชาร์ด ค็อกซ์ที่ส่งมาจากญี่ปุ่น ถึงบริษัทอีสต์อินเดียนปี พ.ศ. 2163 ว่า "การค้าในประเทศญี่ปุ่นตกอยู่ในเงื้อมมือของชาวญี่ปุ่นเองทั้งสิ้น พวกพ่อค้าเหล่านี้มิได้ประสงค์ต่อกิจการการค้าภายในประเทศเท่านั้นแต่ยังได้ครอบคลุมไปถึงไฟเรนโค และนางาซากิ และสำเภายังแล่นไปถึงสยาม จาม ตั้งเกีย และในที่ต่างๆ ซึ่งก็ได้ผลงอกงามดี และก็นำสินค้าของชาวพื้นเมืองนั้นกลับมาขายที่ญี่ปุ่นเสียเอง" นับเป็นนโยบายที่เป็นเอกราชทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นมาตั้งแต่ครั้งนั้น

*ไคเมียว ในหนังสือบางเล่ม เรียกว่า ไคมิโอ

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนี้ เรือสินค้าญี่ปุ่นได้เข้ามาที่ท่ากรุงศรีอยุธยาจำนวนมากและความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนัก โขกุนญี่ปุ่นและราชสำนักกรุงศรีอยุธยาเป็นไปอย่างดี คนญี่ปุ่นที่มีบทบาทในสมัยนี้ได้แก่นาย ยามาตะ นากามาสะ ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นออกญาเสนาภิมุข บทบาทของท่านผู้นี้ในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาก็เป็นที่ซัดแย้งและสับสนมาก แต่กล่าวว่าเขาส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นให้ดีขึ้น

นาย ฟรานซิส ไซล์ (Francis Giles) กล่าวว่าในช่วงศตวรรษนับแต่ปี ค.ศ. 1620 ประเทศไทยค้ากับประเทศญี่ปุ่นมากกว่าประเทศอื่น ๆ รวมกัน¹⁴

สกินเนอร์¹⁵ กล่าวว่าการค้าระหว่างไทยกับจีนได้รับความกระทบกระเทือนอย่างมาก สินค้าญี่ปุ่นเข้ามาแทนที่สินค้าจีน กล่าวกันว่าไทยได้เปรียบดุลการค้ากับญี่ปุ่น สินค้าที่ส่งไปญี่ปุ่นมีหนังกวาง ซึ่งมีจำนวนมาก ตามรายงานของโยส เซาเตน และวันวลิต ไทยส่งหนังกวางญี่ปุ่นประมาณปีละ 150,000 ชิ้น นอกจากนั้นญี่ปุ่นยังซื้อตึก ชง ไม้สัก น้ำตาล น้ำมันมะพร้าว ฯลฯ โดยจ่ายเป็นเงินแท่ง

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

การค้ากับญี่ปุ่นได้ถึงกาลอวสานลงนับแต่ยามาตะ (ออกญาเสนาภิมุข) ซึ่งกษัตริย์ไทยแต่งตั้งให้ไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชถึงแก่กรรมโดยถูกวางยาพิษมีผลกระทบมาสู่พวกญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในอยุธยา ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงกลัวว่าญี่ปุ่นจะทรยศต่อพระองค์ในปี พ.ศ. 2175 ได้สั่งให้สังหารชาวญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก และขับไล่พวกญี่ปุ่นที่เหลือออกไป ลงท้ายพวกญี่ปุ่นก็ต้องออกจากกรุงศรีอยุธยาหมดในปี พ.ศ. 2176

ภายหลังที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ทรงกำจัดญี่ปุ่นในไทย (พ.ศ. 2173 - 2175) ทำให้การค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่นหยุดชะงักไปชั่วคราว ไม่กี่ปีต่อมาสมเด็จพระเจ้าปราสาททองพยายาม

¹⁴ Francis Giles, "A Critical Analysis of van vliet's Historic Account of Siam in the 17th Century" JSS XXX = p.303

¹⁵ Skinner, G.W., The Chinese Society in Thailand p. 9

奉掛 御寶前 諸願 成統 皆令滿足

寛永十戌七月吉日

ตำนานญี่ปุ่นที่ได้รับ "ใบเบิกทางประทับตราแดง" ของสุเอซึเกะ

日本郵船
也 船 也
元 和 八 年
十 一 月 四 日

日本郵船
公司
之
印

สยามพาณิชย์ได้รับ "ใบนิรโทษกรรมตราแดง" ของอเมริกา

จงใจให้ญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา มีคนกลับมาอีก 70-80 คน พวกนี้ได้รับอนุญาตให้อาศัยรวมๆ กันโดยมีการเลือกกำนันของตนเอง การที่ชาวญี่ปุ่นอพยพออกไปนอกประเทศเป็นจำนวนมาก ทำให้การค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่นหยุดชะงักลง และมีผลกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจของไทยเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะญี่ปุ่นซื้อสินค้าจากไทยด้วยตัวเงินซึ่งคุณค่าอันยิ่งใหญ่ในการก่อกำลังทางเศรษฐกิจและการเงิน ญี่ปุ่นนำเข้าประเทศมากซึ่งเงินได้มาช่วยให้ซื้อขายหมุนเวียนคล่อง เมื่อญี่ปุ่นออกนอกประเทศไป การค้าก็หยุดไปไม่มีเรือสำเภาญี่ปุ่นเข้ามา ไทยเคยขายหนังกว้างปีหนึ่งๆ ราว 150,000 ผืน ตลอดจนบุกไม้สัก ไม้กระดาน ไม้เบญจพรรณ น้ำตาล น้ำมันมะพร้าว ตะกั่ว และสินค้าอื่นๆ อีกมากให้ญี่ปุ่น ตลอดจนญี่ปุ่นยังทำคนเป็นคนกลางซื้อข้าวสารจากไทยไปจำหน่ายในเกาะชวาอีกด้วย¹⁶

สมัยสมเด็จพระเจ้าฟ้าชัย

เมื่อสิ้นสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระเจ้าฟ้าชัยได้ราชสมบัติก็ได้ส่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับญี่ปุ่นทันที เจ้าเมืองนางาซากิแจ้งต่อโชกุนซึ่งมาying เมืองเอโดะ โชกุนไม่ยอมรับราชทูต แต่ตอบพระราชสาส์นว่าญี่ปุ่นได้ห้ามคนออกนอกประเทศแล้ว

สมัยสมเด็จพระนารายณ์

ไทยกับญี่ปุ่นคงค้ากันต่อ ไทยแต่งสำเภาไปค้าขายที่ญี่ปุ่นทุกปี โดยใช้คนจีนติดต่อภายใต้ความอำนวยความสะดวกของขุนนางไทยซึ่งกำกับไปกับสำเภา มองซีเออร์ เดอ โชมองต์ ราชทูตฝรั่งเศสกล่าวว่า "พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเคยแต่งสำเภาบรรทุกเงินปีละนับตั้งแต่สองสามลำไปซื้อสินค้าในประเทศญี่ปุ่น คือ ทองคำ เงิน ทองแดง และทองรูปพรรณจากญี่ปุ่น ตูลายรดน้ำ เครื่องกระเบื้อง ใบชา และสิ่งของชนิดที่สมเด็จพระนารายณ์และพอนคอลเคยส่งไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และพระราชวงศ์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอันมากเสมอ"¹⁷

จดหมายเหตุพอบัง¹⁸ กล่าวถึงตอนที่พวกมักกะสัน (Macassar) ก่อการกบฏ เจ้าแขกมักกะสันร่วมคิดกับเจ้าแขกมาลาญ เจ้าเขมร จะจับสมเด็จพระนารายณ์สำเร็จโทษ และจะจับพวกโปรตุเกสและญี่ปุ่นฆ่าไม่ให้เหลือแม้แต่คนเดียว

16 วันวลิต จดหมายเหตุวันวลิต หน้า 225-226

17 กุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 หน้า 78

18 กุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 จดหมายเหตุพอบัง หน้า 110

จดหมายเหตุเซเบเรต์¹⁹ ซึ่งเป็นราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาในราวปี พ.ศ.2230 กล่าวถึง
ว่าในกรุงศรีอยุธยาสมัยนั้นมีทูตของพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น ทูตเมืองปัตตานี ทูตเขมรกับหัวหน้าแขกมัวร์ได้
มาเยี่ยมเยียนตามระเบียบ

สมเด็จพระเพทราชา

การค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่นคงดำเนินไปตามปกติ พระคลังสินค้าคงแต่งตั้งสำเภาไปค้าขาย
ที่ญี่ปุ่นเช่นเคย หนังสือสัญญาที่ไทยทำกับฮอลันดา ก็ยังคงมีเงื่อนไขในข้อที่ว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดินมี
พระราชประสงค์จะแต่งตั้งสำเภาไปญี่ปุ่น บริษัทจะต้องขายหนังกวางประมาณ 7,000-10,000 ผืน
ให้แก่หลวงในราคาเท่าทุน

การค้าขายระหว่างไทยกับญี่ปุ่นก็ยังคงมีอยู่เรื่อยๆ ในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเช่นใน
สมัยพระเจ้าท้ายสระ (2259-2261) และในสมัยแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ(2288)

4.3 การค้ากับประเทศต่างๆ ในเอเชีย

4.3.1 การค้ากับอะจีน

หรือที่ไทยเรียกว่า อักแจ หรือ อะแจ อยู่ในเกาะสุมาตรา สำเภาหลวงที่ไปค้าขายที่
อินเดียน เบอร์เนียว ตองแวงเมืองในเขตอะจีน ในปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์ปรากฏในจดหมายเหตุ
ตราวันของผู้บังคับการบ้อมเขตยศที่เมืองมาสุรีปัตม ว่ากำนันหลวงบรรทุกทองแดง ตีบุก
เครื่องทองเหลืองทองขาว พริกไทย กายาน จะไปเมืองปอนดิเชอร์รี่ได้แวะที่เมืองอะแจ²⁰

4.3.2 การค้ากับมาเก๊า (อาณานิคมของโปรตุเกส)

ยอช ไวท์ เขียนรายงานไว้ว่าไทยส่งสำเภาไปค้าขายทุกสินค้าต่างๆ ไปขายมีหมาก
ชา หาบละ 1 ตำลึง สินค้าที่ไทยซื้อกลับมามีไหมดิบ แพร ไหม พรอท ทองขาว ถ้วยชาม ทองแดงแท่ง
แพรตัวน แพรคอก แพรลลิน เครื่องเหล็ก ไหมดิบมีราคาซื้อระหว่างหาบละ 450-500 บาท ส่งไป
จำหน่ายต่อที่ญี่ปุ่น²¹

¹⁹ ครุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 48 จดหมายเหตุมองซิเออร์เซเบเรต์ หน้า 81

²⁰ ครุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 81 หน้า 11

²¹ ล.ค. หน้า 18

4.3.3 การค้ากับมะละกา ยอชไวท์ว่าไทยส่งน้ำตาลไปขายปีละมากๆ ราคาหาบละ 2 บาท 3 สลึง ไม้ซุง รวมทั้งทองแดงแท่งที่ซื้อมาจากมาเก๊าด้วย²²

4.3.4 การค้ากับมาลายู ไทยส่งสินค้าไปขายค้างที่ยอชไวท์กล่าวคือ ข้าวส่งไปขายมาก แต่ถ้าปีใดมีข้าวน้อยก็ไม่ส่งออกไปจำหน่าย ทองแดงแท่งมาจากจีนส่งไปขายต่อและที่ไทยซื้อกลับมาจากพริกไทย การบูน รังนก²³

4.3.5 การค้ากับญวน ตั้งเกีย ยอชไวท์กล่าวว่า ไทยขายสินค้าให้ ญวน ตั้งเกีย มีเกลือสินเธาว์ราคาหาบละ 1.7 บาท²⁴

4.4 การค้ากับโปรตุเกส

โปรตุเกสเป็นชาติยุโรปชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับไทย หลังจากทีวาสโกดากามาเดินทาง อ้อมแหลมกู๊ดโฮปและเดินทางต่อมาพักที่อินเดียนใน พ.ศ. 2053 แล้ว โปรตุเกสเห็นว่าทางตะวันออก มีสินค้าที่ทางตะวันตกต้องการมากมาย ทั้งยังนำผลกำไรมาให้ด้วย พอในปี พ.ศ. 2053 โปรตุเกส จึงได้ยึดเมืองกัว ซึ่งอยู่บนชายฝั่งตะวันตกของอินเดียนเป็นที่มั่นทางพุทธศาสนาและการค้า หลังจากนั้นโปรตุเกสได้แล่นเรือมายังมะละกา และเห็นว่ามะละกาเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่น่าสนใจทางแถบนี้ โปรตุเกสจึงทำการยึดครองมะละกาในปี พ.ศ. 2051 การที่โปรตุเกส ได้มะละกา ทำให้โปรตุเกสต้องส่ง คูฮาร์เต้ เฟอเนซ (Duarte Fernandes) นำหนังสือของ อัลฟอนโซ อัลบูเกิร์ก (Alfonso Albuquerque) แม่ทัพใหญ่ของโปรตุเกสประจำมะละกา โดยสารเรือสำเภาจีนเข้ามากรุงศรีอยุธยา²⁵ เพื่อติดต่อ เป็นไมตรีและทำการค้าต่อกันซึ่งตรงกับสมัยแผ่นดินพระรามาธิบดีที่ 2 โดยโปรตุเกสได้เข้ามาโดยมีจุดหมายเป็นไปในรูปการค้า การสำรวจดินแดน การปล้นสะดมทางทะเลและการพิชิตดินแดน โปรตุเกสมีวิธีการรักษาเมืองดังนี้

22 ค. หน้า 9

23 ค. หน้า 15

24 ค. หน้า 20

25 พระยาประจักษ์จักษ์ร์, พงศาวดารโยนก หน้า 424

1. การสร้างป้อมปราการขึ้นป้องกันการชิงเมือง
2. เสริมสร้างกำลังแสนยานุภาพทางทะเล
- 3) กำหนดนโยบายผูกมิตรกับชาวเมือง โดยวิธีแต่งงานและใช้ชีวิตแบบชาวเมือง²⁶

จากการที่โปรตุเกสกำหนดนโยบายเช่นนี้ ทำให้กษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยาหลายพระองค์
อยากจะทำการค้ากับ โปรตุเกสดังนี้

สมัยสมเด็จพระนเรศวร

หนังสือ A History of Siam²⁷ กล่าวว่า พวกโปรตุเกสได้เข้ามาอยู่ในกรุงศรี
อยุธยามากขึ้น หลังจากที่กรุงศรีอยุธยามีชัยชนะต่อพม่า และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมี
โอกาสทำนุบำรุงกิจการภายใน

สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ

ฮอลันดาเข้ามาสัมพันธ์ไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา และกรุงศรีอยุธยาที่ส่งราชทูตไปเจริญ
พระราชไมตรีกับฮอลันดาด้วย โปรตุเกสเกิดความไม่พอใจเกรงว่าฮอลันดาจะขอ เมืองเมาะตะมะ
ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของอยุธยาไป เป็นของฮอลันดา ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการค้าของ
โปรตุเกส ดังนั้นโปรตุเกสคิดที่จะชิงเอาเมืองเมาะตะมะเป็นของตนเอง แต่ความคิดถูกระงับไป
เพราะไทยยังมีกำลังทหารมากกว่า ดังนั้นโปรตุเกสจึงหันกลับไปเมืองสิริเยิม ซึ่งเป็นดินแดนของ
พม่า แต่ก็เกิดศึกกับพม่า และพม่าก็ชนะโปรตุเกส²⁸

ใน พ.ศ. 2159 ทูตไทยไปถึงเมืองกัวบอกกับอุปราชโปรตุเกสว่า หากโปรตุเกสรับให้
กองเรือมาลาดตระเวนทางทะเลตะวันตกคอยป้องกันพม่าอย่าให้มาตีเมืองทวายและเมืองตะนาวศรี
ไทยจะยกเมืองเมาะตะมะให้โปรตุเกสสร้างป้อม อุปราชโปรตุเกสให้บาทหลวงฟรานซิสโกเข้ามายัง
อยุธยากับทูตไทย มาพุดจาปรึกษาข้อสัญญาที่จะทำต่อกัน โดยฝ่ายโปรตุเกสต้องการเนื้อความ 3 ข้อ
คือ

26 จันทรฉาย ภัคธริคม ประวัติศาสตร์ไทยสมัยแรกเริ่มจนถึงสมัยธนบุรี หน้า 188

27 Wood, W.A.R., Op.cit., p.149

28 สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ไทยรบพม่า หน้า 197

ข้อ 1. โปรตุเกสกับไทยจะรวมกำลังกันรบพุ่งพม่าปราบปรามพระเจ้าอังวะให้จงได้

ข้อ 2. ขอให้ไทยกับ โปรตุเกสไปมาค้าขายถึงเขตแดนกันและกันได้สะดวก อย่าต้องเสีย

ภาษีอากร

ข้อ 3. ให้ไทยขับไล่พวกฮอลันดาออกไปเสียจากสยามประเทศให้หมด

ฝ่ายไทยยอมตกลงในข้อที่ 1 และ 2 แต่ข้อ 3 นั้นสมเด็จพระเอกาทศรถทรงรับสั่งว่า พวกฮอลันดากับอังกฤษได้เข้ามาค้าขายโดยสุภาพ ก็โปรตุเกสอนุญาตให้เข้ามาค้าขายเหมือนกับแขก ฝรั่งเศส และชาวต่างประเทศอื่นๆ การที่ให้เข้ามาค้าขายก็เป็นประโยชน์ต่อเมืองไทย ทั้งพวกฮอลันดาและอังกฤษก็อ่อนน้อมนับถือ เป็นปรกติอยู่ ไม่มีความผิดอะไรที่จะให้ขับไล่เสียนั้นควรไม่ บาทหลวงฟรานซิสโก ไม่ได้แสดงความปรารถนาก็กลับไป²⁹

พ.ศ. 2165 พวกโปรตุเกสได้ถอนกิจการออกไปจากอยุธยาตั้งปรากฏจากจดหมายของ ริชาร์ด คอกซ์ เขียนจากญีปุ่นลงวันที่ 15 ธันวาคม ถึงบริษัท อีสต์อินเดีย ว่า นายลอง เขียนจดหมายจากอยุธยาว่า "บรรดาพ่อค้าชาวโปรตุเกสได้ออกไปจากกรุงศรีอยุธยาแล้ว และหมาย ใจจะไม่ทำการค้าขายในกรุงศรีอยุธยาอีกต่อไป ซึ่งเขากล่าวว่าจะ เป็นเครื่องช่วยการค้าขายของเขา อย่างยิ่งใหญ่ ถ้าได้เป็นเช่นนั้น"³⁰

แม้โปรตุเกสจะถอนการค้าออกไปเพราะการค้าฮอลันดาและอังกฤษไม่ได้ แต่ในกรุงศรีอยุธยาที่ยังคงมีชาวโปรตุเกสที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยมาแต่เดิมอยู่ รวมทั้งเชื้อสายชาวโปรตุเกสที่เกิดจากการสมรสกับหญิงไทยพื้นเมือง พวกนี้ยังคงนับถือโรมันคาทอลิกมีเชื้อสายสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

การค้าไทยกับโปรตุเกสแทบไม่มี แดงไทยกับโปรตุเกสยังผิดใจกันเรื่องโปรตุเกสยึดเรือของฮอลันดา รัฐบาลไทยบังคับให้โปรตุเกสคืนเรือ แต่โปรตุเกสไม่ยินยอม³¹

²⁹ .ค. หน้า 214

³⁰ ไพโรจน์ เกษเม่นกิจ(แปล) ส.ค. หน้า 103

³¹ สงวน อ้นคง ส.ค. หน้า 281

เอกสารของฮอลันดากล่าวว่า พระเจ้าทรงธรรมทรงพิโรธที่โปรตุเกสละเมิดความเป็นกลางในน่านน้ำของพระองค์ จึงทรงเกณฑ์ทัพเรือเข้าโจมตีและยึดเรือโปรตุเกส พระองค์คืนเรือที่แล่นให้แก่ฮอลันดาแต่ไม่คืนสินค้าให้ จนหลายปีต่อมา และทรงจำคุกพวกโปรตุเกสเหตุการณ์นี้ทำให้สัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกสไม่ราบรื่น และในปี พ.ศ. 2171 โปรตุเกสเข้าโจมตีเรือกำปั่นหลวง และยกทัพเรือปิดอ่าวเมืองมะริด แต่ทำการไม่สำเร็จทำให้การค้าหยุดชะงักไป³²

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ความสัมพันธ์ไทยกับโปรตุเกสยังคงมีการค้าขายกันตามเคย ถ้าพูดกันไปแล้วก็อาจกล่าวได้ว่า โปรตุเกสไม่ใช่ชนโกลาหลพี่น้องกัน เหมือนกับคนจีนจากการที่มาตั้งรกรากมีลูกหลานสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งบางครั้งก็มีการทะเลาะกันบ้างแต่กับไทยซึ่งเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมในการคบค้าสมาคมแล้ว ก็ยังค่อนข้างที่สู้³³

สินค้าที่ทำการค้าขายกับโปรตุเกส ได้แก่ พวกไหมดิบ ผ้าแพรขาวบาง ผ้าแพรสี บางพับก็มีดอกไม้ทอง ส่วนโปรตุเกสก็นำเอากระหะเหล็กสำหรับทำกับข้าว ไม้เมืองจีน น้ำตาลโกญนน์ น้ำเต้า ทองคำเข้ามาขายในไทย³⁴

สินค้าที่ทำการค้าขายกับโปรตุเกส ซึ่งโปรตุเกสได้ดำเนินนโยบายทางการค้าและเผยแพร่ศาสนาพร้อมกัน บางครั้งก็มีการส่งทูตให้โปรตุเกสเข้ามาติดต่อกัน ถึงขั้นแลกเปลี่ยนคณะทูตกัน³⁵ ทำให้ความสัมพันธ์ไทยกับโปรตุเกสดีขึ้น ถึงแม้ว่าพ่อค้าโปรตุเกสจะไม่ได้รับผลสำเร็จทางการค้า นอกจากนั้นยังเป็นประโยชน์แก่ไทยมากเป็นพิเศษ คือ พวกที่เป็นทหารอาสาและรักษาพระองค์ พวกที่ได้นำเอาปืนไฟเข้ามา พวกโปรตุเกสได้มีส่วนช่วยวิวัฒนาการผลิตอาวุธยุทธโธปกรณ์ของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหล่อปืนใหญ่และทำปืนไฟ คงทำให้คุณภาพดีพอสมควรถึงขนาดส่งไปเป็นบรรณาการแก่ญี่ปุ่น³⁶ อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ดีขึ้นเมื่อพวกโปรตุเกสประมาณ 1,000 คน ได้มีส่วนช่วยสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งราชสมบัติจากสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา เมื่อ พ.ศ. 2199 เป็นที่โปรดปรานพอสมควร

32 คุรุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 หน้า 43

33 ขุนวิจิตรมาตรา ล.ค. หน้า 258

34 กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43 เล่ม 25 หน้า 120-128

35 กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เล่ม 16 หน้า 35

36 จันทรฉาย ภัคอุทิศ ล.ค. หน้า 189

แต่เนื่องจากเป็นชาติที่เริ่มเสื่อมอำนาจไทยจึงไม่ได้ให้ความสนใจมากเท่าที่ควร³⁷

4.5. การค้ากับสเปน

สเปนได้แผ่อำนาจมาจากมหาสมุทรแปซิฟิกสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในราวรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มาตั้งสถานีการค้าใหญ่ที่เมืองมะนิลา (เกาะฟิลิปปินส์) ก่อน จากนั้นก็ขยายการค้ากว้างออกไปในซีกตะวันออก การค้าขายติดต่อกับไทยในระยะต้นๆ ไม่ปรากฏ อาจเป็นเพราะตอนนั้นกรุงศรีอยุธยาเกิดสงครามมาถึงรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรุงศรีอยุธยาก็ต้องพ่ายแพ้แก่พม่า พระนามของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาก็ต้องลี้ภัยไปตั้งบ้านที่ประเทศใหญ่น้อยทั้งปวง เป็นเรื่องชักนำให้ชาวต่างชาติต่างภาษาเข้ามาผูกไมตรี

สมเด็จพระนเรศวร

พ.ศ. 2141 สเปนได้แต่งตั้งราชทูต คอนเตลโล เรอากีเยร์ เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาขอทำไมตรีการค้าขายระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสเปนนับเป็นครั้งที่ 2 ของประวัติศาสตร์ไทยที่กรุงศรีอยุธยาทำสัญญาทางราชไมตรีค้าขายกับชาติยุโรป³⁸

สมัยสมเด็จพระนารายณ์

ยอช ไวท์³⁹ เขียนรายงานไว้ว่ามีสำเนาไทยไปค้าที่มะนิลาปีละ 1 ครั้งๆ ละ 1 ลำ สินค้าที่ส่งไปจำหน่ายมีเหล็กขายในราคาบาทละ 6-7 บาท ของจากเมืองสุรัตและโคโรมอลเคล ซึ่งเป็นประเภทผ้า ของจากจีน มีไหมดิบ แพรต่างๆ สินค้าที่สเปนส่งมาจากเมืองมะนิลาคือ เงินเหรียญ น้ำตาล เบียร์ (สำหรับใช้แลกเปลี่ยนซื้อขาย)

สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

ปี พ.ศ. 2260 ข้าหลวงสเปนประจำฟิลิปปินส์ได้ส่งทูตในนามของพระเจ้าฟิลิปปินส์ที่ 5 แห่งกรุงสเปนมากรุงศรีอยุธยาเพื่อทำไมตรีทางการค้าขายและขออนุญาตตั้งคลังสินค้าสเปน ทูตชื่อ คอนเกรกอรีโอ บัสตาเมนตัสดีลโล มากำบันสองลำ ถึงสันดอนเมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2261 เครื่องราชบรรณาการมีเครื่องเพชรกับมรกตมากมาย เช่น เครื่องประดับมรกตขนาดต่างๆ 180 เม็ด ธำมรงค์มรกตเม็ดใหญ่ทำเป็นรูปหัวใจและรูปดอกกุหลาบ 7 เม็ด เครื่องประดับทำเป็นขนนกฝังมรกตใหญ่ 50 เม็ด อีกอันหนึ่งฝังมรกตเล็ก 80 เม็ด กับสิ่งของอื่นๆ อีกมากมาย สมเด็จพระเจ้าท้ายสระได้ต้อนรับราชทูตสเปนเป็นอย่างดี นับตกลงในการค้าที่ทำกันครั้งนั้นมี

1. สเปนซื้อสินค้าได้ทุกอย่าง นอกจากดินประสีกับงาช้างซึ่งเป็นของพระคลังสินค้า
2. หนังโค หนังควาย คีบูก ซื่อไม่ได้ เพราะเป็นสินค้าผูกขาดของฮอลันดา
3. สำเภาทองทั้งสองฝ่ายที่ไปมาค้าขายไม่ต้องเสียค่าภาษีทั้งขาเข้าและขาออก แต่เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้วบังเอิญมีชาวจากมะนิลามาถึงกรุงศรีอยุธยาว่า ในสเปนในมะนิลา ทำให้ติดต่อไทยให้นำสำเนาไปค้าที่นั่น การกระทบกันคราวนี้ชาวไทยได้ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเป็นการกระเทือนใจพวกราชทูตมาก ในที่สุดการค้าขายก็เลิกร้างไปอย่างเงียบ สาเหตุหนึ่งซึ่งสเปนเกิดความล้มเหลวการค้าแล้ว อีกสาเหตุหนึ่งคือ สเปนสนใจที่จะเผยแพร่ศาสนาคริสต์มากกว่า

4.6. การค้ากับฮอลันดา

ค.ศ. 1599 ฮอลันดาได้รับเอกราชจากสเปนก็มุ่งดำเนินนโยบายสร้างชาติให้มีความมั่งคั่งและอำนาจทางการเมืองเพื่อให้บรรลุจุดหมายนี้ ฮอลันดาได้สนับสนุนการค้าต่างประเทศ ทหารายได้มาเสริมสร้างเศรษฐกิจของตนให้มั่นคง เมืองหลวงอัมสเตอร์ดัมได้กลายเป็นศูนย์กลางการคลังที่สำคัญแห่งหนึ่งของยุโรปตะวันตก

ส่วนในด้านการเมือง ในระหว่าง ค.ศ. 1648 ฮอลันดาได้สนับสนุนลัทธิชาตินิยมต่อต้านอำนาจอิทธิพลของสเปนอย่างเข้มแข็ง โดยมีจุดหมายหลายหัวใจ เศรษฐกิจของสเปนที่มีแหล่งมาจากดินแดนโพ้นทะเล เช่นในตะวันออก ฮอลันดาได้แสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อสเปนและโปรตุเกส (ซึ่งรวมกันในระยะนั้น) อย่างเปิดเผย ในขณะที่เดียวกันสเปน-โปรตุเกสก็มีนโยบายกีดกันฮอลันดา โดยห้ามชาวสเปนและโปรตุเกสทำการค้าขายกับชาวฮอลันดาไม่ว่าที่ใดในโลกโดยเด็ดขาด ตั้งแต่ ค.ศ. 1630 เป็นต้นมา

เมื่อถูกปิดกั้นทางการค้าในตะวันออก ฮอลันดาก็ไม่ได้ย่อท้อได้ลอบเรียนรู้เส้นทางเดินเรือไปสู่หมู่เกาะเกร็องเตส และเรียนรู้วิธีเดินเรือและค้าขายเป็นอย่างดี⁴⁰ ใน ค.ศ. 1594 ฮอลันดา

⁴⁰ รายละเอียดเรื่องฮอลันดาสำรวจเส้นทางมาสู่เอเซียนี้มีในบทความของ

W. Blankaadt "Notes upon the Relations Between Holland and Siam" The Siam Society, VII 1959, 13-30; Hutchinson, Adventures in Siam, P. 24-27

เดินเรือมาถึงญี่ปุ่น และเมืองแมนซัม

ตั้งแต่นั้นมา ฮอลันดาทำลายนระบบผูกขาดการค้าของโปรตุเกสในตะวันออก โดยใช้กองทัพเรือแย่งชิงเมืองป้อมปราการซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าในตะวันออก ภายใต้การนำของ นายโคเอน (Jan Picterszoon Coen) เริ่มด้วย

ปี ค.ศ. 1619 ตั้งเมืองจาร์การ์ต้า ให้ชื่อว่าเมืองปัตตาเวีย (Batavia) ที่ชาว เป็นที่ตั้งมั่นในตะวันออก

ปี ค.ศ. 1624-1661 ตั้งสถานีการค้าที่เกาะฟอร์โมซา หรือไต้หวันปัจจุบัน

ปี ค.ศ. 1641 ยึดเมืองมะละกาจากโปรตุเกส

ปี ค.ศ. 1658 ขับโปรตุเกสออกจากลังกา

ปี ค.ศ. 1661 รั้งความโปรตุเกสที่เมืองกัวและเมืองมาเก๊า

จากการต่อต้านระบบผูกขาดสินค้าของโปรตุเกสนี้ จะเห็นได้ว่าฮอลันดาตั้งสถานีการค้า และตั้งป้อมปราการตามเมืองท่าที่อยู่ในเส้นทางไปสู่หมู่เกาะเครื่องเทศ อย่างไรก็ตามการทำลายอำนาจของโปรตุเกสในครั้งนั้นตามมาด้วยระบบงานที่มีประสิทธิภาพ ฮอลันดาถือเป็นนโยบายมุ่งการค้าเหนือสิ่งอื่นใด ไม่มีนโยบายเผยแพร่ศาสนามาพัวพันกับการค้าการเมือง เช่น สเปนและโปรตุเกส จึงเป็นที่ต้อนรับอย่างดีจากชาวตะวันออก

ประการที่ สอง ฮอลันดาทำการค้าโดยผ่านระบบบริษัทอีสต์อินเดียแบบอังกฤษ ใน ค.ศ. 1602 ฮอลันดาตั้งบริษัท อีสต์อินเดีย (Dutch East India Company)ผูกขาดการค้าขายกับชาวตะวันออก โดยตั้งห้างค้าขายตามเมืองท่าสำคัญๆ การทำงานที่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนการใช้กำลังทัพเรือเข้ามาพิทักษ์ผลประโยชน์ทางการค้า ทำให้ฮอลันดาทำการค้าได้ผลสำเร็จและขยายการค้าออกไปทั่วตะวันออก แม้ว่าจะมีอังกฤษแข่งขัน แต่พอถึง ค.ศ. 1684 อังกฤษยอมจำนน ฮอลันดาจึงเป็นชาวตะวันตกชาติเดียวที่ครอบงำความมั่งคั่งจากการผูกขาดการค้าเครื่องเทศในตะวันออก

ความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา

สมัยสมเด็จพระนเรศวร

ในปลายแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ھرมาณ ค.ศ.1601 มีเรือสินค้าจากบริษัท
มามายของฮอลันดาเดินเรือมาติดต่อกับค้าขายที่ปัตตานี ซึ่งถือว่าเป็นประทุการค้าที่สำคัญของจีนและญี่ปุ่น⁴¹
ต่อมาใน ค.ศ.1602 บริษัท ดัช อีสต์ อินเดีย ได้ส่งนาย คอนเนเลียส สเปกซ์ (Conrelius Specx)
มาเข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร ฮอลันดาได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ค้าขายได้

สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ

ใน ค.ศ.1608 สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงส่งทูตไปฮอลันดา เข้าเฝ้าเจ้าชายมอริส
แห่งราชวงศ์ออเรนจ์ (Maurice of Orange) ทำให้โปรตุเกสบังเกิดความวิตกมาก⁴² ด้วย
เกรงไปว่าฮอลันดาจะสร้างป้อมปราการในพระราชอาณาจักรอยุธยา ซึ่งจะส่งผลไปถึงการติดต่อกับ
ของโปรตุเกสกับมะละกา และหัวเมืองมาลายูมีความยากลำบากมากขึ้น โปรตุเกสจึงคิดสร้างป้อม
ปราการที่เมืองเมาะตะมะประชิดพรมแดนไทย เพื่อข่มขวัญไทยให้ยับยั้งชั่งใจในการให้เอกสิทธิ์การค้า
แก่ฮอลันดา

จากข้อวิตกของโปรตุเกสก็มีโชจะขาดมูลความจริงเสียทีเดียว ตามเอกสารฮอลันดากล่าว
ไว้ต่อกันว่า ไทยเคยเสนอยกเมืองเมาะตะมะและตะนาวศรีให้ฮอลันดา⁴³ ความบาดหมาง
ระหว่างโปรตุเกสและฮอลันดาได้ถึงจุดตั้งไคร้ด ใน ค.ศ.1610 เมื่พระเจ้า ทรงธรรมยกเมือง
มะริดให้ฮอลันดา⁴⁴ โปรตุเกสภายใต้การนำของฟิลิป เดอ บรุต (Philip The Brute)
นายพลแห่งสิเรียม ได้ขังตีเมืองเมาะตะมะ เมะล่ำเลิง ซึ่งอยู่ใต้การปกครองของไทยได้ใน ค.ศ.
1612 หัวเมืองชายฝั่งทะเล เช่นมะริด หวาย ตะนาวศรี ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของโปรตุเกส ทำให้
ฮอลันดาวิตกมาก

⁴¹ .ค. หน้า 17

⁴² "พระราชสาสน์พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ถึงผู้สำเร็จราชการประจำอินเดีย คศ.1607"

บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1(2512) หน้า 3

⁴³ .ค หน้า 15

⁴⁴ นันทา สุกกุล(แปล) เอกสารฮอลันดา หน้า 24-25

การค้าขายกับฮอลันดาในระยะนี้ปรากฏว่าฮอลันดาซื้อไม้ฝาง ไม้หอมและหนังกวางส่งญี่ปุ่น ชื่อทองส่งโคโรทอนเคิล ค.ศ.1617 มีการทำหนังสือสัญญาการค้ากันระหว่างไทยกับฮอลันดาฉบับหนึ่ง ปรากฏในหนังสือ Dutch Records A; Volo II, Part Treaties ect., ดังสรุปความไว้ว่า

"วันที่ 12 มิถุนายน 1617 สัญญาระหว่างนายฮูตมันกับบริษัทฝ่ายหนึ่งกับ Olon Loupatou Opra เสนาบดีของพระเจ้ากรุงไทยเจ้ากรมอาสาญี่ปุ่นอีกฝ่ายหนึ่ง ได้ทำให้พระนครศรีอยุธยากำหนดข้อบังคับเกี่ยวกับการจำหน่ายหนังกวางและหนังสัตว์อื่นๆ สัญญาดังนั้นเข้าใจว่าเป็นสัญญาที่บริษัทฮอลันดาทำกับพระคลังสินค้า ให้ส่งหรือรับซื้อหนังกวางและหนังสัตว์ต่างๆ สำหรับบริษัท เพื่อส่งให้ญี่ปุ่นคงไม่ใช่ผูกขาดแต่คงจะได้สิทธิพิเศษอะไรสักอย่าง นักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งกล่าวว่า "ในระหว่างพวกรุโรปด้วยกัน ฮอลันดาเป็นพวกที่โปรตุเกสปรานมากที่สุด เหตุด้วยโปรตุเกสกำลังสูญเสียเกียรติและฐานะในภาคตะวันออก"⁴⁵

แม้ฮอลันดากับอังกฤษเป็นชาติที่เข้ามาทำการค้ากับกรุงศรีอยุธยาทั้งสองชาติก็ตาม แต่ฮอลันดาก็ยังกีดกันอังกฤษมิให้ได้ประโยชน์ดังเช่นเคยปลายรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ชาวฮอลันดาได้มีจดหมายไปถึงบริษัทที่ปัตตาเวียว่า "อังกฤษมิควรสนใจอยู่เพียงว่าจะต้องหาทางทำสัญญากับสมเด็จพระเอกาทศรถ เรื่องนี้ถ้าอังกฤษทำได้สำเร็จสัญญาที่ฮอลันดาทำกับเจ้าเมืองละครก็ไม่มีผล จึงเห็นควรป้องกัน อย่าให้อังกฤษทำสัญญากับสมเด็จพระเอกาทศรถได้ และให้ฮอลันดาทำเสียเอง เมืองละครเป็นตลาดใหญ่ของสินค้าพริกไทย ถ้าอังกฤษไปตั้งคลังสินค้านั้นได้ การค้าของฮอลันดาก็จะยิ่งทรุดลง ฮอลันดาต้องคิดแก้ไข ซึ่งมีอยู่อย่างเดียวกันก็แต่ทำสัญญากับพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสีย เพราะพระองค์ปกครองประเทศราชใกล้เคียงทั้งหมด พวกโปรตุเกส พวกสเปนยังต้องยอมอ่อนน้อมของพืงบารมีส่งทูตมาเฝ้ามิได้ขาด"⁴⁶

⁴⁵ Francis Giles. JSS.XX.pt.III p.274

⁴⁶ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ "ล.ค. เล่ม"1 หน้า 167

สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

การค้าของชาวยุโรปตกต่ำสู่การค้าญี่ปุ่นไม่ได้ ดังเช่นปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ สลันดากับอังกฤษเคยพยายามที่จะกีดกันอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้รับสิทธิในการค้าจากพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ คือ พระศรีสวภาคย์ แต่ช่วงก่อกบฏครั้งใหม่ถูกลงพระชนม์ ถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ความพยายามแก่งแย่งแข่งขันกันระหว่างอังกฤษกับสลันดาก็เฉื่อยชาลง และสลันดาได้ปิดคลังสินค้าของตนในอยุธยา ปี พ.ศ. 2164 จนถึงปี พ.ศ. 2176 จึงกลับเข้ามาใหม่ การปิดคลังสินค้าของสลันดา เนื่องจากสาเหตุสำคัญ คือ เกิดสงครามระหว่างสลันดากับอังกฤษแถบเมืองเบนตัม ระหว่างกองเรืออังกฤษที่ควบคุมโดย Thoma Dale กับกองเรือสลันดาที่ควบคุมโดย Jân Peterzoon Coen ใน พ.ศ. 2162 อังกฤษ เป็นฝ่ายแพ้และ ถูกขับไล่ออกไป⁴⁷ และเกิดการกบฏขึ้นในแถบเมืองท่าประเทศไทยด้วย คือ เรือสลันดา 3 ลำ โจมตีเรืออังกฤษในอ่าวเมืองปัตตานี เมื่อ 17 กรกฎาคม 2162 สลันดายึดเรืออังกฤษได้ 2 ลำ สงครามสงบปี พ.ศ. 2163 แต่สลันดากับอังกฤษในกรุงศรีอยุธยา ยังมีความรู้สึกขมขื่นต่อกันไม่น้อย⁴⁸

การปิดคลังสินค้าของสลันดาเป็นคำสั่งจากเมืองปัตตาเวีย เมื่อ 31 มีนาคม 2165 มีใจความว่า " บริษัทตกลงดอนคนและทรัพย์สินสมบัติตลอดจนสินค้าทั้งหมดจากกรุงศรีอยุธยากลับไปปัตตาเวีย ให้ผู้อำนวยการกราบทูลพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาให้ทรงทราบว่าย่าให้เห็นเป็นการทอดทิ้งหรือ เป็นการตัดมิตรภาพอันมีมาแต่ก่อนได้ แต่ให้เป็นการเพิ่มพูนไมตรีในประการที่จะแต่งเรือมาดำเนินการค้าสืบไปทุกปี ถ้าชาวกรุงศรีอยุธยามีมาค้าขายกับพวกสลันดาที่เมืองปัตตาเวียหรือ เมืองใกล้เคียงก็มาได้ เขาเหล่านั้นจะได้รับการสนองมิตรภาพและความเอื้อเฟื้อจากพวกเราชาวสลันดาทุกสิ่งทุกอย่าง⁴⁹ แม้ว่าสลันดาจะปิดคลังสินค้าแต่การค้าก็คงมีอยู่ตามปรกติ

47 สมกิต ศรีสิงห์ ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ หน้า 254

48 ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ(แปล) ล.ค. หน้า 167

49 .ค. หน้า 122-124

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ชาวฮอลันดาเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าปราสาททองมาก ผู้อำนวยการค้าผู้แทนบริษัทคือ นาย โยส เชาวเตน (Jaost Schouten) เป็นผู้อำนวยการ 2 สมัย คือ พ.ศ. 2167-2172 และ 2176-2179 และต่อมา นาย วัน วลิต (Jeremias Van Vliet) ได้ทำการค้ามีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับไทยมาก แต่ขณะเกิดกบฏปัตตานีขึ้น ทางรัฐบาลของให้ฮอลันดาช่วยปกป้องปราบกบฏ แต่ฮอลันดากลับมีข้อ เสนอแลกเปลี่ยนโดยขอผูกขาดการค้าหนังกวางแต่ผู้เดียว แต่เมื่อไทยปราบปัตตานีก็ไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือฮอลันดาเท่าที่ควร คือ ฮอลันดาส่งเรือรบมาช้าไปทุกที คล้ายกับว่าฮอลันดาไม่ยอมเป็นอริกับปัตตานีอยากคบไว้เสียไป สำหรับอยุธยาไม่มีใครแย่งค้าขาย จะได้รับการผูกขาดหรือไม่ก็เท่ากันไม่ควรจะเสียลูกค้าเช่นปัตตานีไปด้วย พระเจ้าปราสาททองทรงกริ้วมากถึงกับห้ามชาวไทยทุกคนพุดจาและค้าขายกับฮอลันดา แต่ฮอลันดาก็พยายามแก้ตัวว่าทางผู้สำเร็จราชการที่อินเดียส่งเรือมาช่วยรบถึง 6 ลำ แต่มาช้าไปไทยดอยทัพกลับก่อน แม้กระนั้นก็ตามฮอลันดาก็สู้รบกับปัตตานีเหมือนกันหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงสืบสวนเรื่องราวแล้วก็ทรงโปรดปรานฮอลันดาตั้งเช่นเคย⁵⁰

การกระทำของฮอลันดาครั้งนั้นทำให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองไม่ไว้ใจฮอลันดานัก ดังนั้นพระองค์จึงไม่ทรงอนุญาตให้ฮอลันดาผูกขาดการค้าฝางและหนังกวาง ทำให้ไทยกับฮอลันดาเริ่มบาดหมางกัน แต่อย่างไรก็ดี ปี พ.ศ. 2179 ปัตตานีก็ยอมสวามิภักดิ์ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงลดอากรขนอนให้แก่ฮอลันดาครั้งหนึ่ง⁵¹ ในระยะนั้นการค้าไทยกับต่างประเทศตกต่ำมาก เพราะโปรตุเกส ญีปุ่น อังกฤษ ได้ลดการค้ากับไทยลงไปมาก การลดอากรขนอนให้ฮอลันดาเพื่อเอาใจซึ่งปรากฏว่าฮอลันดาได้กำไรมากขึ้น จึงมีอำนาจในการต่อรองกับไทยมากขึ้น เพราะมีชาวต่างประเทศคือ พวกคนค้าอยู่แต่ผู้เดียวในอยุธยา ด้วยเหตุนี้เองสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงต้องหาทางลดอำนาจของฮอลันดาในทางการค้าลงพร้อมทั้งหาทางเพิ่มรายได้ในการค้ากับต่างประเทศ โดยการดำเนินการค้าเอง มีการแต่งตั้งสำเภาไปค้ายังจีน อินเดีย รวมทั้งตัวแทนการค้าตามเมืองใหญ่ เช่น หงสาวดี อังวะ

50 นันทา สุตกุล ฉ.ศ. หน้า 132-133

51 ไพโรจน์ เกษแมนกิจ บันทึกความสัมพันธ์ เล่ม 2 หน้า 7

เชียงใหม่ ลานช้าง ทำให้พระองค์ได้กำเริบทางการค้าเป็นอย่างมาก⁵² นอกจากนี้จึงทรงดำเนินการประกาศสินค้าต้องห้ามให้ซื้อขายเฉพาะรัฐบาลเท่านั้น ซึ่งมีสินค้าประสิ่ว ตะกั่ว ผาง หมากสง หนังสัตว์ เนื้อไม้ ช้าง งาช้าง ดีบุก ไม้เนื้อหอม เป็นต้นและยังห้ามบรรทุกช้างเปลือกช้างสารออกนอกประเทศอีกด้วย

จากการที่ไทยได้ดำเนินการค้าเองและเข้มงวดด้านการค้าต่อฮอลันดา ทำให้พ่อค้าฮอลันดาประสบปัญหาในกวันซื้อสินค้าในไทย เพราะคลังสินค้ากวันซื้อหมด แม้สินค้าอีกชนิดหนึ่งคือข้าว เดิมฮอลันดาเป็นคนกลางรับซื้อข้าวไทยไปขายในหมู่เกาะชวา มลายู เมื่อรัฐบาลไทยประกาศให้ข้าวเปลือกข้าวสารเป็นสินค้าต้องห้าม จึงทำให้ฮอลันดาประสบปัญหา ในปี พ.ศ.2180 พ่อค้าฮอลันดาเข้าไปทูลขออนุญาตซื้อข้าวเปลือกข้าวสาร ซึ่งพระองค์อนุญาตให้ซื้อได้ถึง 300 เกวียน⁵³

ในปี พ.ศ.2184 เจ้าชายออเรนซ์แห่งปัตตานาเวียทรงทราบถึงความไม่สะดวกในเรื่องการค้า จึงทรงส่ง วัน วลิท (Van Vliet) นำสวสน์มาถวาย แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะทำสงครามกับปัตตานีและสงขลา

สมัยสมเด็จพระนารายณ์

อำนาจของฮอลันดาได้ทวีมากขึ้นในต้นรัชกาลสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ฮอลันดามักเรียกร้องสิทธิการค้าจากไทยด้วยวิธีคุกคามจะใช้กำลัง ไทยไม่มีทางออกนอกจากจะใช้นโยบายประนีประนอมผ่อนผันให้แก่ฮอลันดา สภาพการณ์นี้ได้ดำเนินถึงขีดสุดใน พ.ศ.2207 เมื่ออังกฤษคิดพินสงครามกับฮอลันดาในยุโรป และไทยกำลังทำสงครามกับพม่า ทางอยุธยาการค้าเสื่อมลง ไทยใช้ระบบผูกขาดการค้าไม่อำนวยความสะดวกทางการค้าแก่ฮอลันดา อีกทั้งฮอลันดามีเหตุวิวาทกับคนจีน ตั้งแต่ พ.ศ.2206 คนจีนยกพวกล้อมร้านค้าของฮอลันดาไว้ เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้ผู้แทนบริษัท ดัช อีสต์ อินเดีย ได้รับความคับแค้นใจมาก ลอบลงเรือหนีไปจนถึงปากอ่าวไทย แล้วจอดเรือย้อนกลับมาลาเจ้าบ้าน การ

52 คुरुสภา ประชุมพงศาวดารที่ 76 หน้า 156

53 นันทา สุกกุล ล.ค. หน้า 157

จอดเรือขวางไว้เช่นนี้มีลักษณะเหมือนปีศาจไทย เรือสินค้าแล่นเข้าออกมิได้สะดวก การค้าของกรุงศรีอยุธยาที่ท่าที่จะหยุดชะงัก ร้อนถึงทางบริษัท ดัช อีสต์ อินเดีย เกรงไทยไม่พอใจรีบส่งคนมาเจรจากับฝ่ายไทย แต่แล้วก็พบว่าคนไทยเองแสดงความหวาดวิตกว่าฮอลันดามีเจตนาจะใช้นโยบายเรือปืน (Gunboat Policy) ปิดปากอ่าวไทยคุกคามใช้กำลังกับไทย ฮอลันดานั้นไม่มีเจตนาจะปิดอ่าวไทยก็จริงอยู่ แต่ก็ฉวยโอกาสที่ฝ่ายไทยแสดงความหวาดวิตกนี้ เรียกร้อยเอาสิทธิต่างๆ จากไทยโดยทำสัญญากันซึ่งมีใจความดังนี้⁵⁴

1. ไทยให้สิทธิแก่ฮอลันดาในการผูกขาดการค้าหนังกวางได้โดยเสรี
2. ไทยให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาวฮอลันดาที่ทำงานในสังกัดบริษัทของฮอลันดา ไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายไทย เมื่อเกิดคดีความในหมู่ชาวฮอลันดา ฮอลันดาจะจัดการกันเอง ไทยไม่มีสิทธิเกี่ยวข้อง
3. ฮอลันดามีสิทธิเปิดการค้าได้ทั่วราชอาณาจักร
4. ฮอลันดาบังคับกับไทยมิให้ใช้คนจีนเดินเรือการค้าขายในน่านน้ำตะวันออก เพื่อคนไทยทั้งนี้เป็นวิธิตัดคู่แข่ง คือ คนไทย เพราะโดยปรกติไทยใช้คนจีนในการนำเรือค้าขายติดต่อกับต่างชาติ จากสัญญานี้เป็นจุดเริ่มต้นของการทำลายระบบผูกขาดการค้าของไทย และบั่นทอนอำนาจอธิปไตยของไทยในด้านตุลาการ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นทำให้ไทยเริ่มหวาดระแวงฮอลันดา เมื่อฮอลันดาใช้กำลังเข้าตั้งสถานีการค้าในหมู่เกาะซูลูเบส (Celebes) โดยเฉพาะเกาะมาคัสซาร์ (Macassar) เมื่อ พ.ศ. 2210 ทำให้ไทยเกิดความวิตกในอำนาจของฮอลันดา สมเด็จพระนารายณ์มั่ง เสด็จแปรพระราชฐานไปยังลพบุรีเพื่อทรงคล้องช้าง ทั้งนี้หากพิจารณาแล้ว พระมหากษัตริย์มิใครจะเสด็จพระราชดำเนินไปที่ใดไกลๆ นอกจากเป็นการเพื่อพระราชพิธี หรือ เสด็จออกทรงทัพจับศึก ในยามสงบโดยเฉพาะส่งย่นักบุญเกิดขึ้นหลายครั้ง การที่พระนารายณ์ทรงอ้างเสด็จพระราชดำเนินประทับแรมเพื่อทรงคล้องช้าง

54 Blankaadt, p.24;

ทลพบุรี ถึงปละหลายๆ เดือนเช่นนี้ และบางครั้งทุตกก็ต้องขึ้นไปเผ้าที่นั่นบ่อยครั้ง ตลอดจนการเสด็จแต่ละครั้งบรรดาข้าราชการบริพารและเสนาบดีได้ตามเสด็จคราวละมากๆ เหมือนย้ายถิ่นฐานบ้านช่อง พระราชฐานที่ประทับก็มีได้สร้างขึ้นเป็นการชั่วคราว หากแต่สร้างเป็นการถาวรทุกอย่างคล้ายกับราชวัง จึงพอจะประมาณได้ว่า ทรงตั้งลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่สอง คล้ายกับพิษณุโลกที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เคยทรงตั้งไว้ อาจกล่าวได้ว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาที่ตั้งใกล้่าวไทยมากเกินไป ง่ายแก่การถูกโจมตีจากข้าศึก

กล่าวโดยสรุปแล้ว การคุกคามของฮอลันดาและการเพิ่มขึ้นสัญญาทางการค้าทำให้ไทยเสียเปรียบการค้าและทางการเมืองเช่นนี้ ทำให้ไทยคิดว่าจะต้องอำนาจของฮอลันดา จากความกึกก่นนำไปสู่นโยบายหาพันธมิตร โดยเริ่มแรกไทยพิจารณาอังกฤษ แต่อังกฤษก็มีนโยบายเป็นกลางไม่ผูกมัดทางการค้ากับชาติใด ใน พ.ศ. 2229 ไทยเปิดการทูตกับฝรั่งเศส โดยให้นำชกุงฝรั่งเศสเข้ามาค้ากับกรุงศรีอยุธยาเพื่อบันทอนอำนาจของฮอลันดา

โดยสรุปแล้ว สัมพันธภาพระหว่างไทยกับฮอลันดาได้เริ่มเสื่อมในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และมาสิ้นสุดในสมัยสมเด็จพระเจ้าฟ้าอุทุมพร

4.7. การค้ากับอังกฤษ

เมื่อ โปรตุเกสและสเปนแสวงหาดินแดนติดต่อการค้าและเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในแถบตะวันออกนั้น อังกฤษก็มีใต้ตั้งใจได้เริ่มการสนับสนุนการสำรวจดินแดนและเส้นทางติดต่อการค้ากับตะวันออกเช่นกัน ตั้งแต่สมัยพระเจ้าเฮนรี่ที่ 7 (ค.ศ. 1485-1509) การค้าที่ได้ทำกำไรอย่างงดงามและสินค้าที่จำเป็นและฟุ่มเฟือยของโลกตะวันออกรวมทั้งกิตีพหุอันเลื่องลือของดินแดนโพ้นทะเล ได้ช่วยให้อังกฤษคิดที่จะติดต่อกับตะวันออกบ้างแต่ก็มิได้ทำอะไรอย่างจริงจัง จนกระทั่งเมื่อ Sir Francis Drake ประสบความสำเร็จในการเดินเรือรอบโลกใน ค.ศ. 1580 อังกฤษจึงเริ่มเอาจริงจังสิ่งแรกที่อังกฤษเริ่มทำก็คือ สร้างกำลังแสนยานุภาพทางทะเลแข่งกับสเปน และประสบความสำเร็จอย่างงดงามในยุทธนาวีสเปนิส อามาตา (Spanish Armada) เมื่อ ค.ศ. 1588 ทำให้อังกฤษเกิดความมั่นใจและคิดจะติดต่อกับชาวตะวันออก และอุปสรรคที่ยิ่งใหญ่ก็คือ อังกฤษไม่เชี่ยวชาญในการเดินเรือตามเส้นทางใหม่ที่วาสโกตากามาค้นพบ จึงจำต้องคิดหาวิธีต่างๆ แต่

โชคไม่เข้าข้างอังกฤษ เมื่อชาวฮอลันดาเรียนรู้เส้นทางใหม่นี้ได้สำเร็จ ทั้งๆ ที่ชาวโปรตุเกสได้พยายาม
ปิดบังมาโดยตลอดเวลา อังกฤษเดินทางมาค้าขายที่สุมาตรา เมื่อประมาณ ค.ศ. 1591⁵⁵

นับตั้งแต่นั้นมาอังกฤษเป็นชาติที่สำรวจจากฮอลันดาที่เดินทางมาตะวันออก ทั้งฮอลันดาและ
อังกฤษเป็นพวกยุโรปตะวันตกเฉียงเหนือ นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ (Protestant)
แตกต่างจากนิกายคาทอลิก ทั้งสองชาติมุ่งที่จะมาค้าขายมากกว่าที่จะเผยแพร่ศาสนา ต่างมุ่งทำลาย
โปรตุเกสกับสเปน เพราะฮอลันดาเคยเป็นเมืองขึ้นของสเปน และสเปนเคยเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ
ทั้งฮอลันดาและอังกฤษต่างก็มีศัตรูชาติเดียวกันคือ สเปน เมื่อโปรตุเกสร่วมกับสเปนก็ถือว่าโปรตุเกส
เป็นศัตรูกับอังกฤษ ทั้งฮอลันดาและอังกฤษได้เคียงบ่าเคียงไหล่ในการล้มล้างอำนาจของการค้าโปรตุเกส
กับสเปนในตะวันออกมาแต่ต้น แต่เมื่อทำการไม่สำเร็จฮอลันดาก็กลับมากัดกันกับอังกฤษมิให้มืออันจ
เทียมตนในเอเชียตะวันออก

ใน ค.ศ. 1600 ชาวอังกฤษได้รับพระราชทานกฎบัตร (Charter)
พระบรมราชานุญาตจากสมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธที่ 1 (Elizabeth I, ครองราชย์ ค.ศ. 1558-
1603) ให้เปิดบริษัท อินเดียตะวันออก (East India Company) มีสิทธิผูกขาดสินค้าในน่าน
น้ำอินเดียและแปซิฟิก ตามลักษณะที่อังกฤษทำการค้าติดต่อกับตะวันออกโดยผ่านบริษัทนี้เป็นแนวใหม่
ไม่เคยมีปรากฏมาก่อน แต่เดิมทั้งสเปนและโปรตุเกสทำการค้าโดยพระมหากษัตริย์ผูกขาด แนวการ
ค้าของรัฐผ่านบริษัทตัวแทนนี้ เป็นก้าวแรกที่สำคัญยิ่งนัก บริษัทได้เสริมอำนาจของตนขึ้นมาจนมีลักษณะ
ประหนึ่งเป็นรัฐบาลอิสระไม่ขึ้นต่ออังกฤษ

ระบบบริษัทอีสต์ อินเดียมีลักษณะดังนี้

1. ได้รับกฎบัตร (Charter) รับรองจากรัฐบาลให้มีสิทธิดำเนินการค้าแต่ผู้เดียวใน
ภูมิภาคหนึ่งโดยเฉพาะ พ่อค้าชาติเดียวกันจะค้าแข่งกันไม่ได้
2. มีอำนาจอิสระบริหารบริษัทเอง ตัดสินนโยบายทุกด้านด้วยตนเองไม่ต้องคล้อยตามรัฐบาล
ของตน เมื่อบริษัทเจริญรุ่งเรืองขึ้นมีสาขามากขึ้น บริษัทที่มีรูปลักษณะของการบริหารเหมือนเป็นรัฐบาล

อิสระจากรัฐบาลของตน ก็มีอำนาจในการตัดสินใจขายต่างๆ รวมทั้งการประกาศสงคราม

3. บริษัทลงทุนดำเนินการค้าเอง ผลกำไรก็เป็นของบริษัท

4. บริษัทมีกำลังทรัพย์ของตนเอง สร้างสถานการค้าและบ่อนปรการขึ้นเอง⁵⁶

ตั้งแต่ ค.ศ. 1639 นับตั้งแต่อังกฤษได้ตั้งมัทราส (Madras) เป็นเมืองท่าสำคัญในทาง การค้ากับอินเดีย อังกฤษก็ได้เริ่มนโยบายเปิดสถานการค้าตามเมืองท่าต่อไปเรื่อยๆ จนเกือบจะถึง ชายฝั่งอินเดียที่สำคัญ คือ บอมเบย์ (Bombay - ค.ศ. 1661) และกัลกัตตา (Calcutta - ค.ศ. 1690) ต่อมาอังกฤษก็ยังจะเพียรจะค้าขายกับจีน โดยติดต่อผ่านญี่ปุ่นก่อน

แต่ทั้งนี้ อังกฤษได้วางแนวการค้าเป็นอย่างดี และสามารถจัดอุปสรรคการผูกขาดการค้าของ โปรตุเกสโดยยึดมือฮอลันดา อังกฤษก็ได้ทำการค้าโดยสะดวก เพราะในบั้นปลายทั้งอังกฤษ และฮอลันดา ต่างก็มีผลประโยชน์ขัดแย้งกัน ไม่ว่าอังกฤษจะไปเปิดการค้าที่ไหน ฮอลันดาก็จะตาม ไปกีดกัน มิให้อังกฤษโดยเสรี ครั้นนาคัยที่ชาวฮอลันดาที่มีความตั้งใจแน่วแน่กว่าอังกฤษในการค้า โดย ตั้งสถานการค้าตามเมืองท่าในตะวันออก และกำลังทหารหนุนหลัง ในขณะที่อังกฤษยังขาดกำลังความ สามารถและความมุ่งมั่นเท่าฮอลันดา การค้าของอังกฤษส่วนใหญ่จึงล้มเหลว แต่อังกฤษก็ได้รู้สึก เดือดร้อนใจนัก เพราะอังกฤษต้องการค้ากับเอเชียอาคเนย์น้อยกว่าค้ากับชาติใหญ่ๆ คือจีน อินเดีย หรือญี่ปุ่น สิ่งที่อังกฤษต้องการจากเอเชียอาคเนย์ คือ เครื่องเทศ และรับซื้อทองแดงและเงินตรา จากชาติเหล่านี้ โดยเฉพาะจากไทย ซึ่งรับซื้อทองแดงจากญี่ปุ่นอีกทอดหนึ่ง เมื่ออังกฤษถูกฮอลันดา กีดกันในเอเชียอาคเนย์ อังกฤษก็ตั้งใจที่จะทำการค้าและล้มเลิกความคิดที่จะตั้งห้างค้าขายในเอเชีย อาคเนย์ ทั้งนี้พิจารณาได้จากกรณีไทยกับอังกฤษ

เมื่อ ค.ศ. 1612 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม* นายอาดัมส (William Adams) พ่อค้าชาวอังกฤษได้เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาอยู่ใต้อาณัติพระเจ้ากรุงอังกฤษมาด้วย พ่อค้า

⁵⁶ ค. หน้า 174

* คู่มือความพระราชสาสน์ในบันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2 หน้า 18; รายละเอียดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ

ชาวอังกฤษได้ตั้งสถานีการค้าที่ปัตตาเวีย ซึ่งขณะนั้นมีสภาพการ เมืองปรวนแปร ทำสงครามกับอะแจ การค้าของพวกพ่อค้าตะวันตกในทางภาคใต้ของไทยต้องหยุดชะงักลง ในระยะนั้นชาติใดมาค้าจึงมัก จะถูกฮอลันดาก็กั้นกั้นแก้ง คังเช่นที่ฮอลันดาทำกับอังกฤษ เช่นอังกฤษอยากได้เมืองนครศรีธรรมราช และสงขลาเป็นเมืองท่าค้าขาย ฮอลันดาก็ขัดขวางบางครั้งก็ปะทะกันเช่น การรบกันที่เมืองบันตัม เมื่อ ค.ศ. 1608 ท้ายสุดเมื่อฮอลันดาเกิดศึกกับอังกฤษที่ยุโรปเมื่อ ค.ศ. 1618 อังกฤษก็เริ่มมีเรื่อง ถึงใช้กำลังกับฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน เหตุสืบเนื่องมาจากที่ฮอลันดาได้ทำสัญญาการค้ากับไทย ได้สิทธิต่างๆ ที่อังกฤษอยากได้แต่ไม่ได้รับ ฐานะของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยามีได้เด่นนัก แม้ใน ค.ศ. 1622 พระเจ้าทรงธรรมท้าวศึกติดพันกับเขมร ได้แสดงพระประสงค์ให้อังกฤษวางตนเป็นกลาง ไม่เข้าช่วยเขมร⁵⁷ อังกฤษมิได้มีที่ท่าต้องการค้าขายหรือเกี่ยวข้องทางการเมืองในเอเชียอาคเนย์ แต่อย่างใด นอกจากนั้นการค้ามีอุปสรรคมากเหลือเกิน ถูกฮอลันดาก็กั้น ไทยผูกขาดการค้ามากเกินไป การค้ากับไทยจึงไม่ดีหรือกระเตื้องขึ้น ท้ายสุดขาดทุนด้วยจึงต้องเลิกกิจการอย่างเด็ดขาดใน ค.ศ. 1626⁵⁸ ประจวบเหมาะ กับสภาพการ เมืองปั่นป่วนในอังกฤษเอง ทำให้อังกฤษไม่มีใครจะสนใจ การค้ากับตะวันออกมากนัก คงเหลือแต่พ่อค้าอิสระชาวอังกฤษเท่านั้น ก็ยังลักลอบค้าขายในตะวันออก ต่อไป

อย่างไรก็ตามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ อังกฤษได้ลี้ภัยสงครามเขมร รุกเขมร กลับมา ค้าขายกับไทยใหม่เมื่อ ค.ศ. 1663 เรืออังกฤษชื่อ "โฮปเวล" (Hope-well) มาถึงอยุธยาใน ขณะที่ไทยกำลังวิตกการแผ่อำนาจของฮอลันดาในเอเชียและในกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ฮอลันดาได้สำแดงอำนาจข่มขู่ไทยตลอดเวลา ไทยต้องดำเนินนโยบายประนีประนอม กับฮอลันดา⁵⁹ ดังนั้นเมื่ออังกฤษเข้ามาติดต่อกับไทยอีก จึงได้รับการต้อนรับอย่างดีจากไทย

อังกฤษเริ่มตั้งสถานีการค้าที่ปัตตานี และได้รับสิทธิผูกขาดการค้ากับตีบก อังกฤษได้ส่งคน ออกสำรวจสินค้าและตลาดการค้าในเมืองสำคัญ คือ ไซ่ง่อนใหม่และสงขลา แต่อุปสรรคในการคบ

57 .ค. หน้า 172

58 .ค. หน้า 215

59 สมจัย อนุমানราชชน "การสัมพันธ์กับประเทศอังกฤษ" การทูตไทยสมัยอยุธยา

การค้ำนั้งเอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นอุปสรรคเกิดจากทั้งสองฝ่าย ฝ่ายอังกฤษเองนั้นแม้คิดจะมาตั้งสถานีการค้าในปัตตานีและอยุธยาในภายหลัง แต่การตั้งกล่าวก็เพื่อเป็นที่รับซื้อสินค้าเงินและญี่ปุ่นซึ่งไทยได้รับซื้อต่อมาอีกต่อหนึ่ง อยุธยาหรือปัตตานีเป็นที่ติดต่อการค้าเท่านั้น อังกฤษมิใคร่ซื้อสินค้าเงินและญี่ปุ่นซึ่งไทยรับซื้อต่อมาอีกต่อหนึ่ง อยุธยาหรือปัตตานีเป็นที่ติดต่อการค้าเท่านั้น อังกฤษมิใคร่ซื้อสินค้าพื้นเมืองเท่าใดนัก เมื่อมีจุดมุ่งหมายเช่นนั้น อังกฤษก็ไม่ใส่ใจคิดตั้งห้างขึ้น เมื่อตั้งห้างภายหลังก็ขาดทุน ผู้ดำเนินการค้าขาดประสิทธิภาพและความสามารถในการค้า มักมีความคิดเห็นไม่ลงรอยกันและก่อกวนสัมพันธ์กับไทย เป็นภาระแก่บริษัท

นอกจากนั้น ไทยมีกรมพระคลังสินค้าที่ใช้ระบบผูกขาดการค้า มีอำนาจซื้อขายของหลวง กำหนดราคาสินค้าและขายแก่ชาติต่างๆ ตามอัธยาศัย โดยไม่มีอัตราราคาสินค้าตายตัว อังกฤษต้องการทองแดงที่ไทยซื้อจากญี่ปุ่น แต่ไทยก็ขึ้นราคาทองแดงและขายให้พ่อค้าชาติอื่นไป เป็นต้น หรือเช่นไทยสัญญาจะขายพริกไทย แต่เมื่ออังกฤษซื้อไทยก็ไม่ส่งให้ครบตามจำนวนและราคาที่ได้สัญญาเป็นต้น อังกฤษจึงเรียกร้องให้ไทยเลิกระบบผูกขาดสินค้า และให้อังกฤษมีสิทธิผูกขาดสินค้าเป็นประเภทโดยเฉพาะ และต้องการให้ไทยกำหนดจำนวนสินค้าที่ไทยจะขายแก่อังกฤษเป็นอัตราต่อปี แต่ไทยก็หลีกเลี่ยงไม่ยอมให้สัญญาผูกมัดแต่ประการใด

ที่เป็นปัญหาแก่บริษัทของอังกฤษ คือ ไทยยังค้าขายกับพ่อค้าชาวอังกฤษที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับบริษัทของอังกฤษ ที่เรียกว่า พ่อค้าอิสระลักลอบค้าขาย (Interlopers) บริษัทอีสต์อินเดีย ชอริงไทย มิให้ค้ากับพ่อค้าเหล่านั้นแต่ไทยก็เพิกเฉย และเห็นการค้าสำคัญมากกว่า พ่อค้าบางคนคุ้นเคยมากก็รับราชการเดินเรือสินค้าให้ไทย เช่น จอร์จ ไวท์ (George White) หรือหลวงพิชิตสาคร และ นายซามูเอลไวท์ (Samual White) เป็นต้น

อุปสรรคดังกล่าวนี้ ผู้แทนบริษัทที่อยุธยาตระหนักดี และก็สุดความสามารถที่จะแก้ไข อังกฤษท้อแท้ ฝ่ายไทยก็ผิดหวัง ไทยได้ต้อนรับอังกฤษอย่างดีมาแต่ต้น ก็เพราะหวังให้อังกฤษทำการค้า ถ่วงดุลอำนาจของฮอลันดา แม้แต่ที่ประชุมบริษัท อีสต์อินเดีย ที่ บันตัม (Bantam) ในชวา⁶⁰

⁶⁰บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17

เมื่อ ค.ศ. 1664 ก็ได้เกริ่นเป็นที่เห็นชอบว่า ถ้าอังกฤษให้ความคุ้มครองแก่ไทยบ้างก็คงได้ผลประโยชน์ทางการค้าตอบแทนอย่างมหาศาล แต่เมื่อกลับกลายเป็นว่า อังกฤษมุ่งค้าขายกับจีน ญี่ปุ่นมากกว่า โดยเอาอยุธยาเป็นทางผ่านสื่อกลางการค้า อังกฤษไม่ได้คิดจะทำการค้าเป็นหลักแหล่งในอยุธยา ผิดความคาดหมายของไทยที่ต้องการอังกฤษเป็นผู้วางคลออำนาจ

ไทยดำเนินนโยบายต่ออังกฤษ มิให้สอดล้นค้ำมืออำนาจในกรุงศรีอยุธยาแต่ฝ่ายเดียว แต่อังกฤษมุ่งค้าขายมากกว่าจะคิดผูกพันกับชาติในทางการเมือง นโยบายต่ออังกฤษจึงล้มเหลว อนึ่งในเวลาต่อมาไทยได้ประจักษ์ถึงอำนาจอย่างแท้จริงของอังกฤษ เมื่อ ค.ศ. 1664 อังกฤษเกิดศึกติดพันกับฮอลันดา และพ่ายแพ้ฮอลันดาที่ยุโรป ส่วนไทยติดศึกกับพม่าที่เชียงใหม่ ฮอลันดาได้ปิดปากว่าไทยโดยมิได้ตั้งใจ (ดังบรรยายในหัวข้อ เรื่องฮอลันดา) ผลก็คือไทยต้องทำสัญญาเป็นบทเรียนที่ทำให้พระนารายณ์ทรงต้องการพันธมิตรมาต่ออังกฤษฮอลันดา อังกฤษมิได้มีที่ท่าจะยอมมีความผูกพันทางการเมืองกับไทยและอังกฤษยังไม่เข้มแข็งพอ ไทยจึงหันไปผูกมิตรกับฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1672 เมื่ออังกฤษรบชนะฮอลันดาที่ยุโรปได้มีผลดีต่อไทยไม่ เหตุการณ์สายเกินแก้แล้ว ไทยได้หันไปหาฝรั่งเศส ซึ่งเป็นพันธมิตรกับอังกฤษ

ต่อมา ค.ศ. 1674 อังกฤษกลับมาค้าขายกับไทยอีก ไทยได้ต้อนรับอังกฤษดีพอควรและเสนอยกเมืองปัตตานีให้ เพราะได้เล็งเห็นแล้วว่าเป็นเมืองที่มีแต่ความไม่สงบ เป็นกบฏแข็งเมือง ล่อแหลมต่อการเสียเมืองแก่ฮอลันดา ไทยจึงอยากให้อังกฤษไปดูแลปัตตานี สร้างบ้อมปราการปัตตานี มิให้ฮอลันดาคิดเอาเมืองปัตตานี เป็นการยืมมืออังกฤษให้ขจัดอำนาจฮอลันดาในภาคใต้ของไทย แต่อังกฤษปฏิเสธไม่รับ นับเป็นเคราะห์ที่อังกฤษไม่ได้เมืองปัตตานี ถ้าอังกฤษรับไทยคงต้องหนักใจมาก เพราะใน ค.ศ. 1687 ไทยเผชิญภัยคุกคามอย่างเงี้ยวๆ จากฝรั่งเศส และในปีที่ไทยกับอังกฤษบาดหมางใจกันจนเกิดเป็นสงครามขึ้นที่บริเวณเมืองมะริด ถ้าอังกฤษได้ปัตตานีไปก่อนนั้นย่อมเป็นการล่อแหลมต่อเสถียรภาพความมั่นคงของไทย เพราะอังกฤษย่อมใช้ปัตตานีเป็นแหล่งทำสงครามกับไทยได้โดยง่าย

อย่างไรก็ตามอังกฤษทำการค้าไม่ใคร่ได้ผลดีในอินเดียนั้นเอง ต้องเลิกกิจการในหลายแห่ง ใน

กรณีการค้ากับไทยอังกฤษก็บ่นมากเรื่องไม่ได้รับความเป็นธรรม⁶¹ จากระบบการผูกขาดการค้าของ
กรมพระคลังสินค้า อังกฤษต้องเลิกกิจการการค้าชั่วคราวและได้กล่าวว่า⁶² "พระเจ้ากรุงสยาม
ทรงสร้างทำเป็นทรงพระกรุณาต่อชาวอังกฤษ แต่โดยแท้จริงแล้วแยกจะให้เราเดินทางออกไปเสีย"

ระหว่างปี ค.ศ. 1677-1686 บรรดาผู้แทนของบริษัทอีสต์อินเดีย ในกรุงศรีอยุธยาและ
ปัตตานี คือนาย ริชาร์ด เบอร์นابی (Richard Burnaby) นายแซมมวล พอตส์ (Samual Potts)
และนายวิลเลียม แสตรังท์ (William Strangh) ก็ล้วนแต่ไม่พอใจในระบบผูกขาดการค้าของ
กรมพระคลังสินค้า โดยพยายามเรียกร้องให้ไทยยกเลิกระบบการผูกขาดการค้าเสีย แต่ไทยก็ยังเพิก
เฉย และเป็นเพราะเหตุประการหนึ่ง คือ นายเบอร์นابی ได้ชักนำ นายคอนสแตนติน ฟอลคอน
(Constantine Phaulkon) มารับราชการในพระคลังสินค้า

จุดประสงค์ครั้งนั้นมีเพียงต้องการให้ฟอลคอน ซึ่งเก่งภาษามาลายู อังกฤษ โปรตุเกส
เป็นล่ามติดต่อการค้าให้อังกฤษ แต่ฟอลคอน กลับไปสนิทสนมคุ้นเคยช่วยเหลืออนุเคราะห์เป็นพิเศษแก่
พวกพ่อค้าอิสระชาวอังกฤษ ที่สำคัญคือ นายจอร์จ ไวท์, เกิดความคาดหวังของอังกฤษมาก อนึ่งนาย
ฟอลคอน ได้มีบทบาทมากในการค้าระหว่างประเทศในระหว่าง ค.ศ. 1680-1688 ได้รักษาผลประโยชน์
ของไทยและของตนโดยเพิกเฉยต่อข้อเรียกร้องของอังกฤษ ทำให้บริษัทอังกฤษโกรธแค้นประณามฟอลคอน
ว่าเป็นเนรคุณ เปลี่ยนสัญชาติจากอังกฤษเป็นฝรั่งเศสเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว

ตั้งแต่ ค.ศ. 1680 ผู้แทนบริษัทของอังกฤษได้ประท้วงของความร่วมมือจากฝ่ายไทยมิให้
ค้ากับพวกพ่อค้าอิสระชาวอังกฤษ แต่ไทยมิได้สนใจคำเรียกร้องของอังกฤษ คงยืนกรานนโยบายไทย
ที่เปิดการค้าเสรีกับทุกคน ผู้แทนของอังกฤษเข้าใจว่าทั้งนี้และทั้งนั้นเป็นเพราะฟอลคอนกลั่นแกล้งอังกฤษ
จึงตั้งปฏิธรณไว้ว่า การค้ากับไทยจะไม่บังเกิดผลถ้าฟอลคอนยังมีอำนาจอยู่

เมื่อบริษัทของอังกฤษเรียกร้องสิทธิต่างๆ จากไทยไม่สำเร็จ และทนการเอาเปรียบใน

61 .ด. หน้า 315

62 .ด. หน้า 215

การค้ากับไทยมิได้ก็ร้อยเรียนไปยังรัฐบาลของชาติลอนดอน ให้ใช้มาตรการพิเศษคือใช้นโยบายเรือเป็น
 คุกคามบังคับไทยแบบเดียวกับฮอลันดาได้กระทำต่อไทย เมื่อ ค.ศ. 1664 เจ้าหน้าที่
 บริษัทหลายคนได้ยืนยันไว้ว่า การใช้กำลังเท่านั้นจะทำให้ไทยรู้สึกตัวและมองเห็นเหตุผลอย่างแจ่มชัด
 ขึ้น เรือปืนเพียงสองลำก็เพียงพอแล้วในการที่จะเรียกร้องให้ไทยส่งตัวพลคอนในฐานะผู้ทรยศต่อ
 บริษัทอังกฤษ ถ้าไทยปฏิเสธก็ให้ยึดเรือสินค้าของไทยซึ่งขณะนั้นกำลังนำทองคำแดงจากญี่ปุ่นมาอยุธยา*
 แม้ว่าบุคคลในวงการและไปเหตุการณ์ใกล้ชิด (Man on the spot) จะเรียกร้อง
 ให้ใช้กำลังต่อไทย และรัฐบาลอังกฤษเองก็มีที่ท่าคล้อยตามแต่ไม่อาจจะตัดสินใจเด็ดขาดได้ เพราะ
 ขณะนั้นไทยได้หันไปผูกมิตรกับฝรั่งเศสมหาอำนาจทางยุโรป อังกฤษจำต้องยับยั้งชั่งใจใคร่ครวญเป็น
 พิเศษก่อนจะกระทำอะไรลงไปในเรื่องขัดผลประโยชน์ทางการเมืองและการค้ากับฝรั่งเศส อังกฤษ
 จึงพยายามเจรจาประนีประนอมกับไทยหลายครั้ง ผู้แทนชาวอังกฤษได้รับมอบหมายให้พยายามเจรจ
 ตกลงกับไทยทุกวิถีทางที่จะเป็นการไม่เสียเปรียบกับฝ่ายไทย ถ้าเห็นเหลือความสามารถให้หาทาง
 คิดต่อเข้าเฝ้าพระนารายณ์ กราบทูลและให้บรรดาเสนาบดีได้รู้ถึงเจตนาของอังกฤษที่จะไม่ให้ไทย
 เอารัดเอาเปรียบต่อไป กล่าวคือ จะใช้อำนาจเรียกร้องเอาสิ่งที่ต้องการจากไทยและได้กำชับให้
 ผู้แทนเตือนพลคอนว่า ถ้าอังกฤษใช้กำลังเข้าตัดสินก็หมายความว่าอำนาจของพลคอนก็จะสิ้นสุดลง
 ไปด้วย*

แต่อังกฤษดำเนินการผิดสังหะ ใน ค.ศ. 1685 บริษัทอีสต์อินเดียที่เมืองสุรัตได้ส่งคน
 มาเจรจา สามครั้ง เป็นเวลาเดียวกับราชทูต เคอ. โชมองต์ มาถึงไทยกำลังตื่นเต้นกระตือรือล้น
 ให้เกียรติชาวฝรั่งเศส การเจรจากับอังกฤษจึงไร้ความหมาย
 เมื่อเจรจาไม่เป็นผลและอังกฤษลี้เล่ห์จะใช้เรือปืน อังกฤษก็ท้อแท้ในการที่จะค้าขาย
 กับไทย หันไปมุ่งการค้าที่อื่นเสียมากกว่าที่อื่น แต่ถึงจะเล็งการพิพาทในค.ศ. 1685 ได้สำเร็จ
 อังกฤษกับไทยก็มาเป็นปัญหากันอีกใน ค.ศ. 1868 - 1867 สืบเนื่องมาจากการแข่งขันค้าขาย
 ระหว่างฝ่ายอังกฤษกับฝ่ายไทยในอ่าวเบงกอล ไทยมีเรื่องบาดหมางกับเจ้านครแห่งกอลคอนดา
 (Colconda) ทำให้อังกฤษพลอยได้รับความไม่สะดวกในการค้าที่มัทราสไปด้วย อังกฤษได้

* ุรายละเอียดใน Adventures in Siam,

** เป็นคำสั่งของ Sir John Child, ใน Adventures in Siam, หน้า 123

เรียกร้องต่อไทย แต่ฟอลคอนไม่สนใจ ความซบเซาของหมองใจระหว่างอังกฤษกับไทยจึงทวีขึ้น

ใน ค.ศ. 1687 ฝ่ายฝรั่งเศสไม่พอใจในเชิงการทูตไทย สัญญาการค้าที่ทำต่อไทยกันก็มีค่าเหมือนกับเศษกระดาษ มิได้ให้สิทธิได้อย่างแท้จริงแก่ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงคิดใช้กำลังคุกคามแบบฮอลันดา คือ ใช้นโยบายเรือปืนเข้ายึดเมืองมะริดและบางกอก เพื่อตั้งเป็นศูนย์กลางการค้าและเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในตะวันออก ฝ่ายอังกฤษเมื่อทราบนโยบายของฝรั่งเศสเช่นนั้น ก็ จึงวางแผนยึดเมืองมะริดให้ได้ก่อน เพราะอังกฤษหวังวิตกว่า ถ้าฝรั่งเศสครอบครองทั้งมะริดและปอนดิเชอรี (ชายฝั่งตะวันออกของอินเดีย) ฝรั่งเศสอาจควบคุมการค้าในอ่าวเบงกอล ซึ่งเป็นสิ่งที่อังกฤษยอมให้เป็นเช่นนั้นไม่ได้ อังกฤษจึงวางแผนการชิงเมืองมะริดให้ได้ด้วย เรือรบสองสามลำ ในขณะเดียวกันก็ดำเนินการทูตต่อฝรั่งเศส ทำนองว่าการใช้กำลังรบกันกับไทยจะเป็นประโยชน์แก่ฝรั่งเศสด้วย เพราะไทยจะต้องยอมทำตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสต่างๆ กับอังกฤษในการยกเลิกระบบผูกขาดการค้า

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1686 เรือรบอังกฤษได้ปรากฏเห็นอนันน้ำเมืองมะริด เรียกร้องให้ชาวอังกฤษที่รับราชการกับไทยกลับไปรับใช้ชาติของตน โดยกลับไปพร้อมกับเรือที่เมืองมัทราส อังกฤษได้เสนอข้อเรียกร้องต่อไทยให้ชดใช้ค่าเสียหายกำหนดไว้ประมาณ 6,500 ปอนด์⁶³ ในเวลานั้นฝ่ายไทยมีคาคว่าอังกฤษจะใช้กำลัง เมื่อมีข่าวเข้ามาว่าในอยุธยาไทยไม่ยอมเชื่อ แต่เมื่อเหตุการณ์เป็นไปดังนั้น และมีชาวฮอลันดาเข้าไปเกี่ยวข้องกับด้วย ไทยจึงส่งข้าราชการไปสืบเรื่องราวใช้กลอุบายล่อลวงลงโทษผู้ทำความเคียดแค้น และเตรียมตั้งรับอังกฤษที่จะส่งกำลังมาแก้แค้น

ไทยได้ใช้กลวิธีแบบนิ่งเฉยอยู่ที่ของอังกฤษ ฝ่ายอังกฤษเมื่อล้อมเมืองมะริดได้แล้ว เห็นว่าไทยเพิกเฉยก็ประมาณ วันที่ 14 กรกฎาคม 1686 ไทยได้คัดรอกการโจมตีเรือรบของอังกฤษจมเรือของอังกฤษชื่อ James เบอร์นีย์ตายในที่เกิดเหตุ ส่วนนายเรือของอังกฤษและแซมมวล ไวท์ เล็ดลอดหนีได้ในเดือน สิงหาคม ค.ศ. 1686 เรืออังกฤษชื่อ เฮอริเบิร์ต (Herbert) ได้อัญเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้าเจมส์ที่ 2. มาถึงฟอลคอนเพื่อแสดงความพอใจที่ฟอลคอนได้ให้ความช่วยเหลือแก่ชาวอังกฤษ ทางไทยจึงนิ่งนอนใจประมาณ แต่วิธีการอัญเชิญพระราชสาส์นมาผิดจังหวะ ชาวอังกฤษที่มัทราสได้ใช้กำลังกับไทยแล้ว อีกประการหนึ่งการเสียทีของไทยครั้งนี้ฝ่ายอังกฤษมิได้รู้รายละเอียด

คิดว่าทุกอย่างคงเป็นไปได้ จึงเตรียมกำลังมาเพิ่มเติมให้ยี่มะริดก่อนมหาราชฝรั่งเศสเดินทางมาถึง
ไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษในเดือน สิงหาคม ค.ศ. 1687 โดยมีทหารฝรั่งเศสให้ความ
ความช่วยเหลือที่เมืองมะริด 120 นาย ชาวฝรั่งเศสชื่อ โบเรการ์ด (Beauregard) เป็นผู้กำกับ
ราชการเมืองมะริด การที่ไทยมีทหารฝรั่งเศสช่วยรบด้วยทำให้อังกฤษลงเลใจเป็นอันมาก⁶⁴ แต่ต่อมา
อังกฤษเกิดปัญหาทางการเมืองของตนเองในยุโรป จึงหันเหกลับไป

สาเหตุที่อังกฤษประสบความล้มเหลวในการค้ากับกรุงศรีอยุธยาจะสรุปได้ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของอังกฤษนั้นต้องการที่จะค้ากับจีน และ ญี่ปุ่น แต่ใช้กรุงศรีอยุธยาเป็น
ทางผ่านหรือ เป็นสื่อกลางในการค้าขาย

2. ไทยใช้ระบบผูกขาดสินค้า โดยคลังสินค้าเป็นตัวกำหนดสินค้าที่ผูกขาด เพราะไทย
ใช้ระบบนี้ทับซ้อนกันอยู่แล้วจึงเป็นเหตุให้ยกเลิกไม่ได้

3. อังกฤษถูกกีดกันการค้าไม่ว่าที่ไหนก็ตามโดยซ้อนกัน

4. การค้าของอังกฤษใช้ระบบบริษัทไม่เหมือนกับชาติอื่นที่กษัตริย์เป็นผู้ผูกขาด

5. เกิดการกีดกันกันเองระหว่างพ่อค้าอิสระชาวอังกฤษกับบริษัทอีสต์อินเดีย พ่อค้าอิสระ

ได้แก่ Richard Burnaby, Samuel Potts, William Strangh

และบุคคล

ที่วิลเลียมคิงเข้ามาคือ Constantine Phaulkon ซึ่งเป็นตัวการสำคัญ

4.8. การค้ากับฝรั่งเศส

ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ฝรั่งเศสภายใต้การนำของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้ก้าว
ขึ้นสู่ความเป็นชาติมหาอำนาจอย่างเต็มภาคภูมิ* และปรารถนาที่จะเป็นผู้นำในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์
นิกายคาทอลิกในต่างแดน ใน ค.ศ. 1659⁶⁵ ได้รับอนุมัติจากพระสันตปาปาแห่งโรม (Pope Alexander VI
ให้ตั้งองค์การเผยแพร่ศาสนาขึ้นในต่างแดน (Missionary) เพื่ออบรมผู้ที่จะไปเผยแพร่ศาสนา

⁶⁴ .ค. หน้า 150

* ุรายละเอียดประวัติฝรั่งเศสตอนนี้ได้หนังสือ Will and Ariel Durant.
The Age of Louis XIV (New York: Ham and Schuster, 1963)

⁶⁵ E.W. Hutchinson, Adventures in Siam, p.44

* หลักฐานของ George Coedes ประชุมพงศาวดารภาคที่ 34 เล่ม 20. หน้า 134

สมเด็จพระศุภเชษฐาธิราชที่เริ่มจะปฏิบัติงานในตะวันออกไกลประกอบไปด้วย สังฆราชเคลิโอ โปลิส(นามเดิม ปาลู) ให้ไปประจำที่ประเทศจีน และสังฆราชเคอเบริท(นามเดิม-ลาแมตต์ เคอ ลามอตต์) ให้ไปประจำที่เวียดนาม

แต่การเดินทางไปตะวันออกไกลมีอุปสรรค เพราะว่าเงินผลัดแผ่นดินใหม่เป็นราชวงศ์จิ่ง ทำการกวาดต้อนกวาดล้างผู้ที่ เป็นปฏิปักษ์เลยมาถึงพม่า แต่การเดินทางต้องผ่านพม่าตอนเหนือจึงไม่ปลอดภัย ดังนั้นสมเด็จพระศุภเชษฐาธิราชจึงมุ่งลงใต้โดยผ่านกรุงศรีอยุธยาและเวียดนามขึ้นสู่จีนและญี่ปุ่น และคณะทูตเดินทางมาถึงอยุธยาเมื่อเดือน มกราคม ค.ศ. 1662 * แต่สมณทูตนี้เมื่อเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาและพิจารณาอยุธยาเป็นพิเศษ โดยลักษณะที่ตั้งเป็นเมืองที่เหมาะสมสำหรับการค้าขาย และยังสามารผเผยแพรศาสนาได้อย่างเสรี โดยที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงขัดขวาง และอีกทั้งลักษณะภูมิอากาศเหมาะสมแก่ชาวยุโรป อีกทั้งอุปนิสัยและทัศนคติอย่างคนไทย ไม่รังเกียจชาวต่างชาติที่มีลัทธิศรัทธาแตกต่างไปจากตน ดังนั้นเมื่อเป็นเช่นนี้ฝรั่งเศสเลยเผยแพรศาสนาควบคู่ไปกับการค้า

จากการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงดำเนินนโยบายหาพันธมิตร เพื่อคานอำนาจของฮอลันดาซึ่งกำลังคุกคามและข่มขู่ประเทศไทยนั้น จากการที่ผิดหซึ่งจากอังกฤษ พระองค์เลยดำเนินนโยบายผูกมิตรกับฝรั่งเศส โดยการเอาใจพยายามพระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านเรือน

ลักษณะการค้าของไทยเป็นแบบผูกขาด ดังนั้นการที่พ่อค้าชาวต่างชาติมาค้าขายกับไทยจะต้องติดต่อผ่านรัฐบาล ซึ่งมีหน่วยราชการเรียกว่า กรมท่า * เสนาบดีการกรม คือ ออกญาโกษาธิบดี ฉะนั้นสินค้าทุกชนิดกษัตริย์ต้องเลือกซื้อก่อน และนำไปเก็บในพระคลังสินค้า เพื่อจัดจำหน่ายต่อไปรวมทั้งวิธีบรรทุกสำเภากลวงไปขายยังต่างประเทศ ดังนั้นกรมการค้าของพระเจ้าแผ่นดิน คือ การค้าของรัฐนั่นเอง⁶⁶

การค้าของไทยเปลี่ยนไปเมื่อพ่อค้าชาวยุโรปเข้ามาติดต่อค้าขาย เพราะสินค้ายุโรปที่ไทยต้องการคือ อาวุธยุทธภัณฑ์ ซึ่งจะต้องขายให้แก่รัฐบาลเพียงผู้เดียว ดังนั้นจึงมีการควบคุมสินค้า

* ต่อมายกฐานะเป็นกรมพระคลังสินค้า

⁶⁶ ขุนวิจิตรมาตรา. ล.ค. หน้า 114-116

เข้าและสินค้าออกเป็นของยากเช่น คีบูก ให้รักคุมยั้งขึ้น โดยมีพนักงานตรวจตราก่อน

ความรุ่งเรืองทางการค้าของไทย และพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระนารายณ์ที่อนุญาตให้บาทหลวงเผยแผ่ศาสนาอย่างเสรี จึงทำให้สังฆราชเบรติมีความคิดว่าไทยเหมาะสำหรับที่จะเป็นแหล่งค้าขายของฝรั่งเศสในเอเชีย⁶⁷ และรายงานว่าเมืองไทยมีสินค้าที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้น พ.ศ. 2223 บริษัท อีสต์ อินเดียของฝรั่งเศส จึงขออนุญาตตั้งคลังสินค้าที่กรุงศรีอยุธยา และมี มงซีเออร์ เดสแลงบูโร (Deslandes Bonrecau) เป็นหัวหน้าคลังสินค้าคนแรก โดยมีหมายเพื่อซื้อคีบูก พริกไทยและสินค้าที่มาจากญี่ปุ่น จีน และเมืองต่างๆ ที่ส่งเข้ามาขายในเมืองไทย⁶⁸ นับเป็นโชคดีของฝรั่งเศส และขณะนั้นไทยกำลังแสวงหาพันธมิตร ประกอบกับได้รับพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เมื่อ พ.ศ. 2216 จึงทำให้สมเด็จพระนารายณ์เต็มพระทัยต้อนรับพ่อค้าจากฝรั่งเศสเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากเมื่อทรงทราบว่า เรือ เลอ. วัตต์ ของบริษัท อีสต์ อินเดียของฝรั่งเศสมาถึงปากน้ำ ทรงโปรดให้ผู้รักษาป้อมบางกอกยิงสลุตต้อนรับ ได้พระราชทานไม้และอุปกรณ์ในการสร้างบ้านให้แก่พ่อค้าฝรั่งเศสด้วย⁶⁹ ในปีเดียวกันนั้นสมเด็จพระนารายณ์ได้ส่งทูต* ไปฝรั่งเศสโดยมีพระราชประสงค์ประการหนึ่งคือ เสนอแยกเมืองท่าสงขลาให้ฝรั่งเศสตั้งหลักแหล่งเพื่อสะดวกในทางการค้า แต่ข้อเสนอนี้ไม่ทราบถึงพระกรรณของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เพราะเรือคณะทูตอับปางทางฝั่งตะวันออกของเกาะมาดากัสการ์⁷⁰

ขณะเดียวกันนั้นสมเด็จพระนารายณ์โปรดอนุญาตให้ฝรั่งเศสบรรทุกสินค้าในกำปั่นหลวงได้ และยกเว้นค่าธรรมเนียมค่าภาษีทองแดงของฝรั่งเศส ซึ่งบรรทุกกำปั่นหลวงจากญี่ปุ่น แต่มีข้อแม้ว่าบริษัทจะต้องซื้อสินค้าแต่ในพระคลังหลวงแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้อนุญาตให้ฝรั่งเศสสร้างป้อมที่เมืองยะโฮว** โดยมีจุดมุ่งหมายจะป้องกันภูเก็ทให้พ้นจากเงื้อมมือของฮอลันดาซึ่งฝรั่งเศสพอใจ เพราะจะได้ทำลายอำนาจของฮอลันดา ด้วยพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเหตุให้พระเจ้าหลุยส์ส่งพระราชสาส์นมาถึงในปี พ.ศ. 2225 เพื่อฝากฝังพ่อค้าฝรั่งเศสเพื่อให้ทำการค้าได้สะดวก

⁶⁷ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เล่ม 18 หน้า 223-224 จดหมายของมงซีเออร์ ลาแบ เดอลามอคต์ (สังฆราชเบรติ) ถึงมงซีเออร์ บาลู ลงวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2210

⁶⁸ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารที่ 44 เล่มที่ 26 หน้า 71

⁶⁹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เล่ม 15 หน้า 263

* เป็นคณะทูตไทยชุดแรกไปฝรั่งเศสประกอบด้วย พระคิพัฒนามิตรเป็นราชทูตแต่เรืออับปางก่อน
** การที่ระบุเมืองยะโฮวเช่นนี้ แสดงว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้ครองดินแดนถึงปลาย

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2227 กรุงศรีอยุธยาทำสัญญาการค้ากับฝรั่งเศส ผู้แทนฝรั่งเศสคือ มองซีเออร์
เคส์สวูโร และฟอลคอนเป็นผู้แทนฝ่ายไทย โดยมีสาระสำคัญดังนี้ คือ

1. ฝรั่งเศสมีอำนาจขายโดยไม่มีข้อขัดกันแต่อย่างใด
2. ฝรั่งเศสมีอำนาจซื้อทองแดงและสินค้าอื่นๆ ซึ่งมาจากต่างประเทศ
3. ไทยอนุญาตให้ฝรั่งเศสผูกขาดพริกไทยได้ทั้งอาณาจักร
4. ห้ามชาติอื่นซื้อพริกไทย ถ้ามีผู้ใดฝ่าฝืนให้ริบของกลาง และปรับผู้ขายด้วย⁷¹

แม้ว่าสัญญานี้จะทำให้ไทยหมดสิทธิการผูกขาดพริกไทย แต่มีผลทำให้ฝรั่งเศสกระตือรือร้นที่จะติดต่อค้าขายกับไทย และสัญญาฉบับนี้ทำให้ฮอลันดาไม่พอใจถึงกับจะทำการยึดท่าบางกอก ซึ่งฝรั่งเศสหมายปองไว้รวมทั้งมะริดด้วย เพราะถ้าเมืองนี้ได้รับการปรับปรุงโดยสร้างป้อมปราการที่มั่นคง มีทหารรักษาการอย่างเข้มแข็ง มีท่าจอดเรือและคลังสินค้าที่ดี จะทำให้ฝรั่งเศสรวบรวมสินค้าทั้งปวงตั้งแต่ญี่ปุ่น ร้อยลงมาถึงชายฝั่งไว้ได้ ทั้งยังกำจัดการค้าของฮอลันดาและอังกฤษอีกด้วย⁷²

จากท่าที่ของฮอลันดาว่าจะยึดบางกอก และชาวคราวของคนในสภานทูตฝรั่งเศสที่ไปฝรั่งเศสชุดแรก พร้อมทั้งติดต่อเรื่องการค้าและเชิญราชทูตฝรั่งเศสมาไทย ในที่สุดพระเจ้าหลุยส์ได้ส่งคณะทูตฝรั่งเศสชุดแรกมายังไทย เมื่อ พ.ศ. 2228 โดยมีจุดมุ่งหมายเรื่องศาสนาเป็นประการสำคัญ และยังเข้ามาจัดการเรื่องการค้าด้วย ดังจะเห็นได้จากคำสั่งตอนหนึ่งของมาร์ควิส เดอชวเล มีข้อความเกี่ยวกับการค้าดังนี้

"..... โดยมีพระราชประสงค์อีกอย่างหนึ่งที่จะให้ไพร่ฟ้าประชาชนของพระองค์ได้ทำการค้าขายอย่างใดก็ได้ด้วย เพราะฉนั้น เชอวาลีเย เดอ โชมอง ควรจะได้ทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามได้ตกลงยอมรับจะทำการค้าขายร่วมกันกับบริษัทฝรั่งเศสในอินเดีย กล่าวคือ เรือกำปั่นของไทยคงจะไปทำการค้าขายกับประเทศจีนและญี่ปุ่นทุกๆ ปี และในซากลับนั้นพระเจ้ากรุงสยามซึ่งเป็นผู้นำการค้าขาย

⁷¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เล่ม 15 หน้า 219-292

⁷² ด. หน้า 293-295 (ความคิดของพ่อค้าฝรั่งเศสที่ต้องการเมืองบางกอกและมะริดโดยบาทหลวงฝรั่งเศสเห็นชอบ และฟอลคอนรับปากว่าจะช่วยให้สำเร็จ)

ในเมืองไทยแต่ฝ่ายเดียวจะได้พระราชทานสินค้าเหล่านี้ให้กับบริษัทฝรั่งเศสโดยแลกเปลี่ยนหรือจะให้เงินสดก็ได้ เมื่อเป็นการดั่งนี้จริง และพระเจ้ากรุงสยามจะยอมขายสินค้าเหล่านี้โดยราคาอุกกา แล้วจะเป็นประโยชน์และฝรั่งเศสจะได้เปรียบมาก พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงมีพระราชประสงค์ให้ เซอวาเลียเดอ โชมองค์จัดการให้ผู้แทนฝรั่งเศสได้ทราบความละเอียดในข้อนี้ จะได้ทรงปรึกษาหารือกับเสนาบดี คังวีที่จะได้ทำการค้าขายในเมืองไทยต่อไป... 73

ดั่งนั้นจึงมีการทำสนธิสัญญาการค้าระหว่างไทยกับฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2228 มีสาระดั่งนี้ 74

1. สมเด็จพระนารายณ์อนุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสตั้งสถานการค้าในพระราชอาณาจักรไทย บริษัทฝรั่งเศสมีเสรีภาพในการค้าขายในระเทศไทยโดยไม่ต้องเสียภาษีขาเข้าและขาออกแต่อย่างใด แต่ต้องให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรตรวจตราตามธรรมเนียม
2. คนของบริษัทจะนำสินค้าต่างประเทศเข้ามาในประเทศไทยโดยใช้ชื่อบริษัทไม่ได้ ถ้าปรากฏว่าได้กระทำเช่นนี้ บริษัทจะร้องเรียกสิทธิต่างๆ คืน ในระหว่างรอกการพิพากษาจากพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
3. เสรีภาพในการค้า หมายความว่าบริษัทมีเสรีภาพในการซื้อขายสินค้าทุกชนิดที่ไม่ใช่สินค้าที่ผิดกฎหมาย
4. บริษัทมีสิทธิจะซื้อขายสินค้าใด ที่ชาวต่างประเทศหรือชาวพื้นเมืองนำเข้ามาในประเทศ หรือที่บริษัทนำเข้ามาเพื่อประโยชน์ของบริษัทเอง แต่มีเงื่อนไขว่าภษัตริย์ไทยมีสิทธิที่จะซื้อสินค้าดังกล่าวที่พระองค์มีพระราชประสงค์ เพื่อใช้ในราชการ
5. คนของบริษัทมีสิทธิที่จะซื้อขายสินค้านี้ได้ เพื่อให้ขายของตนใช้ แต่ถ้าปรากฏว่าทำการละเมิดโดยไปคบค้ากับพ่อค้าอื่นา บริษัทจะริบสิทธิข้อนี้เสียระหว่างรอกการพิพากษาจากพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส

73 กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารที่ 27 เล่ม 15 หน้า 314-317

74 พลับพลึง มูลศิลป์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ หน้า 107

6. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยจะทรงยกเว้นการเก็บภาษีขาเข้าและขาออกต่อสินค้าทุกชนิดที่บริษัทนำเข้าในเรือต่างประเทศ เพื่อการใช้ของบริษัทเอง
7. คนของบริษัทจะมีสินค้า เพื่อคนอื่นไม่ได้นอกจากนายของตน และถ้าหากว่าเอาชื่อบริษัทไปใช้เพื่อขนส่งสินค้าเหล่านี้จะถูกยึดหมด
8. บริษัทได้รับอนุญาตที่จะนำสินค้าเข้าไปในที่ซึ่งยังไม่เคยกระทำเลย และที่เข้าเรือมาน้อยเท่าใดก็ได้ตามที่ต้องการ และให้มีสิทธิต่างๆ ดังระบุไว้ในข้อ 3
9. ถ้าคนฝรั่งเศสซึ่งไม่ได้รับราชการอยู่กับพระเจ้าแผ่นดินไทย หรือต่อคนของฝรั่งเศสด้วยกัน บริษัทมีสิทธิที่จะเปรียบเทียบและพิจารณาคดีและที่จะลงโทษผู้กระทำผิด ถ้าหากว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดคัดค้านคำพิพากษาของบริษัทและอุทธรณ์ต่อ เสนาบดีไทย เพื่อความยุติธรรมให้รอคำพิพากษาของบริษัทไว้จนกว่าจะได้รับคำสั่งจากพระเจ้าแผ่นดิน และถ้าหากว่าคนฝรั่งเศสกระทำผิดใดๆ ต่อชาวพื้นเมืองให้บริษัทมีสิทธิเข้าร่วมการพิจารณาพิพากษาคดีตามกฎหมายของบ้านเมือง แต่จะเป็นการดีกว่าถ้าหากพระเจ้าแผ่นดินจะแต่งตั้งผู้พิพากษาขึ้นผู้หนึ่ง เพื่อตัดสินคดีโดยเร็ว เพื่อคนของบริษัทจะได้ไม่ต้องหยุดขาย
10. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงอนุญาตให้บริษัทมีสิทธิแต่ผู้เดียวเท่านั้น ในการค้าตึกในเกาะกลางและดินแดนที่ขึ้นกับเกาะกลาง ชาตอื่นๆ จะมาค้าไม่ได้เลย และให้บริษัทสร้างสถานีการค้าที่นั่นได้ แต่มีเงื่อนไขว่าบริษัทจะต้องเสนอแบบแปลนต่อ เสนาบดีก่อนเพื่อขออนุมัติ และแบบแปลนนี้จะต้องไม่เปลี่ยนแปลงเลย นอกจากนั้นบริษัทจะต้องนำสินค้าที่ประชากรต้องการไปยังเกาะกลาง ถ้าบริษัทไม่กระทำตามนี้ประชาชนมีสิทธิที่จะกระทำการค้าขายกับชาตอื่นๆ ได้โดยบริษัทจะต้องว่าประการใดมิได้
11. บริษัทจะมีสิทธิที่จะเปิดสถานีการค้าขึ้นในที่ใดๆ ที่บริษัทพิจารณาเห็นว่าเหมาะสมสำหรับการค้าภายในราชอาณาจักรไทย แต่มีเงื่อนไขว่าจะต้องได้รับความเห็นชอบจาก เสนาบดีไทยก่อน และจะไม่ทำการก่อสร้างใดๆ ก่อนได้รับอนุญาต
12. กัปตันเรือของบริษัทที่เรือแตกขึ้นฝั่งประเทศไทย มีสิทธิจะเก็บสิ่งของใดๆ ของเขาจากเรือแตกได้ตามใจชอบ
13. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงยกเมืองสงขลาและดินแดนขึ้นให้แก่บริษัท เพื่อสร้างปรากรและจัดการได้ทุกอย่างตามต้องการ ลงนามที่เมืองอยุธยา วันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2228
เมื่อพิจารณารายจะเห็นว่าอนุสัญญานี้มีเงื่อนไขที่คล้ายกันกับอนุสัญญาทางศาสนา ซึ่งถ้าฝรั่งเศสผิดเงื่อนไขที่ต่อท้าย สมเด็จพระนารายณ์จะทรงโปรดให้ยกเลิกสิทธิต่างๆ เหล่านี้ และการ

ที่พระองค์อนุญาตให้ฝรั่งเศสไปตั้งสถานทูตที่ภูเก็ต ก็เพราะว่าฮอลันดาต้องการเกาะภูเก็ต ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์จึงยกให้ฝรั่งเศสก่อน ส่วนเมืองสงขลาเป็นดินแดนที่ยังยากเพราะเกิดกบฏติดต่อกันมา 30 ปี สมเด็จพระนารายณ์จึงจะปราบได้ในปี พ.ศ. 2222 พระองค์ต้องขมมือฝรั่งเศสเพื่อจัดการความสงบในสงขลา⁷⁵

ฝรั่งเศสหวังว่าจะได้รับความสะดวกในการค้า จึงได้ส่ง มงซิเออ เดอ ลา ลูแบร์ เดินทางมาพร้อมราชทูตฝรั่งเศส เพื่อดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการคลังสินค้าที่อยุธยา แต่ฝรั่งเศสกลับพบอุปสรรคจากเจ้าพนักงานไทยซึ่งฝรั่งเศสประณามว่าไม่มีความรับผิดชอบ⁷⁶ และที่สำคัญที่สุดคือการได้รับการชักชวนจากพอลคอน โดยพอลคอนไม่ปฏิบัติตามอนุสัญญา⁷⁷ โดยบังคับให้ฝรั่งเศสเสียภาษีปากเรือต่างๆ ที่ได้รับการยกเว้น พอลคอนห้ามฝรั่งเศสขายไม้จันทร์ให้แก่ผู้อื่น โดยอ้างพระบรมราชโองการว่า ต้องพระประสงค์ไม้จันทร์เพียงทาบละ 36 ปอนด์ 10 อัฐ ซึ่งต้นทุนที่ฝรั่งเศสซื้อมาทาบละ 53 ปอนด์ 10 อัฐ⁷⁷ นอกจากนี้พอลคอนยังเกลี้ยกล่อม มงซิเออ เบเรต์ พ่อค้าฝรั่งเศสให้ทำการค้าส่วนตัวเช่นเดียวกับพ่อค้าเอกชน (Interloper) ของอังกฤษ แต่เมื่อไม่สำเร็จพอลคอนก็พยายามหาทางกลับแก้สิ่งยั้ง จนในที่สุดฝรั่งเศสต้องยอมลงทุนซื้อสินค้าร่วมกับพอลคอน แต่พอลคอนกลับแบ่งสินค้ากองกลางไปขายในนามของพอลคอน จึงทำให้ฝรั่งเศสขาดผลประโยชน์ แต่เมื่อฝรั่งเศสขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสที่นครศรีธรรมราช พอลคอนไม่ให้ดู รวมทั้งก็กั้นไม่ให้ฝรั่งเศสไปค้าที่เบอร์เนียว โดยกล่าวว่าไม่มีกำไร ทั่งๆ ที่กำนันหลวงไปขายมีกำไรถึงร้อยเปอร์เซ็นต์⁷⁸ การที่พอลคอนทำเช่นนี้ต่อพ่อค้าฝรั่งเศสก็ต้องการแสดงอำนาจของตน และพอลคอนได้กระทำการค้าส่วนตัวด้วย ดังนั้นก็ยอมตัดดวงเอาผลประโยชน์ของตน ขณะเดียวกันนั้นพอลคอนกำลังติดต่อกับบริษัทอีสต์ อินเดีย ของอังกฤษ และได้รับพระราชสาส์นพระเจ้าเจมส์ที่ 2 ซึ่งเรียกพอลคอนว่า " เพื่อนที่รักของเรา " ซึ่งทำให้พอลคอนปลื้มใจ ซึ่งต่างจากฝรั่งเศส พอลคอนจึงถือว่าบริษัทอีสต์ อินเดีย ของฝรั่งเศสว่าไม่มีพระราชสาส์นมาติดต่อกับตนรวมทั้งของกำนัลและเครื่องบรรณาการตามธรรมเนียมการค้า ด้วยเหตุนี้

⁷⁵กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 34 เล่ม 20 หน้า 136

⁷⁶กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 เล่ม 24 หน้า 183

⁷⁷กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43 เล่ม 25 หน้า 221-222

⁷⁸กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44 เล่ม 26 หน้า 24-26

พลคอนจิงไม่สนับสนุนการค้าของฝรั่งเศส

ในชั้นแรกฝรั่งเศสต้องยอมจำนนต่อพลคอนทุกประการ แต่ถ้าการค้ายังคงดำเนินไปเรื่อย
ฝรั่งเศสก็ต้องขาดทุน ดังนั้นฝรั่งเศสจึงมีความคิดว่า ถ้าบริษัทต้องการให้กิจการของตนรุ่งเรืองก็
จำเป็นต้องเกลี้ยกล่อมพลคอนให้เป็นพรรคพวก นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังไม่พอใจอนุสัญญาการค้าที่ทำกับ
ไทย เมื่อ ปี พ.ศ. 2228 ดังนั้นพระเจ้าหลุยส์จิงทรงราชทูตพิเศษ คือ เดอ ลัว ลูแบร์ และมองซีเออ
เชาเบเรต* มาเมืองไทยโดยมีจุดมุ่งหมายคือแก้ไขอนุสัญญาการค้าฉบับ เดอ โชมองต์ เพื่อให้ได้
เปรียบไทยมากขึ้น ในที่สุดฝรั่งเศสได้ทำสัญญาการค้าฉบับใหม่ที่ลพบุรี เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2230
ซึ่งมีข้อความในสัญญานั้นถูกเพิ่มเติมและแก้ไขจากอนุสัญญาฉบับ เดอ โชมองต์ ดังนี้คือ

1. สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชาธิราช เจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานแก่กุ่มบันฝรั่งเศส
ที่แห่งหนึ่งใกล้ตึกซึ่งอยู่ทุกวันนี้ ฝ่ายกอกตึกสำหรับซื้อขาย
2. สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชาธิราช เจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานแก่กุ่มบันซื้อขาย
ณ จังหวัดกรุงศรีอยุธยา และห้ามจำกัดขนอนและริชชาทั้งปวงใน ประการหนึ่ง ถ้าแลกุ่มบันเอาสินค้า
บรรทุกในกุ่มบันนั้นเอง แลกบันซึ่งช่างระวางเข้ามาก็ดี ก็ให้ซื้อขายด้วยผู้ใดๆ ตามภาษีของกุ่มบัน
แนะนำให้ออย่าให้ผู้ใดห้ามปรามและเอาข้อประการใดมาขัดขวาง ประการหนึ่ง ถ้าแลลูกค้าชาติใด
เอาสินค้าเข้ามา และกุ่มบันต้องการให้ซื้อขายตามใจเขาเถิด แต่ว่าถ้าและชาวลังจะต้องการสินค้า
นั้นสำหรับราชการ ซึ่งลูกค้าทั้งปวงนอกจากกุ่มบันเอาเข้ามานั้น และกุ่มบันเหลือต้องการสินค้านั้นอยู่ให้
พนักงานช่างกุ่มบันหลี่มาฟ้องแก่เสนาบดีผู้เจ้าพนักงาน เมื่อแรกลูกค้านั้นเข้ามาถึง เสนาบดีจะสั่งแก่
ชาวลังให้แบ่งส่วนให้สมควรด้วยกิจของกุ่มบันหี แลราคานั้นก็เอาแต่เท่าทุนซึ่งซื้อแก่ลูกค้านั้น
ประการหนึ่ง ถ้าแลกุ่มบันเหลือต้องการซื้อตึก ณ เมืองกลาง ชาวลังแลช่างแลตันผะสีว
ขาว ตึกบุคคำ หมากกรอกผาง ก็ให้ชาวลังขายให้แก่ตามราคาซื้อขายแก่ลูกค้าทั้งปวง แลให้กุ่มบัน
หียซื้อขายสินค้ามีชื่อทั้งนี้แก่ลูกค้า ซึ่งมีได้ซื้อต่อชาวลังนั้นเลย ด้วยสินค้านั้นเป็นส่วยสาอากรของ
หลวง แลห้ามมิให้ผู้ใดขายนอกชาวลังนั้นเลย

* ซึ่งเป็นอุปทูต ผู้มีความเชี่ยวชาญทางด้านการค้า และเป็นผู้เจรจาทำอนุสัญญาการค้า
ในปี พ.ศ. 2230 ฝรั่งเศสส่งผู้มาเพื่อการค้าโดยเฉพาะ

ประการหนึ่ง สินค้าซึ่งต้องห้ามนั้นในนี้ ต้นพะลิวคำ สุปรรณตัน แลปิ่นและเครื่องศาสตราวุธ แลถ้าสมเด็จพระมหากษัตริราช เจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้ไปซื้อมาก็ให้พนักงานข้าง กุมบันทยี่ขึ้นสารบาญชีแก่เสนาบดี ถ้าแลจะต้องการสำหรับราชการก็ให้ข้าหลวงซื้อเอาไว้ก่อนคนทั้งปวง

ประการหนึ่ง หนึ่ง ณ. จังหวัดกรุงศรีอยุธยาฝ่ายเหนือ จากปากน้ำเจ้าพระยา สมเด็จพระ มหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานแก่กุมบันทยี่วิสันดาซื้อ แลอย่าให้กุมบันทยี่ฝรั่งเศส ซื้อขายในสินค้าอันนั้น ถ้าแลฝรั่งเศสไปอยู่ ณ. เมืองโคกนอกฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ จนปากน้ำเจ้าพระยา แล มีหนังสือซื้อขายและมีได้เอาเข้ามา ณ. กรุงพระมหานคร ก็ให้ซื้อขายเถิด

ประการหนึ่งสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ยิ่งใหญ่ พระราชทานจังกอบ ขนอนและริชชาทั้งปวงแก่กุมบันทยี่ฝรั่งเศสให้ ให้ออกจนสะดวก อย่าให้ผู้ใดลงตรวจ แลให้ยื่นท้าว สินค้าซึ่งกันทุกมาขึ้นแก่เจ้าพนักงาน ณ. กรุงพระมหานคร แลเอาตราเบิกค้นสำหรับเข้าออกวาง ทุกครั้ง

3. ข้อหนึ่ง ถ้าแลกุมบันทยี่ขายสินค้าแก่ผู้ค้าผู้ใดๆ ให้ไปจำหน่ายต่างเมืองเสียหายของ กุมบันทยี่เอง แลจังกอบสินค้าทั้งปวงนั้น สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ยิ่งใหญ่ พระราชทานให้ทั้งเข้าออกอย่าให้พนักงาน เรียกเอา

4. ข้อหนึ่ง ถ้ากุมบันทยี่หากำปั่น จะบันทุกสินค้าไปมาค้าขายต่างเมืองมิได้ แลเช่า ระวังกำปั่นของลูกค้าทั้งปวงไป สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ยิ่งใหญ่ พระราชทาน คุกในข้อสองสามนั้น

5. ข้อหนึ่ง ถ้าแลผู้ใดซื้อ เป็นฝรั่งเศสและชาติใดๆ ชื่ออยู่ในบังคับกุมบันทยี่เป็นความแก่กัน ก็ให้ผู้เป็นนายกุมบันทยี่ในเมืองนั้น แลมีกฎหมายสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงฝรั่งเศสสำหรับตัวนั้น ก็ให้ผู้นั้นบังคับตามชอบธรรม ถ้าแลฝรั่งเศสผู้ใดซึ่งอยู่ในบังคับพันทวงคนตายและซื้อสิ่งใดซึ่งต้องอาญา ก็ให้ผู้เป็นนายกุมบันทยี่จำตัวผู้ภัยไว้ แลกฎหมายเอาเนื่อความแล้ว แลส่งกฎหมายแลตัวผู้ร้ายนั้นไปเมือง ฝรั่งเศสให้ลงอาญาตามโทษนั้น

ประการหนึ่งถ้าแลฝรั่งเศสและชาติใด ซึ่งอยู่ในความควบคุมกุมบันทยี่เป็นความต่อกระทรวง อาญาก็ดี แพงก็ดี ต่อฝรั่งเศสและชาติใดๆ ซึ่งมีใต้อยู่ในบังคับกุมบันทยี่ก็ดี ถ้าแลฝรั่งเศสและชาติใดๆ ซึ่งมีใต้อยู่ในบังคับกุมบันทยี่ เป็นความต่อกระทรวงอาญาก็ดี แพงก็ดี ฝรั่งเศสและชาติใดๆ ชื่ออยู่ใน กุมบันทยี่นั้น ราชการข้างกรุงพระมหานครเป็นพนักงานจะพิจารณา แต่ว่ากิจนั้นต้องฝรั่งเศสอยู่ จึงสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ยิ่งใหญ่ พระราชทานให้ผู้เป็นนายกุมบันทยี่และถือกฎหมาย

สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ใหญ่ สำหรับตัวในตำบลนั้นนั่งด้วยกระลาการให้พิจารณา
ความให้เป็นท้องแท้ แต่ให้ผู้นั้นสบดต่อพระเป็นเจ้าว่าจะพิจารณาด้วยกระลาการให้ลงชอบธรรม

6. ข้อหนึ่งสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้กุ่มบันหนุต
ฝรั่งเศสไปตั้งซื้อขายในเมืองกลางก็ดีและในจังหวัดนั้น และห้ามจำกอบ ขนอน และริชชาจุในข้อสอง
ข้อสามและพระราชทานให้ซื้อคิบุกใน เมืองกลางทั้งปวง แลห้ามผู้ใดๆ ซื้อคิบุกนอกกุ่มบันหนุตฝรั่งเศส
ได้ ถ้าแลผู้ใดลอบลักซื้อขายนอกกุ่มบันหนุตฝรั่งเศสให้ริบเอา และให้ทำเป็นก็ส่วนให้สองส่วนให้แก่
ชาวคลังเป็นของหลวง ส่วนหนึ่งให้แก่ผู้ใจหทัย ส่วนหนึ่งพระราชทานแก่กุ่มบันหนุตฝรั่งเศส และให้
กุ่มบันหนุตฝรั่งเศสเอาสินค้าตามต้องการ ณ เมืองนั้นไปขายจงอุดม อย่าให้ราษฎรชาวเมืองนั้นขาดสินค้า
ซึ่งต้องการนั้นได้ และราคาสินค้าซึ่งกุ่มบันหนุตเอามาขายก็ดี ราคาที่บุกซึ่งกุ่มบันหนุตจะซื้อก็ดี ให้เจ้าเมือง
แลผู้เช่าผู้แก่และกุ่มบันหนุตนั่งด้วยกันว่าราคาสินค้าซึ่งกุ่มบันหนุตแค้นเคืองแก่ราษฎร ถ้าแลราคานั้นมิดกัน
ก็ให้บอกข้อขัดกันนั้นเข้ามา และสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่โปรดประการใด
ขอให้กระทำตาม

ประการหนึ่งคิบุกส่วยอากร ณ เมืองกลางและจังหวัดนั้น ก็ให้ชาวคลัง เรียกเอาตามธรรมเนียม
และแต่ใน เดือนสิบปีมะโรงสัมฤทธิ์ศไปเมืองหน้า อย่าให้ชาวคลังคิบุกแก่ราษฎรด้วยคิบุกนั้นมี
พอกุ่มบันหนุตฝรั่งเศสจะซื้อขาย

ประการหนึ่ง ถ้าแลกุ่มบันหนุตฝรั่งเศส มิได้เอาสินค้าไปซื้อขายตามสัญญาและราษฎรขาด
สินค้าและเอาคิบุกซื้อขายแก่ลูกค้าอื่น ก็อย่าให้เจ้าพนักงานรับเอาลูกค้าซึ่งซื้อขายคิบุกแต่กันนั้นเลย

7. ถ้าแลกุ่มบันหนุตฝรั่งเศสจะต้องการ ไปตั้งคิบุกอยู่ซื้อขาย ณ หัวเมือง จังหวัดและเมืองขึ้น
ณ กรุงศรีอยุธยาไซร์ ก็ให้ฟ้องแก่เสนาบดีออกไปตั้งอยู่ซื้อขายเถิด จุขหนึ่งในข้อสองข้อสามข้อสี่ห้า

8. ถ้ากำนันของกุ่มบันหนุตใหญ่ก็คิบุกก็ดี เสียในแวงแคว้นซึ่งขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยา ก็ให้
กุ่มบันหนุตรับเอาเครื่องกุ่มบันและสินค้าทั้งปวงนั้นไว้ แลอย่าให้เจ้าเมืองและกรมการแลผู้ใดๆ เก็บเอา
ไว้ และให้กุ่มบันหนุตฝรั่งเศสรักษาเอาไว้

9. สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่พระราชทานให้เป็นอันขาดแล้ว
ให้กุ่มบันหนุตฝรั่งเศสไปตั้งอยู่ ณ เกาะแห่งใด ซึ่งอยู่ใกล้เมืองมะริดออกไปสิบฉยชน แลให้ก่อตึกแล
บ้อม และกำแพง พิทักษ์รักษาตักแต่งซึ่งขอการขอกุ่มบันหนุตฝรั่งเศส และกุ่มบันหนุตของฝรั่งเศสสัญญา
ต่อหน้าพระเป็นเจ้ามีถือตำบลนั้นให้เป็นเหตุแก่แย่งแก่ราชการสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงศรี
อยุธยาผู้ใหญ่ประการใดได้ แลมีรับผู้เป็นศัตรูแผ่นดินเข้าออกในตำบลนั้น แลมีช่วยผู้เป็นศัตรูร้ายด้วย

สิ่งใดๆ เลย แลสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่วะราชทานให้กุ่มันหมื่นกับความ
แลเป็นเจ้าในเกาะนั้นเป็นอันชาติที่เดียวและครั้นเขียนอย่างเกาะแลกว้างยาวเท่าใดเข้ามาแล้วจะ
กระราชทานพระราชกำหนดสำหรับเกาะนั้นเป็นอันชาติที่เดียว

10. ถ้าฝรั่งเศสผู้ใด ที่มีลูกเมียในจังหวัดกรุงศรีอยุธยาแลเมืองขึ้น แลจะขอออกไปจาก
แผ่นดินและเงินทองของผู้ใด มิได้อยู่ และมีได้เป็นถ้อยความด้วยผู้ใด ไชรี สมเด็จพระมหากษัตริ-
ราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้ออกไปทั้งลูกเมียแลทาสแลทรัพย์สินของตามใจนั้น เด็ด

11. ถ้าแลฝรั่งเศสซึ่งมาด้วยของกำนันของสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้
ใหญ่ก็ดี มา ณ กรุงศรีอยุธยาก็ดี มา ณ เมืองขึ้นก็ดี อย่าให้เจ้าพนักงานชักชวนว่ากล่าวให้ละกำนัน
เสีย ถ้าแลฝรั่งเศสอยู่ ณ กำนัน สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ใหญ่อีกดี ณ กำนัน
กุ่มันหมื่นก็ดี ให้เจ้าพนักงานเสาะสาวหามาส่งให้แก่กำนัน

12. หนังสือขุนพิทักษ์โกษาราชปลัด แลมงสุวรร เตลัน กับต้นฝรั่งเศสสัญญาด้วยพริกไทยนั้น
ในเดือนสิบสองขึ้นเก้าค่ำ ศักราชพันสี่สิบห้า คือ พุทธศักราชสองพันสองร้อยยี่สิบเสดนั้น สมเด็จพระ-
มหากษัตริราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ว่าชอบแล้ว แลทรงกรุณาโปรดเกล้าแก่กุ่มันหมื่นก็มีพระราช-
โองการคำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ซึ่งจะรับเอาพริกและไหมเอาแก่ผู้ลอบลักซื้อขายพริกนั้น
ก็ให้ทำเป็นสี่ส่วน ในนี้สองส่วนให้แก่เจ้าพนักงานเอาเป็นของหลวง และส่วนหนึ่งให้แก่ผู้ซื้อและส่วน
หนึ่งพระราชทานแก่กุ่มันหมื่นฝรั่งเศส

ประการหนึ่งเพื่อจะให้ห้ามที่ซึ่งจะเป็นวิวาทหมิ่นเถียงระหว่างชาวคลัง แลกุ่มันหมื่นก็ให้เอา
พริกทั้งปวงนั้นไว้ ในคลังอันหนึ่งใส่กฏแจของชาวคลังอันหนึ่ง ใส่กฏแจของกุ่มันหมื่นฝรั่งเศสอันหนึ่งและ
จะเปิดประตูออกให้ทั้งสองฝ่ายนั้นพร้อมกัน ให้แบ่งปันอ้อกเป็นส่วนตามที่อยู่สัญญา และชื่อสัญญาทั้ง
นี้เขียนเป็นสามฉบับทุกภาษาในนี้ ภาษาไทยสามฉบับ ภาษาฝรั่งเศสสามฉบับ ภาษาโปรตุเกสสามฉบับ
แลผู้มีชื่อทั้งสองฝ่ายนั้นขีดแกงไคบิดตร์ 1 เป็นสำคัญทุกฉบับ เขียนในเมืองลพบุรี ในวันพฤหัสบดีเดือนอ้าย
ขึ้นเจ็ดค่ำ พุทธศักราชสองพันสองร้อยสามสิบเอ็ด ปีเถาะ นพศก

เมื่อพิจารณาอนุสัญญาเซเบเรตันแล้ว แม้ว่าไทยจะสามารถทำให้ฝรั่งเศสต้องซื้อสินค้าต่างๆ
จากพระคลังหลวง และกษัตริย์ไทยมีสิทธิ์ในการเลือกซื้อสินค้าก่อน และเมื่อมีการลักลอบขายคิบูก
พระคลังหลวงจะได้ของกลางถึงสองส่วน และฝรั่งเศสจะต้องขนสินค้าที่จำเป็นมาขายแก่ราษฎรไทย
เพียงพอ ไม่เช่นนั้นแล้วฝรั่งเศสจะหมกสิทธิผูกขาดการค้าคิบูก และการกำหนดราคานั้นจะต้องตกลง
กันคือ เจ้าเมือง ตัวแทนบริษัทฝรั่งเศส แลผู้เช่าผู้แก่ซึ่งหมายถึงราษฎรผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่น่าับถือในละแวกนั้น

ซึ่งเป็นการตกลงกันเด็ดขาดหากจะเปลี่ยนแปลงใหม่ก็ให้ประชุมตกลงกันใหม่ ถ้ามีปัญหาต้องบอกไปยัง
 อุษยา เพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงชี้ขาด ฝรั่งเศสไม่ได้รับยกเว้นภาษีคูปอง แต่ฝรั่งเศสได้รับอภิสิทธิ์
 ในการผูกขาดการค้าคูปอง แต่ได้รับการยกเว้นจังกอบ ซนออน ดุชา รวมทั้งการตั้งสถานีการค้าที่มะริด
 ตามที่ฝรั่งเศสปรารถนา โดยสัญญาว่าจะไม่ทำให้เกิดความยุ่งยากหรือช่วยศัตรูของพระมหากษัตริย์ไทย
 และจะได้รับความสะดวกในการติดต่อค้าขายกับไทยด้วย นอกจากนี้เชเบเรตยังได้ทำสัญญาพิเศษ*
 กับฟอลคอน โดยฟอลคอน เข้าหุ้นกับบริษัทอีสต์อินเดียนของฝรั่งเศสเป็นเงิน 300,000 ปอนด์⁷⁹ ความ
 ปรารถนาของฝรั่งเศสที่จะได้ฟอลคอน เป็นพรรคพวกจึงสำเร็จและจากอนุสัญญาการค้าเชเบเรต จะเห็น
 ว่าทำให้หนทางการค้าของฝรั่งเศสแจ่มใส ฝรั่งเศสพอใจมากดังจะเห็นได้จากบันทึกทางสัญญาฉบับนี้
 ที่กล่าวว่า " เราพอใจสัญญาข้างบนนี้หมดทุกข้อ และโดยลายเซ็นของเรา นี้ เรารับรองเห็นชอบด้วย
 จะนุ่งใจขอบุญานโดยความเชื่อ และมีพระราชดำรัสให้ใช้สัญญานี้โดยเคร่งครัด มิให้พลั้งพลาดไป
 ใดๆ เพื่อเป็นพยานหลักฐานเราได้เซ็นพระนามประทับพระราชลัญจกรลงไว้ในสัญญาฉบับนี้เป็น
 สำคัญ "

เขียนที่เมืองเวซายน์ วันที่ 25 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1689 เป็ปี 47 ในรัชกาลของเรา

พระนามาภิไธยหลุยส์

ลงนาม คอลแบร์ต⁸⁰

แต่ปรากฏว่าอนุสัญญาเชเบเรตฉบับนี้ไม่ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ฝรั่งเศส ทั้งนี้เพราะเมืองไทยได้
 เกิดรัฐประหารทำลายอิทธิพลของฝรั่งเศส ซึ่งถ้าไม่มีเหตุการณ์นี้เป็นอุปสรรคการค้าของฝรั่งเศสใน
 ทางตะวันออกคงเจริญรุ่งเรือง เพราะยังมีผู้สนับสนุนกันสำคัญคือ ฟอลคอน เพราะผลประโยชน์ของ
 ฝรั่งเศสก็เป็นผลประโยชน์ของฟอลคอนด้วย

การค้าของกรุงศรีอยุธยากับชาวต่างชาตินั้น โดยเฉพาะพ่อค้าชาติตะวันตกมีทั้งซื้อได้
 เปรียบและซื้อเสียเปรียบปะปนกันไป และจากการแข่งขันการค้าขาย ทำให้การค้าของอาณาจักร

* ฟิลลิปส์ เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2230 โดยเขียนเป็นภาษาโปรตุเกสและฝรั่งเศส

⁷⁹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 46 เล่มที่ 27 หน้า 286-290

⁸⁰ ค. 170-179

กรุงศรีอยุธยาเจริญมากขึ้น กรุงศรีอยุธยากลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าในแถบเอเชียอาคเนย์
 ชาตินิยมยุโรปต่างมุ่งสู่กรุงศรีอยุธยาเพื่อทำการค้าขายและสะสมความมั่งคั่งให้แก่ประเทศของตนเอง
 จากการที่ประเทศต่างๆ ต้องการสะสมความมั่งคั่งให้กับประเทศชาติของตนเอง ต่างก็แย่งกันชิงดี
 ชิงเด่นทางด้านการค้า แคมยังก็ดักกันชาติอื่นไม่ให้ค้าในกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะพ่อค้าชาวฮอลันดา
 ซึ่งมีบทบาทมากต่อระบบการค้าของกรุงศรีอยุธยา โดยพยายามกีดกันชาติอื่นๆ ไม่ให้ค้าในกรุงศรี-
 อยุธยา โดยเฉพาะพ่อค้าชาวดัตช์ซึ่งถูกฮอลันดาขัดขวางไม่ให้ทำการค้าในกรุงศรีอยุธยา จึง
 จำเป็นต้องหันไปค้าแถบอินเดียนแทน ในยุคที่ฮอลันดามีอำนาจนี้ อาจกล่าวได้ว่ากรุงศรีอยุธยาเกือบ
 ที่จะตกอยู่ในอำนาจของฮอลันดา แต่ก็ยังดีที่พระมหากษัตริย์ของไทยไหวตัวทันแก้ไขเหตุการณ์ได้ทัน
 ท่วงที โดยพยายามหาพันธมิตรให้เข้ามาคานอำนาจของฮอลันดา

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ชักชวนฝรั่งเศสเข้ามาเป็นพันธมิตรค้าขายในกรุงศรีอยุธยา
 ซึ่งตอนแรกฝรั่งเศสสนใจเพียงแค่เผยแพร่ศาสนา แต่ต่อมาความเจริญทางการค้าของกรุงศรีอยุธยา
 ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระราชทานพื้นที่ท่ามาหากินให้ฝรั่งเศสในการตั้งอาศัย แคม
 พระองค์ยังทรงยกเมืองมะริดและสงขลาให้กับฝรั่งเศสด้วย จากการที่ยกเมืองทั้งสองให้ทำให้
 ฝรั่งเศสสนใจหันมาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา อย่างจริงจัง โดยทำการค้าแข่งกับฮอลันดาจากการที่
 กรุงศรีอยุธยาค้ากับฝรั่งเศสนั้นทำให้การค้าของฮอลันดาเริ่มซบเซาลง การค้าของฮอลันดาซบเซาลง
 นั้นไม่ใช่เป็นเพราะกรุงศรีอยุธยากับฝรั่งเศสแต่เป็นมาตั้งแต่ การออกกฎสินค้าต้องห้ามให้ขายแก่กรม
 พระคลังสินค้าโดยเฉพาะพริกไทยกับข้าว ซึ่งเป็นสินค้าที่ฮอลันดาต้องการมาก ทำให้การค้าซบเซาลง
 โดยมีฝรั่งเศสขึ้นมาแทนที่แทน แต่กรุงศรีอยุธยาก็ไม่วายที่จะเจอปัญหาตามมาโดยเฉพาะการเอาเปรียบ
 ของฝรั่งเศสต่างๆ ก็พยายามจะแก้ไขสนธิสัญญาทางการค้ากับกรุงศรีอยุธยาตลอดมา โดยเฉพาะ
 สนธิสัญญาทางการค้าที่ทำที่ลพบุรี เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2230 ซึ่งกรุงศรีอยุธยาเสียเปรียบมาก

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับระบบการค้าไทยมีผลทำให้การค้าไทยตกต่ำและยุติลงในที่สุด

5.1. ปัญหาที่กีดกันทางการค้าของต่างชาติที่มีต่อการค้าไทย

ชาวต่างชาตินั้นก็กีดกันการค้าของไทยอย่างเห็นได้ชัดก็มีเพียงฮอลันดาชาติเดียวเท่านั้น ซึ่งจุดประสงค์ของฮอลันดาในการติดต่อกับไทย ก็เพราะเรื่องการค้าเพียงอย่างเดียว ซึ่งไทยก็ยินดีติดต่อกับค้าขายด้วย ไม่เพียงแต่ฮอลันดาจะค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น ซึ่งจุดประสงค์หลักของฮอลันดาก็คือ ต้องการค้าขายกับจีนและญี่ปุ่น แต่การที่ตั้งสถานีการค้าที่กรุงศรีอยุธยาเพื่อต้องการให้กรุงศรีอยุธยาเป็นสถานีค้าขายกลางในการติดต่อกับจีนและญี่ปุ่นง่ายขึ้น อีกทั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งทรัพยากรที่ทางตะวันออกต้องการมาก ดังนั้นฮอลันดาจึงต้องการพยายามผูกขาดสินค้าจากไทย เพื่อนำไปค้าขายกับจีนและญี่ปุ่น เพราะถ้าฮอลันดาดำเนินการค้าขายเองคงไม่สำเร็จ เป็นแน่แท้ เพราะชาวตะวันออกจึงเกี่ยวข้องกับค้าขายชาติตะวันตก เพราะการที่ค้าตะวันตกเข้ามาค้าขายก็ดำเนินการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งเป็นภัยต่อความมั่นคงและการปกครองของชาวตะวันออกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะญี่ปุ่น ดังนั้นฮอลันดาจึงต้องอาศัยอำนาจการค้าของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในสมัยนั้นไทยเราผูกขาดการค้าในแถบตะวันออก โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถนั้น ไทยมีกำนันหลวงไปค้าขายถึงกวางตุ้ง¹ และนอกจากนี้ยังนำสินค้าบรรทุกไปขายยังญี่ปุ่นและแถบเกาะโหมซาก็ด้วย

เมื่อฮอลันดาเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาแล้ว ฮอลันดาพยายามกีดกันการค้าของพ่อค้าชาตินั้นจนหมดเช่น พ่อค้าชาติโปรตุเกส พ่อค้าชาวอังกฤษ เพราะฮอลันดาต้องการที่จะค้าขายในกรุงศรีอยุธยาเพียงชาติเดียว โดยก้ำจืดคู่แข่งออกไปจนหมด เพราะการที่ก้ำจืดโปรตุเกสกับอังกฤษได้นั้นก็เท่ากับว่าฮอลันดาคุมตลาดการค้ากับญี่ปุ่นได้ ซึ่งทำให้การค้าของฮอลันดากับญี่ปุ่นได้กำไรอย่างมาก เพราะสินค้าที่ญี่ปุ่นต้องการคือหนังกวาง และหนังกวางก็เป็นสินค้าที่ฮอลันดาผูกขาด ดัง

ในสนธิสัญญาฉบับแรก เมื่อ พ.ศ. 2160 ว่า ให้สิทธิพิเศษแก่ฮอลันดาในการซื้อหนังกวางและหนังสัตว์² แม้ว่าฮอลันดาสามารถคิดกันพอค้าตะวันตกด้วยกันแล้ว แต่ก็ยังมีคู่แข่งที่น่ากลัว คือ พ่อค้าจีน เพราะพ่อค้าจีนจะกวานซื้อหนังกวางไปขายแข่งกับฮอลันดาที่ญี่ปุ่น แต่ฮอลันดายังไม่กล้าทำอะไรรุนแรงเพราะกลัวจะเกิดกระทบกระทั่งต่อความสัมพันธ์กับจีน ทั้งนี้เป็นเพราะจีนก็เป็นแหล่งค้าขายที่สำคัญของฮอลันดา นอกจากจีนแล้ว กษัตริย์ไทยเองก็เป็นพ่อค้าคนสำคัญเพราะมีสินค้า มีเรือสำเภาท่องบรรทุกสินค้าไปขายยังประเทศจีนและอินเดีย พร้อมทั้งมีตัวแทนทำการค้าตามเมืองท่าต่างๆ ฉะนั้นปีหนึ่งๆ ทรงได้กำไรเป็นอันมาก³ และพระองค์ยังได้บรรทุกหนังกวางไปขายยังญี่ปุ่นอีกด้วย⁴ ซึ่งแน่นอนที่ฮอลันดาจะไม่พอใจ เพราะกษัตริย์ไทยค้าแข่งกับฮอลันดา และฮอลันดาออกคำสั่งไม่ให้กษัตริย์นำเรือสินค้าออกไปขายกับญี่ปุ่น เพราะฮอลันดาผูกขาด สาเหตุที่ไทยค้าแข่งกับฮอลันดา ก็เพราะสนธิสัญญาทางการค้าที่ทำกับฮอลันดานั้น ไทยเสียเปรียบมาก ดังนั้นฮอลันดาจึงหาทางที่จะผูกขาดหนังกวางแต่เพียงผู้เดียวในไทย ซึ่งถ้าฮอลันดาผูกขาดได้ผู้เดียวไทยก็ไม่สามารถที่จะค้ากับญี่ปุ่นได้ เพราะฮอลันดาผูกขาด แต่ไทยก็มีข้อแลกเปลี่ยนว่า ถ้าฮอลันดาปราบกบฏที่ปัตตานีได้สำเร็จ ก็จะให้ผู้ผูกขาดหนังกวางแต่เพียงผู้เดียว แต่ฮอลันดาปราบกบฏที่ปัตตานีไม่สำเร็จ แต่ปัตตานียอมสวามิภักดิ์ กระเจ้าปราสาททองจึงลคอากรขนอนให้ฮอลันดาครั้งหนึ่ง⁵ ในระยะนี้การค้าของไทยกับต่างประเทศตกต่ำมาก เพราะโปรตุเกส ญี่ปุ่น และอังกฤษ ก็ลดการค้ากับไทยลงไป แต่การค้าของฮอลันดา กลับเจริญรุ่งเรือง เท่ากับว่าฮอลันดาผูกขาดการค้าไว้กับมือ โดยคิดกันไม่ให้พ่อค้าญี่ปุ่นค้ากับไทย ดังนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาสถานการณ์ดังกล่าว พระเจ้าปราสาททองจึงทรงแต่งตั้งสำเภาไปค้าขายแข่งกับฮอลันดา ซึ่งทำให้ได้กำไรอย่างมหาศาล และทำให้ความไม่พอใจแก่ฮอลันดา และนอกจากนี้พระองค์ทรงดำเนินการประกาศสินค้าต้องห้ามให้ซื้อขายกับรัฐบาลเท่านั้น ซึ่งสินค้าต้องห้าม

² กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย ล.ค. ล.1 หน้า 1-2

³ ครุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 หน้า 156

⁴ กรมศิลปากร เอกสารของฮอลันดา หน้า 222

⁵ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล) บันทึกความสัมพันธ์ฯ เล่ม 2 หน้า 7

เหล่านี้เป็นสินค้าที่ฮอลันดาผูกขาดทั้งนั้น จากการที่พระเจ้าปราสาททองทำเช่นนั้นทำให้ฮอลันดาไม่กล้าข่มขู่ไทยมากนัก

5.2. ปัญหาที่ชาวต่างชาติเข้ามาแข่งขันอิทธิพลในประเทศไทย มีผลทำให้การค้าไทยตกต่ำ

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างพ่อค้าต่างประเทศเกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะระบบการค้านั้น ถือว่าการค้าของแต่ละประเทศจะเจริญรุ่งเรืองได้ก็ดังที่มีการค้าขายอยู่ตลอดเวลา และเหตุการณ์ที่แข่งขันกันนำเข้าสู่การขัดแย้งซึ่งตีชิงเต่งกัน เพื่อผลประโยชน์เข้าประเทศชาติของตนเอง จากการทำผลประโยชน์เข้าตนเองก็จำเป็นต้องกำจัดคู่แข่งทางการค้าออกไป จากการที่กษัตริย์ไทยดำเนินนโยบายส่งเสริมการค้ากับทุกชาติ และทำให้ชาติที่เข้ามาค้าขายนั้นต้องการกุมอำนาจการค้าในกรุงศรีอยุธยาไว้โดยพยายามกีดกันประเทศอื่นออกไป

พ่อค้าโปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาค้าขายกับประเทศไทยโดยในระยะแรกความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกสราบรื่นดี ชาวโปรตุเกสบางคนสมัครเป็นทหารอาสาโปรตุเกส และทหารอาสาโปรตุเกสยังได้ช่วยไทยรบทำศึกสงคราม เช่นศึกระหว่างไทยกับพม่าที่เมืองเชียงกราน ทั้งยังช่วยปราบกบฏที่เชียงใหม่ จากการที่โปรตุเกสทำความดีในครั้งนี้ โปรตุเกสได้รับพระราชทานที่ดิน ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีถึง 3 ปี ได้รับอภิสิทธิ์ทางการศาล ได้รับเครื่องบรรณาการที่พระมหาเทวี⁶ ถวายครึ่งหนึ่ง และยังสามารถเผยแพร่ศาสนาได้อย่างเสรี⁶

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกสราบรื่นได้ไม่นาน เมื่อไทยเปิดสัมพันธไมตรีกับฮอลันดา ซึ่งทำให้โปรตุเกสเริ่มวิตกกังวลฐานะของตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดาก้าวนำขึ้นจนถึงขั้นส่งราชทูตไปฮอลันดา ในปี พ.ศ. 2150 ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ การเข้ามาค้าขายของฮอลันดานั้นกระทบกระเทือนฐานะของโปรตุเกสมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากพระราชสาส์นของกษัตริย์โปรตุเกสที่เข้ามาถึงผู้สำเร็จราชการแห่งเมืองแก้ว มีใจความว่า ถ้าฮอลันดา สามารถ

* เจ้านครเชียงใหม่

⁶ จาซินโต้ โจเซ โด นาสซิเมนต์ โมวรา ความสัมพันธ์ของชาวโปรตุเกสกับประเทศสยาม หน้า 15

⁷ ไพโรจน์ เกษแมนกิจ ล.ค. เล่ม 1 หน้า 3

* โปรตุเกส เรียกว่า พวกขบฏ

สร้างป้อมปราการขึ้นได้ในแห่งใดแห่งหนึ่งในไทย ก็จะเป็นอันตรายต่อเมืองมะละกาและการค้าของโปรตุเกส⁷ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2155 โปรตุเกส จึงคิดจะโจมตีเมืองมะริด ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถจะยกให้ฮอลันดา โดยการนำของ ฟิลิป เดอ บริติ ได้ และตั้งใจปิดล้อมเมืองตะนาวศรีและเมืองทวาย เพื่อให้ฝั่งทะเลด้านตะวันตกอยู่ในอำนาจของโปรตุเกสอย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้โปรตุเกสยังที่จะอยากได้เมืองเมาะตะมะไว้ในครอบครองด้วย เพราะเกรงว่าฮอลันดาจะเข้าครอบครองเสียก่อน

โปรตุเกสพยายามที่จะกีดกันฮอลันดาในทุกทาง แต่ก็ไม่สำเร็จ ทั้งนี้เพราะว่ากษัตริย์ไทยเรามีนโยบายต้อนรับพ่อค้าชาวต่างประเทศ ประกอบกับขณะนั้นอำนาจของโปรตุเกสกำลังเสื่อมลง แต่อำนาจของฮอลันดากำลังเพิ่มพูนขึ้น โดยเฉพาะหลังจากที่ฮอลันดาทำสัญญากับไทยเมื่อปี พ.ศ. 2160 จากการที่ฮอลันดาเป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์ไทยในสมัยนั้นก็เท่ากับสร้างความแค้นเคืองให้กับโปรตุเกสอย่างยิ่ง จึงทำให้เกิดการวิวาทระหว่างโปรตุเกสกับฮอลันดา คือ โปรตุเกสได้ยึดเรือของฮอลันดาในแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อ พ.ศ. 2167 พระเจ้าทรงธรรมบังคับให้โปรตุเกสคืนเรือให้แก่ฮอลันดา และโปรตุเกสให้ยึดเรือ โปรตุเกสเป็นการตอบแทน จึงทำให้เกิดสงครามระหว่างฮอลันดา กับ *มะนิลาขึ้น⁸

จากการกีดกันของโปรตุเกสในครั้งนี้ ทำให้โปรตุเกสเริ่มหมดอำนาจในการค้าขายในกรุงศรีอยุธยา ถึงแม้ว่ากรุงศรีอยุธยายังค้ากับฮอลันดาต่อไปก็ตาม แต่กรุงศรีอยุธยาที่ต้องขาดรายได้ลงไป เพราะก่อนที่โปรตุเกสจะหมดอำนาจลงไป กรุงศรีอยุธยาได้รายได้จากการค้าทั้ง 2 ประเทศ คือ ใต้ทั้งโปรตุเกสและฮอลันดา การค้าของกรุงศรีอยุธยาไม่ดีขึ้นเหมือนแต่ก่อน เพราะขาดรายได้จากการค้ากับโปรตุเกส การกีดกันฮอลันดาของโปรตุเกสในครั้งนี้แสดงถึงความต้องการ

*ในปี พ.ศ. 2123 ราชบัลลังก์โปรตุเกสว่างลง พระเจ้าฟิลิปที่ 2 แห่งสเปนจึงอ้างสิทธิในราชบัลลังก์ โดยถือสิทธิทางพระราชมารดา ดังนั้นโปรตุเกสจึงถูกผนวกเข้ากับสเปนเป็นเวลา 60 ปี. จึงแยกตัวเป็นอิสระในปี พ.ศ. 2183.

⁸ โยส เขาเตน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36. ขจรสุขพานิช (แปล) หน้า 158

ของโปรตุเกสในการที่จะค้ากับกรุงศรีอยุธยาเพียงผู้เดียว โดยไม่ยอมให้ฮอลันดาเข้ามาค้าขาย
ทั้งนี้เพราะ โปรตุเกสมีนโยบายกีดกันอำนาจของฮอลันดามาตั้งแต่ต้นมานาน แต่การกระทำของโปรตุเกส
ก็ไม่สำเร็จดังความมุ่งหมายเพราะนโยบายของกษัตริย์ไทยต้อนรับชาวต่างชาติเสมอ

แต่การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นยังไม่หมดไป เมื่อฮอลันดาขึ้นมามีอำนาจทางด้านการค้าขาย
ในกรุงศรีอยุธยา ฮอลันดาก็พยายามกีดกันอำนาจของชาติอื่นต่อไป เช่นอังกฤษซึ่งเป็นประเทศที่
ฮอลันดากีดกันทุกวิธีทาง

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดาราบรื่นมาตลอด และถึงในสมัยพระเจ้าทรงธรรม
ณัฏฐกษัตริย์ กังเอกสารของฮอลันดา กล่าวว่า เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2155 สมาชิก
คนหนึ่ง ของออกญาเก่าแพงเพชร พยายามลอบปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดินและวันเดียวกันนั้นพวกณัฏฐ
ก็ถูกขับไล่ออกจากเพชรบุรี เมื่อพระเจ้าอลองซาง ทราบเรื่องการจลาจลนี้ จึงยกทัพมาเพื่อขับไล่
ณัฏฐแล้วจะได้เข้าครอบครองเสียเอง⁹ พระเจ้าทรงธรรมทรงขอร้องให้ฮอลันดาช่วยเหลือขับณัฏฐ
ออกจากประเทศภายใน 2-3 วัน และใช้เป็นใหญ่ในการสู้รบกับพระเจ้าอลองซางจนชนะ ผลที่ฮอลันดา
ได้รับคือ เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน และเมื่อขับไล่ณัฏฐออกไปหมดแล้ว ฮอลันดาก็สามารถ
ค้าขายได้อย่างเสรี

ฮอลันดาเมื่อได้รับความโปรดปรานจากพระเจ้าแผ่นดินมากขึ้น ก็พยายามกีดกันชาติอื่น
ออกตั้งเห็นได้ชัดในการทำสัญญาฉบับแรกกับกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2160 โดยมีใจความสำคัญคือ
ให้สิทธิแก่ฮอลันดาในการซื้อหนังกวางและหนังสัตว์¹¹ การที่ฮอลันดาสามารถทำสัญญากับไทยนั้น
เป็นการตัดหน้าและกีดกันผลประโยชน์ของโปรตุเกสและอังกฤษอย่างมาด้วย¹² หนังกวางและ
หนังสัตว์เป็นสินค้าที่อังกฤษต้องการมาก เมื่อสนธิสัญญาออกมาปรากฏว่าฮอลันดามีสิทธิซื้อหนังกวาง
และหนังสัตว์แต่เพียงผู้เดียว เลยทำให้อังกฤษหมดสิทธิในการซื้อ เพราะฮอลันดาผูกขาดการค้าซื้อเสีย

⁹กรมศิลปากร บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี... จัดหมายลาก คอรเนเลียส ฟอน นัวรท
ถึง เอ็น แจน เช่น ลงวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2155

¹⁰กรมศิลปากร เอกสารของฮอลันดา หน้า 39

¹¹กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, สนธิสัญญาความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับ
ต่างประเทศภาคภาษาต่างประเทศ หน้า 1

¹²กรมศิลปากร บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี... เล่ม 1 หน้า 11-13

เอง จากการที่อังกฤษผิดหวังจากการซื้อหนังกวางและหนังสัตว์จากกรุงศรีอยุธยาแล้ว อังกฤษก็หันเข้าหาทำการค้ากับนครศรีธรรมราชในการที่จะผูกขาดพริกไทยจากนครศรีธรรมราช แต่ก็ยังไม่วายที่จะถูกฮอลันดาเจรจาตัดหน้าอังกฤษในการผูกขาดการค้าพริกไทยที่นครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2155 และได้รับสิทธิพิเศษในการรับซื้อหนังกวางจากพระเจ้ากรุงสยาม¹³

ขณะเดียวกันฮอลันดาก็ใส่ร้ายคนอังกฤษ ทล.เรื่องวิวาท และใช้วาจาสามท้าวหยาบคาย¹⁴ การที่ถูกกีดกันจากฮอลันดา อังกฤษมุ่งหมายขยายการค้าไปยังหมู่เกาะอินเดียตะวันออก และติดต่อค้าขายกับเมืองตะนาวศรี แต่ก็ยังถูกฮอลันดาและโปรตุเกสจับกุม ดังนั้นในปี พ.ศ. 2161 บริษัทอังกฤษกับฮอลันดาจึงประกาศสงครามกันในเวลาน้ำประเทศไทย เกิดการสู้รบกันที่ปัตตานี ผลออกมาคือฮอลันดาเป็นฝ่ายชนะมีอำนาจเหนืออังกฤษ จากการที่ฮอลันดารบกับอังกฤษชนะในครั้งนั้นทำให้ฮอลันดามีอำนาจมากขึ้น โดยฮอลันดาก็กีดกันทุกประเทศที่เข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา การค้าของไทยกับอังกฤษยุติลงเพราะฮอลันดาเป็นต้นเหตุในการทำให้อังกฤษหันไปค้าที่อื่น ทำให้ไทยขาดรายได้ หลังจากให้อังกฤษหันไปค้าขายที่อื่น ฮอลันดาก็มีอำนาจมากขึ้น พยายามเรียกร้องสิทธิต่างๆ ในการพยายามเอาเปรียบไทยทุกวิถีทาง โดยฮอลันดาพยายามหาทางทำสนธิสัญญาเพื่อให้ได้เปรียบไทยอยู่เสมอ นอกจากเรียกร้องสิทธิต่างๆ แล้วยังข่มขู่ต่อไทยอีกด้วยจนสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทนไม่ไหว ในเวลาที่ฮอลันดาเอาเปรียบไทยอยู่อย่างนี้ พระองค์ประกาศสินค้าที่กรมพระคลังผูกขาดส่วนมากเป็นสินค้าที่ฮอลันดาข่มขู่ขอซื้อจากไทยทั้งนั้น จากการที่พระคลังผูกขาดสินค้า ทำให้ฮอลันดาลดความข่มขู่ไทยลง แต่การผูกขาดสินค้านี้เองเป็นตัวทำให้การค้าของกรุงศรีอยุธยามีปัญหา เพราะการที่กรมพระคลังผูกขาดสินค้าทำให้การค้าไม่สะดวก เพราะการซื้อสินค้าต้องซื้อกับกรมพระคลัง และซื้อสินค้าในราคาแพงกว่าเดิมด้วย ซึ่งระบบการผูกขาดสินค้านี้เป็นระบบที่ทำให้ชาวต่างชาติเกลียดชังไทยมาก และการผูกขาดสินค้านี้ยังทำให้เรือที่เข้ามาขายในกรุงศรีอยุธยาน้อยลงเพราะระบบผูกขาด บางชาติถึงกับยุติการค้าขาย เช่นอังกฤษ

¹³ จอนห์ แอนเดอสัน มูลเหตุแห่งการค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ หน้า 14-15

¹⁴ กรมศิลปากร บันทึกสัมพันธไมตรี.... เล่ม 1 หน้า 95

สรุปว่า สอสินค้าดำเนินการกีดกันการค้าของไทยดังนี้

1. สอสินค้าพยายามที่จะกีดกันพ่อค้าชาวต่างชาติ เช่น โปรตุเกส อังกฤษ ไม่ให้มีบทบาททางการค้าในกรุงศรีอยุธยามากนัก เพราะสินค้าที่สอสินค้าต้องการนั้น โปรตุเกสและอังกฤษก็ค้านชื่อเหมือนกัน
2. เมื่อสอสินค้ากำจัดชาวต่างชาติออกไปหมด สอสินค้าก็พยายามคุมตลาดการค้าในแถบตะวันออก โดยเฉพาะที่ญี่ปุ่น เพราะประติภูมิของสินค้าจากไทยเป็นจำนวนมาก
3. สอสินค้าพยายามขอสืบทอดผูกขาดสินค้าที่ตนต้องการ โดยเฉพาะหนังกวาง พริกไทย เขาสัตว์ ซึ่งทำรายได้ให้แก่สอสินค้าเป็นอย่างมาก
4. สอสินค้าไม่พอใจในการที่พระมหากษัตริย์แต่งตั้งภานิสค้าออกค้าขายกับต่างชาติ เพราะสอสินค้าต้องการค้าขายแต่ผู้เดียว
5. สอสินค้าพยายามขอแก้สนธิสัญญา เพื่อให้ได้เปรียบไทยมากที่สุด โดยเฉพาะขอผูกขาดหนังกวางแต่ผู้เดียว ซึ่งหมายถึงว่า ถ้าสอสินค้าได้สิทธิขาดแล้วไทยก็ไม่มีสิทธินำสินค้าหนังกวางออกไปจำหน่ายกับต่างประเทศไทย

ซึ่งจากการที่สอสินค้ากีดกันทางไทยมากขึ้นทำให้เกิดผลต่อไทย ดังนี้

1. จากการที่สอสินค้ากีดกันชาวต่างชาติออกไปหมด ทำให้ไทยขาดรายได้จากต่างชาติ รายได้ลดลงอย่างเห็นได้ชัด
2. จากการที่สอสินค้าคุมตลาดญี่ปุ่นไว้ได้ ทำให้หนังสัตว์หรือหนังกวางที่ทางไทยส่งไปขายญี่ปุ่นจำนวนลดลง เพราะสอสินค้าขายตัดหน้า
3. จากการที่ให้สิทธิผูกขาดแก่สอสินค้า ทำให้สอสินค้ากำเริบและพยายามข่มขู่ไทยอยู่ตลอดเวลา ทำให้ไทยหวาดระแวงในความปลอดภัยของประเทศมากขึ้น
4. จากการที่สอสินค้ากระทำต่อไทยนั้น เป็นข้อเคืองใจสำหรับคนไทยและหาทางแก้ไขได้สำเร็จ โดยพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

5.3. ปัญหาที่เกิดจากการดำเนินงานของกรมพระคลังสินค้า

กรมพระคลังสินค้าซึ่งเป็นตัวแทนในการค้าขายกับพ่อค้าชาวต่างประเทศ เป็นองค์การหนึ่งซึ่งถือว่ามีความสำคัญมากในการติดต่อกับต่างประเทศ ชาวต่างประเทศรู้จักกรมพระคลังสินค้า กรมพระคลังสินค้านั้นตั้งขึ้นมาตอนแรกไม่ค่อยจะมีบทบาทมากนัก เพื่อการบริหารด้านการขายและ

ปกป้องผลประโยชน์ของชาติ บทบาทหน้าที่ของกรมพระคลัง কেনชัดมากขึ้นตอนที่ชาวตะวันตกเข้ามาค้าขายมากมาย ดังนั้น กรมพระคลังสินค้าจึงเปรียบเสมือนกระทรวงต่างประเทศไปโดยปริยาย โดยพระมหากษัตริย์ทรงให้ความสำคัญกับกรมพระคลังสินค้าเป็นพิเศษ เมื่อการค้ากับต่างประเทศมากขึ้น การติดต่อซื้อกับกรมพระคลัง เริ่มมีปัญหาในการดำเนินงาน

5.3.1 การดำเนินงานของกรมพระคลังสินค้า

การดำเนินงานของกรมพระคลังสินค้านั้นมีอุปสรรคมากมายกับพ่อค้าชาวต่างประเทศ ลักษณะที่เห็นได้ชัดคือ

- ก. การกำหนดราคาสินค้าไม่คงเดิม ทั้งนี้ เพราะกรมพระคลังสินค้ากำหนดอัตราราคาสินค้าตามใจชอบ ขึ้นอยู่กับความพอใจของตน โดยไม่คิดถึงผลเสียจากการกำหนดราคาสินค้าไม่คงเดิมนี ทำให้ชาวต่างชาติเบือนายมาก การกำหนดอัตราสินค้าส่วนมากจะกำหนดในราคาสูง โดยไม่คิดถึงต้นทุนที่พ่อค้าชาวต่างประเทศลงทุน พ่อค้าชาวต่างประเทศไม่พอใจกับระบบนี้มาก เพราะจะทำให้ขาดทุนไม่มีทางได้กำไรเลย นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การค้าของไทยต่ำต่ำเพราะพ่อค้าชาวต่างประเทศไม่กล้ามาลงทุนด้วย โดยหันหาแหล่งค้าขายแหล่งใหม่
- ข. การดำเนินงานบริหารของกรมพระคลังสินค้าชักช้ามาก ซึ่งทำให้ชาวต่างประเทศเบือนาย ไม่ทันใจ จากการดำเนินงานชักช้าของกรมพระคลังสินค้าทำให้สินค้าเสียหายก่อนที่จะเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยา ถ้าหากอยากให้การกรมพระคลังสินค้าดำเนินงานเร็วๆ ชาวต่างประเทศจำเป็นที่จะต้องให้สินบนแก่พนักงานของกรมพระคลังสินค้า งานถึงจะดำเนินอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้พ่อค้าชาวต่างประเทศไม่พอใจเป็นอย่างมากที่จะต้องจัดสินบนแก่พนักงาน ทั้งๆ ที่จ่ายค่าภาษีอากรและจังกอบแล้วยังต้องเสียสินบนแก่พนักงานอีก เหมือนกับว่าพ่อค้าชาวต่างประเทศคิดว่ามันไม่ยุติธรรมสำหรับตน จากอุปสรรคข้อนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การค้าของกรุงศรีอยุธยาตกต่ำลง เรือสินค้าที่เข้ามาค้าขายก็ลดน้อยลง เพราะการเบือนายต่อระบบการให้สินบน
- ค. การระบุสินค้าต้องห้าม ลักษณะการค้าของไทยที่มีพระคลังสินค้าสำหรับควบคุมสินค้าเข้าสินค้าออกซึ่งเรียกว่าสิ่งของต้องห้าม และการผูกขาดสินค้า พ่อค้าชาวต่างประเทศจะต้องขายสินค้านี้ให้กับกรมพระคลังสินค้าซึ่งเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ไทย หรืออาจกล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ต้องคัดเลือกสินค้าก่อน จากการที่กรมพระคลังสินค้าหรือพระมหากษัตริย์เลือกซื้อสินค้านี้ การเลือกซื้อกรมพระคลังสินค้าจะต้องกำหนดราคาสินค้าเองโดยส่วนมากจะกำหนดในราคาต่ำซึ่งทำให้พ่อค้าไม่พอใจ แต่ถ้าไม่ยอมก็จะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาค้าขายในตัวเมืองได้ เช่นในกรณี

บริษัทอีสต์อินเดียนของอังกฤษ อังกฤษไม่พอใจที่จะต้องขายผ้าให้พระเจ้าแผ่นดินก่อน แต่ถ้าไม่ยอมขายก็ไม่ได้รับอนุญาตให้ขายผ้า¹⁵ ดังนั้นเมื่ออังกฤษยอมขายผ้าให้พระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ได้พระราชทานอภิสิทธิ์ให้อังกฤษเลือกซื้อสินค้าของแขกมัวร์กับโปรตุเกสก่อนพระคลังหลวง¹⁶ จากลักษณะการค้านี้เป็นการเปิดโอกาสให้พนักงานรับสินบนได้ง่าย ซึ่งอังกฤษไม่พอใจอย่างยิ่งที่จะต้องจัดหาสินบนแก่พนักงาน ทั้งๆ ที่จ่ายค่าอากรและจังกอบแล้วยังต้องส่งเครื่องบรรณาการทูลเกล้าถวายอีกด้วย¹⁷

๕.3.2. การผูกขาดสินค้า

การผูกขาดสินค้านั้นมีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เพราะพระองค์ต้องการที่จะแก้ไขหรือต่อต้านการข่มขู่ของฮอลันดา โดยพยายามผูกขาดสินค้าทุกชนิดที่ฮอลันดาต้องการ การประกาศผูกขาดสินค้านี้ พ่อค้าชาวต่างประเทศเป็นสินค้าต้องห้าม สินค้าที่กรมพระคลังสินค้าผูกขาดได้แก่ พริกไทย หนังงาช้าง หนังสัตว์ ข้าว ฯลฯ สินค้าเหล่านี้ล้วนแต่เป็นที่ต้องการของฮอลันดาทั้งสิ้น จากการผูกขาดสินค้าของพระองค์เป็นผลทำให้ฮอลันดาลดการข่มขู่ไทยลง

จากการที่ผูกขาดสินค้าเพื่อต้องการตอบโต้ฮอลันดานั้นก็มีผลกระทบต่อชาติอื่นมาก ทั้งอังกฤษ โปรตุเกส ต่างก็เคืองร้อน เพราะในการซื้อสินค้าจะต้องซื้อสินค้าจากกรมพระคลังสินค้า ซึ่งกรมพระคลังสินค้ากำหนดราคาสินค้าออกมาอยู่ในขั้นสูง โดยไม่คำนึงถึงต้นทุนของอีกฝ่ายหนึ่ง ชาวตะวันตกต้องการให้ไทยกำหนดราคาสินค้าด้วยตัวต่อปริมาณสินค้า แต่ไทยก็ไม่สนใจจะทำตาม ไทยค้าขายกับทุกชาติโดยคำนึงแต่ว่า ผู้ใดให้ราคาดีกว่าก็ให้สินค้านั้นไปไม่ยอมมีข้อผูกมัดทำการค้าเป็นรายเฉพาะลงไป นอกจากนั้นสินค้าบางชนิด เช่นสินค้าพื้นเมือง เครื่องเทศ พวกจืดบุก ไทยก็ไม่นิยมให้ชาติใดผูกขาดนานๆ กรมพระคลังสินค้าผูกขาดประเภทของสินค้าออก เป็นการบีบบังคับต่างชาติโดยปริยายให้ซื้อในราคาที่กรมพระคลังกำหนดในการซื้อขายพ่อค้าชาวต่างประเทศเสียผลประโยชน์มาก ดูเหมือนว่าชาวต่างชาติจะพยายามหาทางแก้ไขระงับผูกขาดของไทยโดยใช้วิธีการต่างๆ เช่นใช้นโยบายเปิดการทูตอัญเชิญพระราชสาสน์ระหว่างกษัตริย์ทั้งสองประเทศ เพื่อหาช่องทางทำสัญญาการค้าแต่วิธี

¹⁵กรมศิลปากร เอกสารของฮอลันดา หน้า 56

¹⁶กรมศิลปากร บันทึกเรื่องความสัมพันธ์ไมตรี... เล่ม 1 หน้า 20-22

¹⁷ค. หน้า 90

ก็ไม่เป็นผล รวมทั้งยอมถวายเครื่องราชบรรณาการเพื่อขออนุมัติค้ากับชาวพื้นเมือง และขอตั้งสถานีการค้าตามเมืองท่าต่างๆ แต่ก็ไม่ไ้ผล เพราะการผูกขาดสินค้าก็ไม่คลายความเข้มงวดเลยแม้แต่น้อย

พ่อค้าต่างชาติที่สำคัญ คือ ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส ได้พยายามที่จะให้ไทยเลิกระบบผูกขาดสินค้าให้จงได้ เมื่อเจรจาการทูตไม่สำเร็จก็ใช้นโยบายข่มขู่คุกคามว่าจะใช้ปืนบังคับ ทำให้สถานภาพความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีแต่จะเสื่อมทรามลงตามลำดับ

กล่าวโดยสรุปแล้ว การผูกขาดสินค้าไม่ได้เกิดผลคืออย่างไรเลย มีแต่จะเกิดผลเสียตลอดมา การผูกขาดสินค้านี้ถึงแม้ว่าจะทำให้กำไรแก่ไทย แต่ก็ทำให้ชาวต่างชาติขาดทุนไม่น้อยมาค้าขายด้วย และลดจำนวนลงหลัง ค.ศ. 1688 จนในที่สุดเรือไปมาค้าขายไม่ค่อยจะแวะอยู่ชุกหนาแน่น เป็นความเดือดร้อนแก่ฝ่ายไทยเอง เพราะในชั้นปลายระบบผูกขาดการค้าทำให้การค้าเสื่อมลง มีผลกระทบกระเทือนเศรษฐกิจด้วยเป็นอย่างมาก เพราะทำให้รัฐขาดรายได้จากการค้าต่างประเทศ

5.4. ปัญหาที่เกิดจากการให้ชาวต่างชาติเข้ารับราชการในตำแหน่งกรมพระคลังสินค้า

ชาวต่างชาตินั้นเข้ารับราชการในประเทศไทยเป็นจำนวนมากตอนแรกมาในรูปของพ่อค้า ก่อน ต่อจากนั้นก็ก้าวเข้ามามีบทบาทในพระราชวังว่าการกรมต่างๆ แต่ชาวต่างชาติที่เข้ามามีบทบาทในกรมพระคลังสินค้า ถึงขนาดได้รับตำแหน่งพระยาพระคลังก็เห็นได้เด่นชัด คือ พอลคอน พอลคอนนั้นมีความสามารถทางการค้ามาก ได้รับราชการโดยการสนับสนุนจากออกญาโกษาธิบดี ผู้ซึ่งเห็นความฉลาดเข้า และไว้วางใจพอลคอนโดยมอบหมายการงานให้ทำ ซึ่งไม่เคยระแวงว่าจะอะไรจะเกิดขึ้นกับตนเอง พอลคอนนั้นพยายามกุมอำนาจของออกญาโกษาธิบดีไว้ในกำมือตลอดเวลา ในไม่ช้าพอลคอนก็แสดงความสามารถของตนให้เป็นที่ประจักษ์จึงเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระนารายณ์ แต่ยังมีขุนนางหลายคนที่มีอำนาจอยู่ โดยเฉพาะออกญาโกษาธิบดี ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของพอลคอนเอง ซึ่งถ้าพอลคอนขึ้นมามีอำนาจได้ก็ต้องกำจัดออกญาโกษาธิบดีเสีย โดยการใส่ความแก่ออกญาโกษาธิบดีว่ารับสินบนจากพ่อค้า ความนี้ทราบถึงสมเด็จพระนารายณ์ จากการที่ออกญาโกษาธิบดี(เหล็ก)ต้องพระอาญาด้วยข้อหาสินบนนั้น ถูกใส่ร้ายอย่างซัดๆ เพราะไม่มีการพิสูจน์ว่าออกญาโกษาธิบดีนั้นบริสุทธิ์หรือมีความผิดกันแน่ดังที่ผู้กล่าวหา ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระนารายณ์เพียงแต่ตรัสถามและลงพระอาญาโดยไม่มีพยานยืนยัน และเป็นเรื่องที่น่าแปลก คือ ออกญาโกษาเหล็กต้องพระอาญา

ขนาดถูก โขยและริบทรัพย์¹⁸ ซึ่งเป็นโทษหนัก แต่เมื่อถึงอสังกรรมสมเด็จพระนารายณ์กลับยกย่อง
จัดงานศพอย่างสมเกียรติทุกประการ *

นอกจากนี้แล้วพลคอนกำจัดออกญา โภษาเหล็กด้วยใส่ความแล้วพระคลังคนใหม่ก็ถูกปลด
ออกจากตำแหน่ง ปลัดทูลฉลองถูกประหารทั้งสิ้นซึ่งเป็นการเพ็ดทูลของพลคอนเอง เพราะว่า
ขุนนางเหล่านี้ต่างก็ขัดผลประโยชน์ของพลคอนทั้งสิ้น มีวิธีนอัยยงเดียวที่กำจัดและหยุดยั้งไม่ให้ตั้ง
ตัว เป็นศัตรูกับพลคอน¹⁹ ขณะเดียวกันพลคอนก็ใช้วิธีเค็มในการกำจัดขุนนางตำแหน่งสูง โดยการ
ใส่ร้ายและกดขี่²⁰จากการกระทำของพลคอนนี้ไม่มีผู้ใดกล้าคัดค้านเพราะต่างก็กลัวจะถูกใส่ร้ายจาก
พลคอนเหมือนกับคนอื่น

ในไม่ช้าพลคอนก็เข้าดำเนินงานบังคับบัญชาทั้งปวงในกรมพระคลัง จนทำให้พลคอน
ลำพองใจ แสดงถึงอำนาจของตนราวกับเป็นกษัตริย์²¹

จากการกระทำของพลคอนในครั้งนี้ทำให้เป็นที่เกลียดชังแก่ขุนนางไทยและบรรดาพ่อค้า
ต่างประเทศมากมาย พลคอนสะสมอำนาจแล้วก็เริ่มหาทางโดยการหาเงินในทางไม่ชอบ ซึ่งเป็น
ผลเสียแก่ประเทศไทยมาก โดยพลคอนทำอะไรโดยอ้างพระบรมราชโองการตลอดเวลา ดังกรณี
พิพาทระหว่างพลคอนและมองซีเออ เดอ รูอัง พ่อค้าชาวฝรั่งเศส พลคอนอ้างพระราชโองการ
จะซื้อไม้จันทน์ในราคาถูก ซึ่ง เดอ รูอังไม่ยอม จึงหาสาเหตุจำตรวนและอ้างพระราชโองการให้
นำเงินมาให้พลคอน 10,000 เหรียญ จึงจะปล่อยตัว²³ จากวิธีการหาเงินของพลคอนโดยคิดจะ

18 เดอแบส บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอแบส หน้า 51-55 (ทรัพย์สินที่ออกญา-
โภษาเหล็กทั้งไฉนมีจำนวนมหาศาล เพราะแทยจะไม่ได้ใช้จ่ายอะไร นอกจากนี้ยังมี
มหาสอ๊ก 800 คน ซึ่งทำงานให้แก่ท่านตามที่ต่างทั้งราชอาณาจักร

* อาจเป็นเพราะทรงมีความอาลัยรัก เนื่องจากออกญาผู้นี้เป็นทั้งพระสหายสนิท เป็นนักรบ
คู่พระทัย และเป็นขุนนางที่มีความสามารถ

19 เดอแบส ล.ค. หน้า 56-57

20 กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เล่มที่ 15 หน้า 286

21 กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เล่มที่ 16 หน้า 87-90

22 กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43 เล่มที่ 25 หน้า 224

แบ่งสินค้าออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเข้าพระคลัง อีกส่วนหนึ่งเป็นของตนเอง ซึ่งการอ้างพระราช-
 ใบบังการซื้อสินค้าในราคาถูกทำให้พ่อค้าต่างชาติไม่ยากที่จะขายให้กรมสินค้า ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้
 ใบบังการค้าของกรุงศรีอยุธยาเริ่มเสื่อมลง เพราะการเบียดนายจากลักษณะการค้าขายของไทย ซึ่ง
 จะเห็นได้จากการติดต่อซื้อขายกับบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ ซึ่งเมื่อต่อระบบการค้า หรือการค้า
 ของกรมพระคลังไม่ไหว และอังกฤษไม่ยอมค้าขายด้วย แต่พลคอนก็ไม่วางแผนกลับไปหันหน้าค้าขาย
 กับพ่อค้าอิสระของอังกฤษเหมือนกับตอกหน้าบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งการคบค้า
 กับพ่อค้าอิสระของอังกฤษต่างก็หวังที่จะหาผลประโยชน์เข้าหาตน* โดยการสนับสนุนพ่อค้าอิสระของ
 อังกฤษเข้ารับราชการว่าการตามเมืองท่าต่างๆ เช่นที่ทูลเสนอให้ แชมมวลไวท์ ริชาร์ด เบอร์นีย์
 และอิวัดท์ ไปดำรงตำแหน่งเจ้าท่าเมืองมะริด คู่มูลเส้นทางการค้าแถบอ่าวเบงกอล สมเด็จพระนารายณ์
 ด้เห็นด้วยกับพลคอน

จากการหาผลประโยชน์เข้าตนเองของพลคอนเช่นนี้ ทำให้เกิดผลเสียมากเพราะนอกจาก
 ขาดรายได้จากการค้ากับบริษัท อีสต์อินเดียของอังกฤษแล้ว ผลประโยชน์การค้ากลับเข้ากระเป๋าของ
 พลคอนเองแทนที่จะเข้ากรมพระคลัง การกระทำของพลคอนครั้งนี้ทำให้อังกฤษปิดกิจการการค้าที่
 อยุธยาหันไปยังอินเดียแทน เพราะถูกขัดผลประโยชน์จากพลคอน แม้ว่าอังกฤษจะหันหลังให้การค้า
 ของกรุงศรีอยุธยาก็ไม่เชื่อว่าจะดีขึ้นกลับย่ำแย่ลง เพราะพลคอนเป็นต้นเหตุในการขัดผลประโยชน์
 ต่อชาติอื่นที่ไม่ยอมอ่อนข้อให้กับตนเอง จากการขัดผลประโยชน์ของพลคอนต่อชาติอื่นทำให้เกิดเหตุ
 ร้ายแรงขึ้นคือ ทำให้เกิดกบฏแขกมก๊ะสัน ซึ่งสาเหตุมาจากการกระทำของพลคอนเองซึ่งขัดขวาง
 ผลประโยชน์ของอิสลาม มีหน้าซำยังทำให้อิสลามเสื่อมเสียเกียรติคุณ เนื่องจากเกณฑ์ให้มาแสดง
 ความเคารพราชทูต เคอ โชมองต์²³ ประกอบกับความรู้สึกเปรียบเทียบระหว่างราชทูตทั้งสองประเทศ
 โดยเฉพาะคำสั่งห้ามชาวอิหร่านเข้าเยี่ยมราชทูต ย่อมทำให้ชาวอิหร่านน้อยใจ คึกคกบฏขึ้น โดยมี
 จุดประสงค์จะเข้ายึดเมืองไทยและลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนารายณ์และคริสตัง²⁴

* จากการชักนำพ่อค้าอิสระชาวอังกฤษเข้ารับราชการเพื่อหาผลประโยชน์เข้าตัวของพลคอน
 เห็นได้จากพลคอนแต่งกำปั่นให้คนอังกฤษคุมออกไปค้าขายยังญวน จีน และญี่ปุ่น

²³กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12 เล่ม 10 หน้า 251-252

²⁴กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 หน้า 106

ซึ่งพวกกบฏอ้างว่าการกบฏครั้งนี้ เพราะสมเด็จพระนารายณ์เกื้อกูลพวกเข้ารีต ทำให้ผู้นั้นได้รับความเสียหาย โดยพลคอนขัดผลประโยชน์นั้น แต่แผนการนี้รู้ถึงพระกรรณ กบฏแขกมักกะสันถูกรปราบ โดยการนำของพลคอนและทำกรปราบได้อย่างสำเร็จ เมื่อพลคอนปราบกบฏได้สำเร็จก็หึกเหิมใหญ่โดยไม่นึกถึงผลได้ผลเสียที่เกิดขึ้นกับประเทศไทย

จากการที่ให้พลคอนเข้ารับราชการนั้น ทำให้เกิดผลเสียต่อไทยมากมาย และทำให้ระบบการค้าในกรุงศรีอยุธยาเสียหายยับเยิน เรื่องที่เข้ามาค้าขายด้วยลดจำนวนลงไปทุกที บางประเทศเบื่อนายคอบบาทของพลคอนถึงกับปิดกิจการการค้าจากกรุงศรีอยุธยาไป นอกจากนี้ทำให้การค้าระหว่างไทยกับอิสลามต้องยุติลงไปด้วย ด้วยการกระทำของพลคอนซึ่งไปขัดผลประโยชน์ของอิสลามเข้า

จากการกระทำของพลคอนนี้เองทำให้การค้าในกรุงศรีอยุธยาชะงักงันไปโดยปริยาย การค้าที่เคยเจริญรุ่งเรืองกลับซบเซาลง เพราะเบียดตลัษณะการค้าของไทย เช่นการผูกขาดสินค้า การกำหนดราคาตามอชญาศัย การเบื่อนายคอบบาทต้องจัดสินบนให้แก่พนักงานของกรมพระคลังสินค้า ซึ่งระบบการค้าแบบนี้ทำให้ผลเสียให้การค้าในกรุงศรีอยุธยาตกต่ำ และยุติลงในที่สุดพร้อมกับการชิงราชสมบัติของพระเพทราชา เพราะต้องการขับไล่อิทธิพลของฝรั่งเศสออกจากประเทศไทย

5.5. ปัญหาชาตินิยมของไทย

แม้ว่าในวงราชการของไทยแต่เดิมจะมีข้าราชการที่เป็นชาวต่างชาติ เช่นขุนนางจีนหรือขุนนางมุสลิม แต่ก็ เป็นชาวเอเชียเหมือนกัน ดังนั้นความรู้สึกชาตินิยมจึงไม่มีปฏิกิริยารุนแรง ครั้นเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแสดงความโปรดปรานชาวตะวันตกซึ่งมีรูปร่างหน้าตา ตลอดจนจารีตประเพณีแตกต่างจากคนไทยมาก โดยเฉพาะทรงโปรดปรานพลคอนและชาวฝรั่งเศสเป็นพิเศษย่อมก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่บรรดาขุนนางไทย

ความรู้สึกชาตินิยมนี้เริ่มแสดงออกเมื่อปี พ.ศ. 2217 ซึ่งมีขุนนางตุลาการผู้หนึ่งวางแผนก่อการกบฏถึงกับจะลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนารายณ์ในขณะที่เสด็จล่าสัตว์ จุดประสงค์ของการกบฏครั้งนี้ก็เพื่อจะทำลายนโยบายต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ทรงให้กามเอ็นดูชาวต่างประเทศ²⁵

แต่ขุนนางผู้ก่อการกบฏไม่สำเร็จ ตั้งแต่นั้นไม่มีหลักฐานว่ามีผู้ใดคิดต่อต้านชาวตะวันตก จนกระทั่ง ราชทูตเคอ โชมองต์เดินทางมาเมืองไทย บรรดาขุนนางไทยมีความรู้สึกที่สมเด็จพระนารายณ์ให้เกียรติ แก่ราชทูตมาก เกินไป และยังมีรับส่งให้พวกมุสลิมเชื้อชาติต่างๆ ไปเยี่ยมราชทูตเคอ โชมองต์²⁶ ซึ่งนับเป็นความผิดพลาดของพระองค์เป็นอย่างมาก ทั้งที่เพราะพวกมุสลิมไม่ถูกกับชาวตะวันตกด้วย เรื่อง การค้าและศาสนา จึงสร้างความไม่พอใจให้แก่บรรดาขุนนางมุสลิมที่อยู่ในเมืองไทย และคงเป็นสาเหตุ หนึ่งที่ทำให้เกิดกบฏมักกะสันขึ้นในปีต่อมา

จากที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงนิยมฝรั่งเศสถึงกับรับสั่งว่า

" ถ้าในประเทศสยามมีขนบธรรมเนียมอย่างไร ที่ไม่ต้องด้วยขนบธรรมเนียมประเทศ ฝรั่งเศสแล้ว ก็ขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสรับสั่งมาให้ทราบ จะได้ทรงเปลี่ยนแปลงหรือลบล้าง ธรรมเนียมอันเสียทีเดียว " ²⁷

จากข้อความนี้ทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่า สมเด็จพระนารายณ์จะละทิ้งขนบธรรมเนียมของ ไทย ด้วยเหตุนี้เหตุการณ์ที่เงี้ยวสงบจึงเริ่มปะทุขึ้นอีก ดังจะสังเกตเห็นได้จาก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2228* เป็นต้นมา ได้มีเพลงยาว ฎีกาต่างๆ ที่กล่าวร้ายบาทหลวงหรือฝรั่งเศส ตลอดจนการนินทาระหว่าง พอลคอนกับออกหลวงสรศักดิ์ และรุนแรงถึงขนาดพระสงฆ์ก่อการกบฏ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ล้วนแต่ เป็นปฏิกิริยาของคนไทย ที่ต่อต้านบาทหลวงฝรั่งเศส ในฐานะที่ชักชวนสมเด็จพระนารายณ์ให้เข้าร่วม ส่วนปฏิกิริยาของคนไทยที่ต่อต้านอิทธิพลของชาวตะวันตก โดยเฉพาะชาวตะวันตกชนชาติฝรั่งเศสใน ด้วนการเมือง คือ

การกบฏของทหารเรือเชื้อสายโปรตุเกส ซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2228 เพื่อต่อต้าน เชอวาเลีย เดอ ฟอรบง ชาวฝรั่งเศส ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์โปรดเกล้าแต่งตั้งให้เป็นผู้บัญชาการ ทหารที่บอมบวงกอก ทั้งนี้เพราะทหารเหล่านั้นถือว่าสืบเชื้อสายมาจากชาติโปรตุเกส ที่เคยยิ่งใหญ่

²⁶ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12 เล่ม 10 หน้า 251

²⁷ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 เล่ม 41 หน้า 94

* ซึ่งเป็นที่ราชทูตเคอ โชมองต์ได้เดินทางออกจากประเทศไทยแล้ว

ในแถบภูมิภาคนี้ตั้งนั้นการที่จะให้ชาวฝรั่งเศสมาเป็นผู้บังคับบัญชาจึงเรื่องที่น่าอับอาย แต่ทหารเหล่านี้ทำการไม่สำเร็จ จึงถูกลงพระอาญาอย่างหนัก หลังจากเกิดเหตุการณ์นี้เพียงปีเดียว*ได้เกิดกบฏมักกะสันขึ้นซึ่งเป็นปฏิกริยาของพวกมุสลิม ซึ่งเสียอิทธิพลทางการค้าและด้านการเมืองให้แก่ชาวตะวันตก การที่เกิดกบฏใหญ่ๆ ขึ้นถึงสองครั้งไล่เลี่ยกัน ย่อมปลุกความสำนึกในเรื่องชาตินิยมให้เกิดขึ้นแก่ชนนางไทย ประกอบกับการที่ซอลันดาได้ประโคมข่าวว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงเข้ารีต จึงเพิ่มความหวาดระแวงให้แก่บรรดาคนไทยอย่างยิ่ง พร้อมทั้งเพ่งเล็งพอนคนว่าเบียดผู้ชักจูงให้บาทหลวงหลุยส์สมเด็จพระนารายณ์ให้เข้ารีต และคิดว่าในหลวงยกบ้านเมืองให้แก่ฝรั่งเศส

ส่วนทางเมืองมะริค ขุนนางที่ไม่พอใจนโยบายพลคอนที่ส่งชาวอังกฤษ*** ไปเป็นเจ้าของและเข้าใจว่าจะยกเมืองมะริคให้แก่อังกฤษ จึงแลกเปลี่ยนราชทูตให้ลูกฮือขึ้นทำการสังหารหมู่ชาวตะวันตกที่อาศัยอยู่ในเมืองมะริค ขุนนางเหล่านี้ถูกลงพระอาญาอย่างหนัก ในฐานะที่ทำลายอำนาจของพลคอน และเพื่อเป็นการผ่อนปรนความตึงเครียดระหว่างไทยและบริษัทอังกฤษ เคียงกันไทยต่อไป

เหตุการณ์ตึงเครียดยิ่งขึ้นเมื่อฝรั่งเศสได้ส่งกองทัพมาประจำการที่บางกอกและมะริค เพราะพ้องกับคำเล่าลือของซอลันดา ประกอบกับการที่ออกพระวิสุตรสุนทรได้เดินทางไปยังฝรั่งเศส จึงรู้เท่าทันพระราชดำริพระเจ้าหลุยส์ จึงไม่ไว้วางใจบาทหลวงตาซาร์ดและเกลียดชังพลคอน ทั้งนี้เนื่องจาก

"..... เพราะเขา* ไม่ยอมลดอิสรภาพของเมืองไทย สำหรับให้ไปเพิ่มพูนเกียรติยศของพระเจ้าหลุยส์ ทั้งไม่ยอมที่จะละเว้นสิทธิอันประสงคได้เคยปฏิบัติมา สำหรับฟังคำสั่งสอนของพวมิชชันนารี"²⁸

ออกพระวิสุตรสุนทรเล่าเรื่องพระราชดำริพระเจ้าหลุยส์ และแผนการทรยศของพลคอน

** ภายหลังที่ราชทูต เคอ โชมองต์ เดินทางออกจากประเทศไทยแล้ว

*** คือ ไวท์ เบอรันาบี และอิวัดต์

* หมายถึงออกพระวิสุตรสุนทร

²⁸ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เล่มที่ 16 หน้า 119

ให้บรรดาเพื่อขุนนางฟัง ซึ่งก็ได้รับความเชื่อถือ ในบรรดาขุนนางเหล่านี้พระเพทราชาได้แสดงตัวอย่างเปิดเผยคัดค้านในที่ประชุมองคมนตรี ไม่ยอมให้กองทหารฝรั่งเศสมาประจำที่บางกอกและเมืองมะริด แต่สมเด็จพระนารายณ์ทรงเพิกเฉย แต่ในที่สุดที่ประชุมก็ได้ตกลงว่าจะให้ความอนุเคราะห์อย่างยิ่งแก่ชาวฝรั่งเศส

จากการที่ไม่พอใจในอำนาจของฟอลคอน และจากการที่ฟอลคอนมีที่ท่าอยู่เบื้องหลังการแลกเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศ ตลอดจนการมีทหารฝรั่งเศสที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เกิดกลุ่มข้าราชการเป็นปฏิปักษ์ต่อฟอลคอน กลุ่มนี้ซึ่งนำโดยพระเพทราชาและขุนหลวงสรศักดิ์²⁹ ความต้องการอำนาจเป็นเหตุให้สองพ่อลูกอ้างเหตุที่บ้านเมืองจะวุ่นวายเพราะคนต่างด้าว คือ ฟอลคอน พระเพทราชา และขุนหลวงสรศักดิ์ได้เกลี้ยกล่อม ข้าราชการมาเข้าพวกด้วยมากมาย บรรดาสมณชีพราหมณ์ล้วนมีที่ท่าสนับสนุน เพราะพระเพทราชาได้ออกข่าวลือว่า ฟอลคอนสมคบกับบาทหลวงฝรั่งเศสในการล้มล้างศาสนาพุทธทำลายวัฒนธรรม ทัศนคติของคนไทย คนไทยต่างก็หวาดวิตกไปต่างๆ นานา และเริ่มไม่ไว้วางใจฝรั่งเศส โดยเฉพาะฝรั่งเศส พระเพทราชาจึงเป็นฝ่ายได้เปรียบในการล้อมกลุ่มกำลังคนพอเหมาะกับพระนารายณ์ทรงพระประชวร ทรงโปรดให้พระเพทราชาเป็นผู้ว่าราชการแทนพระองค์ ณ ตึกพระเจ้าเหา พระราชวังลพบุรี พระเพทราชาที่ถกกันมิให้ฟอลคอนเข้าเฝ้า และในที่สุดฟอลคอนก็หมดอำนาจทางการเมืองโดยปริยาย และในที่สุดพระเพทราชาได้ทำการยึดอำนาจจากสมเด็จพระนารายณ์นั้นเป็นการรัฐประหาร จากการยึดอำนาจของพระเพทราชานั้นอยู่ในภาวะคับขันเกี่ยวกับการตกอยู่ใต้อิทธิพลของฝรั่งเศส โดยเฉพาะทางการเมือง เมื่อทำการยึดอำนาจได้ก็ต้องการขับไล่พวกฝรั่งเศสออกจากตัวเมือง และพระเพทราชาที่ทำการรัฐประหารได้สำเร็จ แล้วก็ดำเนินการขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกไปจากพระราชอาณาจักร ได้ทรงประกาศห้ามเด็ดขาดมิให้ฝรั่งเศสเข้ามาในพระราชอาณาจักร ถ้าผู้ใดขัดขืนจะมีโทษถึงประหาร หรือถ้าหากปรากฏว่าผู้ใดแฝงใจให้ความช่วยเหลือให้ที่พักอาศัยหรือปกปิดซ่อนเร้นไว้ก็จะต้องได้รับโทษเช่นกัน

สถานการณ์ค้ากับต่างประเทศในช่วงนี้เริ่มตกต่ำ เพราะการก้าวจัดอำนาจของฝรั่งเศสออกไปนั่นเอง ทำให้ชาวต่างประเทศเริ่มหวาดกลัวไม่กล้าเข้ามาขายด้วย ถึงกับปิดการค้าไป

²⁹สมัจฉัย อนุমানราชธน การทูตไทยในสมัยอยุธยา หน้า 2146

เช่นโปรตุเกส อังกฤษ สเปน เป็นต้น คงเหลือแต่การค้ากับฮอลันดาและญี่ปุ่นเท่านั้น แต่การค้าก็ไม่ได้เจริญรุ่งเรืองเหมือนเก่าเพราะเป็นการค้ากันแค่ 2-3 ชาติเท่านั้น ทำให้รายได้ของประเทศไทยตกต่ำลง เพราะแต่ก่อนนั้นไทยค้ากับหลายชาติหลายประเทศด้วยกัน จึงทำให้รายได้ของแผ่นดินเพิ่มพูนขึ้น อาจกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยาตกต่ำที่สุดในสมัยนั้นนั่นเอง แม้ว่าต่อมาพระเจ้าเสือจะทำการฟื้นฟูสัมพันธไมตรีกับชาติตะวันตกอีกใหม่ แต่การค้าก็ยังไม่รุ่งเรืองเหมือนเก่า

5.6. ปัญหาการศึกษาสงครามของไทย ที่ทำให้การค้าของต่างชาติไม่ปลอดภัย

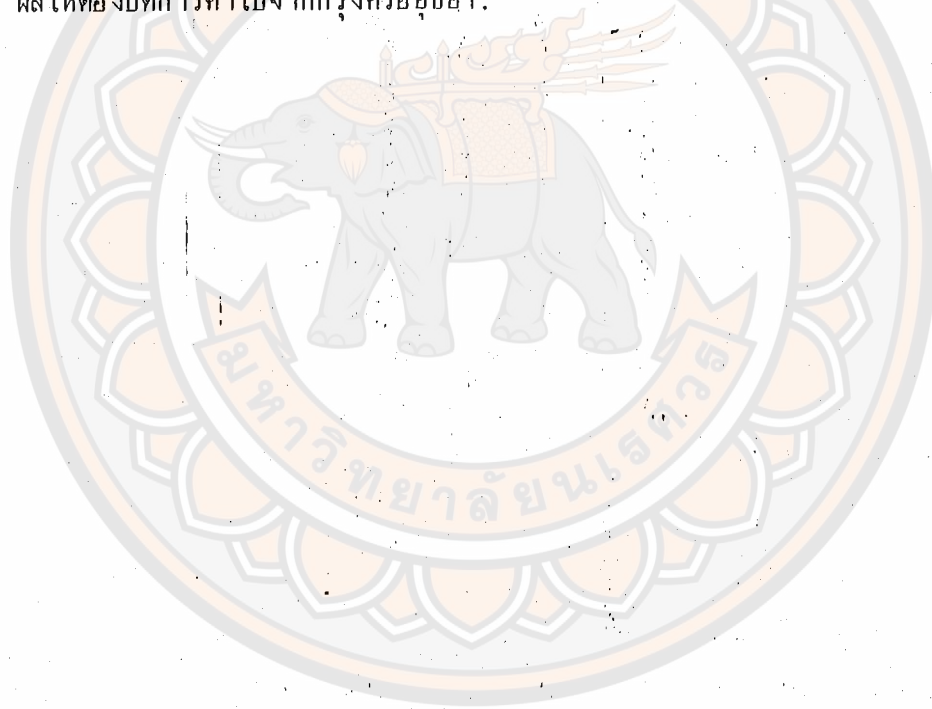
ปัญหาการศึกษาสงครามเป็นปัญหาหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจไทย มีผลทำให้เศรษฐกิจไทยตกต่ำลง การค้านั้นจะเจริญรุ่งเรืองได้นั้นต้องไม่มีอุปสรรคอันใดขวางกั้น โดยเฉพาะการศึกษาสงคราม ถ้าศึกษาสงครามเกิดขึ้นที่ไหน ระบบเศรษฐกิจที่นั่นตกต่ำ เพราะไม่มีชาวต่างชาติชาติไหนที่อยากจะเข้าไปค้าขายยังประเทศที่เกิด+ศึกษาสงคราม

ถ้าพิจารณาการค้าของกรุงศรีอยุธยาแล้วจะมีความรุ่งเรืองในด้านการค้ากับต่างชาติโดยเฉพาะพ่อค้าชาติตะวันตก แต่อีกด้านหนึ่งกรุงศรีอยุธยาต้องทำศึกกับพม่าอยู่ตลอด โดยเฉพาะทางแถบภาคเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะเชียงใหม่

จากการที่พม่ารุกรานไทยนั้น มีสาเหตุมาจากพม่าต้องการเป็นใหญ่เหนือกรุงศรีอยุธยา เพราะถ้าเป็นใหญ่เหนือกรุงศรีอยุธยาแล้วก็จะทำให้เมืองขึ้นของพม่า คือ มอญและไทยใหญ่ ไม่กล้าแข็งเมืองต่อพม่า ถ้าคุณลักษณะพื้นที่แล้ว พม่าไม่มีพื้นที่ติดดินแดนไทยมากนัก แต่จะมีมอญกั้นระหว่างพรมแดนไทยกับพม่า ซึ่งเมื่อใดที่มอญแข็งเมืองต่อพม่าเมื่อใด พม่าก็จะลงมาปราบและจะเลยมารุกรานไทยทางแถบเชียงใหม่ทุกครั้งไป การที่พม่ารุกรานไทยนั้นทำให้เศรษฐกิจของไทยกระทบกระเทือน ชาวต่างชาติต่างก็มองว่า การค้าไม่ปลอดภัยเสียแล้ว เพราะถูกก่อกวนโดยสงคราม โดยเฉพาะการค้าแถบเชียงใหม่ที่มีชาวต่างชาติไปตั้งสถานการค้าที่นั่น คือ อังกฤษ เพื่อทำการค้าขายแถบชายแดน นอกจากนั้นอังกฤษยังตั้งบริษัทที่นั่นทำสัมพันธไมตรีกับพม่าไม่ต่างกระทบกระเทือนอย่างมาก เมื่อเกิดสงครามขึ้น การค้าขายก็ไม่ดีเหมือนก่อน เพราะว่าทำให้ไม่มีใครกล้ามาซื้อมาขายแถบนี้ เพราะกลัวภัยจากสงครามไม่เพียงแต่ที่เชียงใหม่อย่างเดียว ทลวงแถบตัวเมืองหลวงเองก็ตามการค้าก็เริ่มซบเซา เพราะไทยไม่ค่อยสนใจในการค้ากับต่างประเทศเท่าใดนักแม้แต่สนใจเรื่องศึกษาสงครามมากกว่า จากการที่สนใจเรื่องศึกษาสงครามมากเกินไปทำให้เกิดผลเสียอย่างมากที่สุด ทำให้อังกฤษและโปรตุเกสสังเกตเห็นว่าไทยมิวแต่ทำศึกษาสงครามไม่สนใจที่จะทำการค้าด้วย จึงปิดสถานการค้าที่กรุงศรีอยุธยาเสียและหันไปตั้ง

สถานการณ์ค้ายังแห่งอื่นและอาจจะเป็นว่าอังกฤษคิดที่สงครามในยุโรป แต่อย่างไรการค้าในกรุงศรีอยุธยาก็ไม่ดีเท่าไร เพราะอย่างไรเสียรายได้ที่เคยได้แต่ครั้งก่อนก็ไม่เหมือนเดิม เพราะเมื่อเกิดที่สงครามรายได้ก็ต้องแบ่งไปใช้ในสงครามอยู่เสมอ

การศึกสงครามนี้เป็นเหตุให้ชาวต่างชาติไม่กล้าเข้ามาค้าด้วยเท่าไรนัก เพราะเกรงกลัวต่อกภัยที่จะเกิดและทำให้เกิดผลเสียต่อต่างชาติและอีกอย่างหนึ่งสงครามเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การค้าของไทยต่ำต่ำ แม้ว่าจะเป็นที่สงครามกับต่างชาติ หรือภายนอกก็ตามแต่ก็มีผลกระทบต่อการค้าเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการค้าในแบบที่อยูใกล้บริเวณที่เกิดที่สงคราม เช่น เชียงใหม่ เป็นต้น และเป็นผลให้ต้องปิดการค้าไปจากกรุงศรีอยุธยา.

บทสรุป

1/ โดยสภาพทางด้านภูมิศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา จะเห็นได้ว่ามีลักษณะเป็นตัวเกาะรอบตัวเมืองนั้นล้อมรอบด้วยแม่น้ำ ทั้งนี้เพราะว่ากรุงศรีอยุธยานั้นประกอบด้วย แม่น้ำสามสายที่ไหลมาบรรจบเป็นแม่น้ำสายเดียวกัน แม่น้ำทั้งสามสายนั้นได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี ซึ่งเป็นทำเลที่เหมาะสมทางด้านยุทธศาสตร์เป็นอย่างมาก และนอกจากแม่น้ำทั้งสามสายแล้ว ภายในตัวเกาะนั้นก็ประกอบไปด้วยคลองมากมายเพื่อสะดวกในการคมนาคม การสื่อสาร เหมาะกับการเกษตรกรรมเพราะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำเพียงพอต่อการผลิต และลักษณะที่ตั้งเป็นเช่นนี้เลือกอำนวยความสะดวกทางการค้าอย่างมาก เพราะทางคมนาคมขนส่งสะดวกสบาย โดยอาศัยทางน้ำเป็นหลัก ดังนั้นกรุงศรีอยุธยานั้นจึงรุ่งเรืองไปด้วยการค้าขาย ประกอบกับพระมหากษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยามีลักษณะเป็นพ่อค้าในการนำประชาชนออกค้าขาย เมื่อเทียบกับสมัยสุโขทัยนั้นไม่มี การค้าขายของกรุงศรีอยุธยานั้นประกอบไปด้วยการค้าภายในประเทศและการค้าต่างประเทศ

✕ การค้าภายในประเทศนั้นสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าบริโภคกันในชีวิตประจำวัน จะมีที่สำหรับประกอบการค้าที่เราเรียกว่า "ตลาด" ตลาดในตัวกรุงศรีอยุธยานั้นอยู่กระจัดกระจายกันออกไปทั่วเกาะ สินค้านั้นเป็นสินค้าที่ประชาชนหามาจำหน่ายขายกันเอง แล้วแต่ละย่านจะมีความถนัดในด้านการผลิต นอกเสียจากเป็นสินค้าต้องห้ามเท่านั้นที่จะต้องขายให้กับรัฐบาลเท่านั้น จะนำมาค้ากันเองไม่ได้ถือว่ามีความผิด นอกจากจะมีตลาดสำหรับการค้าแล้ว ยังมีกฎหมายมาตราฐานควบคุมการค้าด้วย ทั้งนี้เพราะป้องกันการเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้า ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีกำนันตลาดเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยของตลาด นอกจากนี้ยังมีกฎหมายสำหรับควบคุมความประพฤติของพวกพ่อค้า กำนันตลาดและผู้ซื้อ กฎหมายนั้นกำหนดบทลงโทษสำหรับพ่อค้าที่เอารัดเอาเปรียบ และผู้ซื้อที่มีเจตนาารมณ์ลักขโมยสินค้าของผู้ขายไว้ด้วย ซึ่งลักษณะการค้าภายในตัวเมืองนั้นบทบาททางการค้าผู้หญิงจะมีบทบาทมากกว่าผู้ชาย ทั้งนี้เพราะว่าผู้หญิงต้องรับผิดชอบต่อครอบครัวมากกว่าผู้ชายไม่ว่าทางด้าน การหาเลี้ยงครอบครัวหรือดูแลบุตร และการค้าขาย เพราะต้องการเงินเอาไปจุนเจือครอบครัว ทั้งนี้เพราะว่าผู้ชายต้องเข้าเวรรับราชการเป็นไพร่หลวง ซึ่งระยะเวลาที่อยู่กับครอบครัวมีน้อย ดังนั้นบทบาทจึงอยู่ที่ผู้หญิงมากกว่ารวมทั้งการหากับข้าวกับปลาส่งไปให้ผู้ที่ เป็นสามีอีกด้วย

จากการค้าภายในประเทศแล้วยังมีการค้ากับต่างประเทศอีกด้วย โดยเฉพาะในสมัยอยุธยา

ตอนต้นจะเห็นว่าไทยค้ากับต่างประเทศทางตะวันออกเท่านั้น ยังไม่มีการค้ากับประเทศทางยุโรป การค้ากับประเทศทางตะวันออกนั้นเห็นได้ชัดคือ การค้ากับจีนและญี่ปุ่น การค้ากับจีนเป็นไปในระบบที่เรียกว่าระบบบรรณาการ ซึ่งถือว่าเป็นการค้าขายชนิดหนึ่งที่ทำรายได้ให้กับประเทศเป็นอย่างมาก เพราะว่าการบรรณาการที่ส่งไปกรุงจีนนั้น ทางกรุงศรีอยุธยาจะได้สิ่งของตอบแทน เป็นสิ่งเท่าตัวของสินค้าที่ส่งไป หรือมากกว่าเป็นสองเท่าหรือสามเท่า ซึ่งทำให้ได้กำไรอย่างมหาศาล การค้ากับจีนเป็นไปด้วยความราบรื่นตลอดมา

สำหรับการค้ากับญี่ปุ่นนั้น เป็นไปในรูปของภาษีศุลกากรของไทยแต่งตั้งสำเภาของไปค้ายังญี่ปุ่น สินค้านั้นเป็นประเภทหนังกวางหนังสัตว์ เขาสัตว์ และผ้าขนสัตว์ การค้ากับญี่ปุ่นก็ดำเนินไปด้วยดี นอกจากการค้ากับตะวันออกแล้ว กรุงศรีอยุธยายังค้ากับประเทศต่างๆ ในเอเชียแถบอาหรับและเปอร์เซียด้วย และที่สำคัญไปกว่านั้น เมื่อมีการสำรวจค้นพบดินแดนใหม่ของชาติในแถบยุโรปมีการเดินเรือต่างๆ ในที่สุดไทยก็เปิดการค้ากับประเทศในทวีปยุโรปในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ซึ่งชาติยุโรปที่เข้ามาติดต่อค้าขายด้วยคือประเทศโปรตุเกสเป็นประเทศแรก การค้ากับโปรตุเกสนั้นก็ได้ผลดี และนอกจากนี้ โปรตุเกสและกรุงศรีอยุธยาก็มีความสัมพันธ์กันทางการทูตอีกด้วย และโปรตุเกสยังช่วยเหลือไทยตลอดเวลา โดยเฉพาะทางด้านสงคราม โปรตุเกสได้จัดให้มีทหารอาสาโปรตุเกสเข้ามาประจำในประเทศไทย การค้าของโปรตุเกสตกต่ำลงเพราะฮอลันดาเข้ามาค้าในกรุงศรีอยุธยาโดยฮอลันดานั้นพยายามขัดขวางการค้ากับของต่างชาติ โดยเฉพาะประเทศยุโรปด้วยกัน คือ โปรตุเกสและอังกฤษ จะเห็นชัดมากคือการขัดขวางไม่ให้อังกฤษไม่ให้ทำการค้าในกรุงศรีอยุธยา โดยพยายามผูกขาดสิทธิทางด้านการค้าคหน้าอังกฤษอยู่ตลอดเวลา

การค้ากับฮอลันดาถือว่าการค้ารุ่งเรืองมากแต่ก็มีปัญหาภายหลัง เพราะว่าการที่ฮอลันดาทำจัดคู่แข่งการค้าออกไปหมดแล้ว ฮอลันดาก็พยายามคุมอำนาจการค้าแถบตะวันออก โดยพยายามขอสิทธิการผูกขาดสินค้าจากไทยอยู่ตลอดเวลา และพยายามขอแก้สนธิสัญญากับไทยเพื่อให้ได้เปรียบไทยมากขึ้น จากการกระทำของฮอลันดาทำให้พระมหากษัตริย์ไทยเกิดความหวาดระแวงต่อความมั่นคงของชาติ และทรงหาทางแก้ปัญหานี้ โดยการทำการค้าขายด้วยการแต่งตั้งสำเภาออกไปค้าและประกาศผูกขาดสินค้าเป็นจำนวนมาก ให้ค้าขายกับกรมพระคลังสินค้าเท่านั้น ซึ่งก็ทำให้ฮอลันดาลดความเข้มขู่

ลง แต่แทนที่จะทำให้เศรษฐกิจของไทยดีขึ้น กลับย่ำแย่ลง เพราะฮอลันดาทำการค้าขายกับชาติ
ต่างๆ แทนกรุงศรีอยุธยา เมื่อเป็นเช่นนี้พระมหากษัตริย์ไทย ก็พยายามหาตัวชาติเข้ามาคานอำนาจ
คือฝรั่งเศส การที่จะชักจูงฝรั่งเศสนั้นก็ต้องการนำเอาฝรั่งเศสคานอำนาจของฮอลันดา แต่การนำเอา
ฝรั่งเศสเข้ามากลับทำให้เกิดผลเสียแก่อยุธยามากมาย โดยเฉพาะบทบาทของฟอลคอน ที่ดำรง
ตำแหน่งเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ เป็นเจ้าพระยาพระคลังกรมพระคลังสินค้า ซึ่งทำให้เกิดผลเสียแก่
ไทยมาก ทำให้ประชาชนและข้าราชการเกลียดชังฟอลคอนมากขึ้น เพราะการกระทำของฟอลคอน
เช่นการใส่ร้ายข้าราชการด้วยกัน การกีดกันทางการค้าของแขกอิสลามจนทำให้เกิดกบฏมัทกะสันขึ้น
การค้าของไทยเริ่มตกต่ำเพราะฟอลคอนหาผลประโยชน์เข้าตนเองมากกว่า และนอกจากนี้ฟอลคอน
ยังกำหนดคัตราราคาสินค้าตามอำเภอใจ ซึ่งทำให้ชาวต่างชาติเบือนหน้าหันหลังให้กับกรุงศรีอยุธยา
โดยหันหลังค้าขายใหม่ที่ดีกว่ากรุงศรีอยุธยา

จะเห็นได้ว่า การค้าขายกับชาติตะวันตกนั้นเกิดปัญหาขึ้นอย่างมากมาย ที่มีผลทำให้การ
ค้าของกรุงศรีอยุธยาตกต่ำลงทั้งนี้จะเห็นเด่นชัดได้แก่ ปัญหาการกีดกันทางการค้าของต่างชาติ
โดยเฉพาะ การที่ฮอลันดากีดกันการค้าของไทยโดยไม่ให้กษัตริย์ไทยหว่านการค้าแข่งกับฮอลันดา โดย
เฉพาะการค้าแถบตะวันออก เพราะญี่ปุ่นเป็นตลาดการค้าที่สำคัญของฮอลันดา ปัญหาการแย่งชิงดีซึ่ง
เด่นของชาวต่างชาติที่มีผลต่อไทยคือ ทำให้การค้าของไทยถูกกระทบกระเทือน และปัญหาที่เกิดจาก
การบริหารงานของกรมพระคลังสินค้า ลักษณะการควมเงินงานชักช้าเกินไป ทำให้ชาวต่างชาติเบื้อ
หน้าและต้องให้สินค้าแก่พนักงาน ทำให้ชาวต่างชาติเบื้อหน้าไม่อยากจะค้ากับไทย และการผูกขาด
สินค้าของไทยเป็นอุปสรรคต่อชาวต่างชาติ เพราะว่าต้องซื้อสินค้าจากไทยในอัตราที่สูง และไม่ค่อย
ได้กำไร เมื่อชาวต่างชาติเข้ามาเรื่อยๆ นั้น ทำให้เกิดปัญหาด้านชาตินิยมของไทย เพราะการที่
ชาวต่างชาติเข้ามานั้น ได้ก่อความวุ่นวายให้กับประเทศชาติมาก ดังจะเห็นได้ชัดมากในสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช ซึ่งฟอลคอนมีอำนาจมาก ทำให้พระเพทราชาและขุนหลวงสรศักดิ์ว่างแ
ขับไล่ฝรั่งเศสออกไป โดยเบื้องหลังคือการชิงบัลลังก์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งในช่วงนี้
ทำให้การค้าของไทยซบเซามากเพราะเกิดจลาจลขึ้นในเมืองกรุงศรีอยุธยาจะเห็นได้หลังจากสมัย
สมเด็จพระนารายณ์ไปแล้ว การค้าของกรุงศรีอยุธยาอยู่ในภาวะซบเซาไม่เคยกระเตื้องขึ้นเลย โดยเฉพาะสมัยพระเพทราชาการค้าของกรุงศรีอยุธยาตกต่ำมากที่สุด

หลักฐานชั้นหนึ่ง

- องค์การค้ำครุสภา กฎหมายตราสามดวง 5 เล่ม 2505 - 2506
จันทุมมาส (เจิม), พัน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พันจันทุมมาส (เจิม) กับ
พระจักรพรรดิ (จาค) สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507
- แซรวาส นิโกลาส, (สันต์ โกมลบุตร แปล) ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักร-
สยาม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506
- เดอ ชัวซี, (สันต์ โกมลบุตร แปล) จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ.
1685 และ 1686 ฉบับสมบูรณ์ สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2516
- เดอ แบล, (สันต์ โกมลบุตร แปล) บันทึกความทรงจำของบาทหลวง เดอ แบล เกี่ยวกับชีวิตและ
มรณกรรมของก๊องส์ตั้งซ์ฟอลคอน สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2508
- เดอ ลาลูแบร์, (สันต์ โกมลบุตร แปล) จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ 2 เล่ม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า
2508
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ และ กรมพระปรมาธิบดีชินโรส และพระ-
ราชพงศาวดารเหนือ, 2 เล่ม องค์การค้ำครุสภา, 2504
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 5 พรรณาวาด้วยกรุงสยาม ในชุดของครุสภา 5 เล่ม, 2506
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12 จดหมายเหตุฝรั่งเศส และ โปรตุเกส เข้ามาเมืองไทย
ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เล่ม 10 องค์การค้ำครุสภา, 2509
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 เล่ม 12, 2507
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เรื่องฝรั่งเศสเป็นไมตรีกับไทยครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ-
นารายณ์มหาราช เล่ม 15 - 16
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสกรุงศรีอยุธยา
เล่มที่ 18 - 19 องค์การค้ำครุสภา, 2508
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 34 ว่าด้วยหนังสือสัญญาการค้าขายระหว่างประเทศสยามกับ
ประเทศฝรั่งเศสในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เยอช เซเคลส์ รวบรวม องค์การค้ำครุสภา,
2510

- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 35 เล่มที่ 21, 2511
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 เล่มที่ 21-22, 2511
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 40 เล่มที่ 23-24, 2511
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 เล่มที่ 24-25, 2511
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 42 เล่มที่ 25, 2511
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44 เล่มที่ 27-28, 2511
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 46 เล่มที่ 27-28, 2511
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 48 เล่มที่ 28-29, 2511
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 49 เล่มที่ 29, 2511
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 57-60 เรื่องโกษาปานไปฝรั่งเศส เล่มที่ 31-33

องค์การคำครุสภา, 2511

- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 จดหมายเหตุวันวลิต องค์การคำครุสภา, 2516
- กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 81 จดหมายเหตุเรื่องการจลาจลเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ 2510

พระนารายณ์ 2510

กรมศิลปากร บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่มที่ 1-2 ไพโรจน์ เกษ-
แม่ณีจ (แปล) กรมศิลปากรพิมพ์, 2512-2513

กรมศิลปากร เอกสารของฮอลันดา สมัยอยุธยา พ.ศ. 2151-2163 และ พ.ศ. 2167-2184

นันทา สุตกุล แปล กรมศิลปากรพิมพ์, 2513

ชิปนิ มุหัมมัด อีรอฮิม "สำเนาอักษรีย์สลัยมาน" สุธิดสารการพิมพ์, 2517

หลักฐานชั้นสอง

การต่างประเทศ กระทรวง ประมวลหนังสือชุกสนธิสัญญาของประเทศไทย พ.ศ. 2160-2412

โรงพิมพ์พระจันทร์, 2511

ขจร สุขพาณิชย์ ฐานันดรไพร่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2519

✓เขียน ธีระวิทย์ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับญี่ปุ่น โรงพิมพ์ครุสภา 2517

จันทร์ฉาย ภัคฉิม ประวัติศาสตร์ไทยสมัยแรกเริ่มจนถึงสมัยธนบุรี มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2520

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ 2524
ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา. สว่างรุ่งการพิมพ์
2522

✓ รัชช รัตนาวิชาติ เมืองไทยในทัศนะฝรั่ง โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นมหาดไทย 2507

✓ นราธิประพันธ์พงศ์, กรมพระ บดินทร์ความสัมพันธ์กับชาวยุโรปและญี่ปุ่น : วรรณนิพนธ์
โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518

✓ ประภัสสร บุญประเสริฐ, รศ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530
ประเสริฐ ณ. นคร, ดร. มั่งรายศาสตร์ สว่างรุ่งการพิมพ์ 2505

พลับพลึง มูลศิลป์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ถึง สมเด็จพระ
เพทราชา ดวงดีการพิมพ์, 2513

เพ็ญศรี สิงห์ตา บทบาทพลกอนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต มหา-
วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พนมโลก, 2527

ไพฑูริย์ เครือแก้ว, ดร. ลักษณะสังคมไทย โรงพิมพ์เสียงเขียวจงเจริญ, 2513

มั่งเรย์ คาเบียร์ ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับกรุงสยาม
กรุงเทพการพิมพ์, 2516

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง (ฉบับในงานพระราชทาน-
เพลิงศพ นายกำธร เทพหัสดิน ณ. อยุธยา) 17 สิงหาคม 2496

วิจิตรมาตรา, ชุข ประวัติการค้าไทย บริษัทพาณิชย์แผนกการพิมพ์, 2511

สมกิต ศรีสิงห์ ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2520

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พนมโลก 2525

สมจัย อนุমানราชชน การทูตไทยสมัยอยุธยา โรงพิมพ์พระจันทร์, 2509

สงวน อึ้งคง ความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศ โรงพิมพ์อักษรบริการ, 2504

สืบแสง พรหมบุญ และคณะ ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน ค.ศ. 1282-1853
ไทยวัฒนาพาณิชย์, 2525

สุจริต ถาวรสุข มาตรการการเงินไทย โรงพิมพ์กฤษณกรณ์, 2503

แสง มนวิฑูรย์, ร.ต.ท. ชินกาลมาลีปกรณ์ มิตรนราการพิมพ์, 2510

อนุমানราชธน, พระยา ตำนานสุลตการ โรงพิมพ์พระจันทร์, 2494

✓ อธิติ โยเนะโอะ และโยชิภาวะ โทชิฮารุ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่น 600 ปี 2530

วารสารและบทความ

ขจร สุขพานิช "บาทหลวงเยซุอิตชาวฝรั่งเศสในประเทศไทย" ศิลปากรปีที่ 18 เล่ม 4
พฤศจิกายน 2517

ขจร สุขพานิช "อยุธยาในต้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์" วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มีนาคม 2519

ขจร สุขพานิช "เอกสารในสมัยสมเด็จพระนารายณ์" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพิเศษ 3 มิถุนายน
2509

จิตสทกิจ, หลวง (แปล) "ความเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เป็นสาเหตุการปฏิวัติในประเทศไทย" ศิลปากร,
ปีที่ 8 เล่ม 12 พฤษภาคม 2498

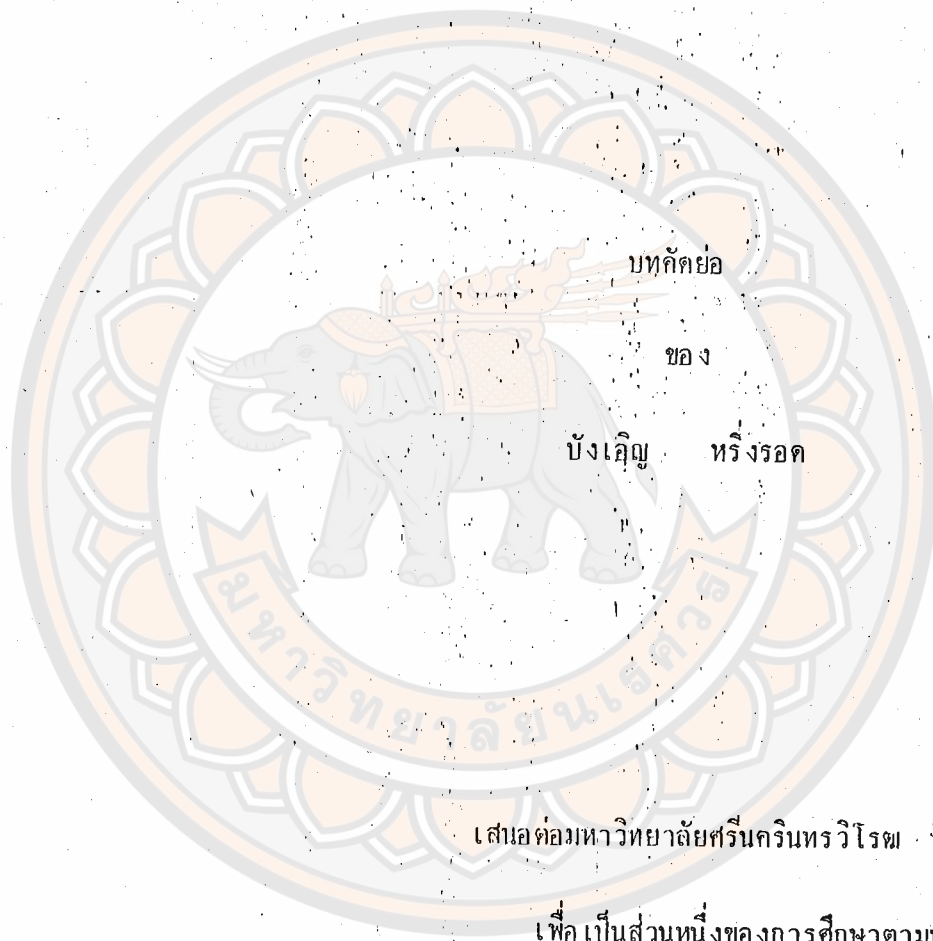
จำซินใต้ โจเซโค นาสชินเมนดู "ความสัมพันธ์ของโปรตุเกสกับประเทศไทย" แดงงานประวัติ-
ศาสตร์เอกสารโบราณคดี ปีที่ 1 เล่ม 3 ปีที่ 2 เล่มที่ 2 กันยายน 2510 - พฤษภาคม 2511

คำเนิร เลขกุล, พ.ล. "การทหารสมัยอยุธยา" รวมปาฐกถาอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี ศึกษาภัณฑ์-
พานิช 2510

ทำเนียบนายกรัฐมนตรื "ความสัมพันธ์ของชาวโปรตุเกสกับประเทศไทย" วารสารแดงงานประวัติ-
ศาสตร์เอกสารโบราณคดี 1: 3 กันยายน 251๗

นิติ เอี้ยวศรีวงศ์ "เอกสารสันนาประวัติศาสตร์ลพบุรี" ปี พ.ศ. 2522

วิเคราะห์ระบบการค้าของไทยในสมัยอยุธยา

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ · พษณุโลก

เพื่อ เป็นส่วนหนึ่งของการศีกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

ตุลาคม 2531

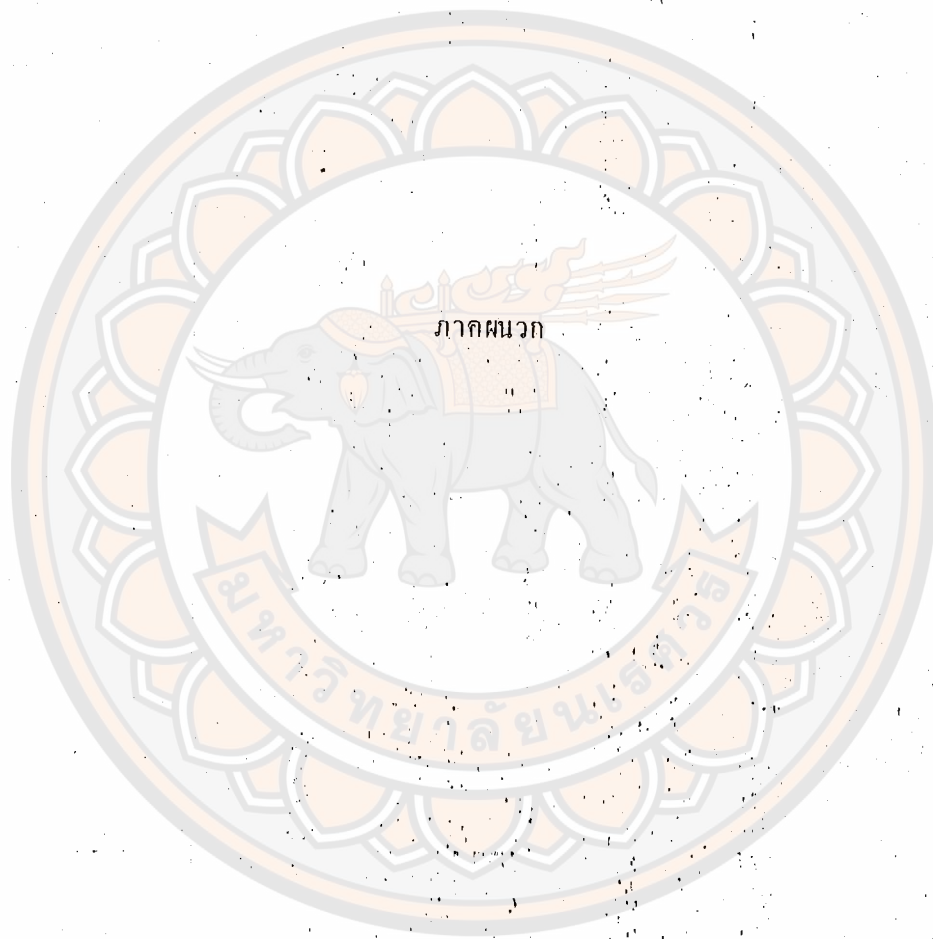
จุดมุ่งหมายของการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ถึงระบบการค้าใน
สมัยอยุธยา

ระบบการค้าไทยในสมัยยุคนั้นได้ดำเนินมาตลอดเวลา ทั้งที่ค้ากันภายในประเทศ
และที่ค้ากับต่างประเทศ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาผลที่เกิดจากการค้าขายกันระหว่างการค้าของไทย
กับการค้าของต่างประเทศ ซึ่งมีทั้งผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้น และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ
กิจของไทย

ผลจากการศึกษาทำให้ได้เนื้อหาตรงกับจุดมุ่งหมายที่วางไว้ อาทิ ทำให้ทราบถึง
ปัจจัยทำให้การค้าของกรุงศรีอยุธยารุ่งเรือง ก็คือ ลักษณะที่ตั้งของตัวเกาะอยุธยา และลักษณะ
เขตติดต่อกับทวีปต่างๆ และยังทราบถึงเหตุการณ์ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในกรุงอยุธยา ที่มีสาเหตุ
มาจากการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นของพ่อค้าชาวต่างชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบการค้าของไทยและถูกกระท
ทบกระเทือน นอกจากนี้ยังได้ทราบเกี่ยวกับบทบาทของพ่อค้าชาวต่างประเทศที่มีอิทธิพลในประเทศ
ไทย เช่น พ่อลคอน และพ่อค้าชาตอื่นๆ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้พยายามเสนอและวิเคราะห์ข้อมูลโดยเอกสารชั้นต้น สิ่ง
ตีพิมพ์แล้วเป็นหลัก และยังอาศัยเอกสารชั้นรองประกอบด้วย โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

การค้าในกรุงศรีอยุธยาประกอบการค้าภายในประเทศและการค้ากับต่างประเทศ โดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศเป็นการค้ากับประเทศทางตะวันออก และตะวันตก การค้าของชาติ
ยุโรปมีอิทธิพลต่อการค้าของกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก ชาตินยุโรปเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยา
ได้แก่ โปรตุเกส สเปน ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส เมื่อชาวต่างชาติเข้ามาค้าทำให้เกิดปัญหาขึ้น
เช่น ปัญหาการกีดกันทางการค้า ซึ่งทำให้เกิดผลเสียต่อไทย และไทยก็ต้องหาวิธีแก้ไขมาตลอด
เวลา

ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1

ข้อ เชี่ยวของม้าสวนเกี่ยวกับไทย

ประเทศที่มีความกว้างยาวพันลี้ (คือ ความยาวของประเทศ) เพื่อหาที่ล้อมรอบสูงชัน
ทั้งหมด และขรุขระ พันดินอันและ ดินไม่ดีแทบจะทำการเพราะปลูกไม่ได้

อากาศไม่แน่นอนถ้าไม่หมอกก็ร้อนจัด

แล่นเรือจาก จัน เจิง (จามปา) (Chan-Ch'eng) ในทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
เจ็ดวันเจ็ดคืน จะมาถึงท่าเรือสิน-เหมิน (ไต) (Hsin-men) (tai) แล้วท่านจะเข้าปากแม่น้ำ
ซึ่งเป็นทางไปสู่เมืองหลวง (อยุธยา)

พระราชวังของพระมหากษัตริย์ทรูทรามาก พลเมืองอาศัยอยู่ในบ้านยกพื้นสูงทำด้วยกระ
ดาษต้นปาล์มวางปูเรียงชิดกันและ ผูกด้วยหวาย เพื่อให้แข็งแรงยิ่งขึ้น บนพื้นต้นปาล์มพวกเขา
ผูกหวาย และไม้ไผ่ และนอนบนฟากัน

พระมหากษัตริย์เป็นชาวอินเดียนได้ (So-li man) พระองค์ทรงคาดผ้าฝ้ายสีชาวน
สีริษะ และไม่ทรงฉลองพระองค์ได้เลย (ท่อนบน) รอบพระนาภี พระองค์ทรงคาดผ้าไหมปักผูก
ด้วยผ้าคาดเอวเป็นผ้าไหมยกดอกทอง

พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินโดยทรงช้าง หรือประทับบนเกี้ยวและกันด้วยกลด
สีทองทำด้วยใบไม้ชนิดหนึ่ง (Kajang leaves) (เนื้อพระเศียร) พระองค์ทรงเป็นผู้ที่เชื่อถือใน
กฎของศากยะ - (มณี) (พุทธศาสนา)

ประชาชนในเมืองที่บวชเป็นพระสงฆ์และแม่ชีมีจำนวนมาก เครื่องนุ่งห่มของพระสงฆ์และ
แม่ชีนั้นแบบเดียวกับที่สวมอยู่ในเมืองจีน บรรดาพระสงฆ์และแม่ชีอาศัยอยู่ในวัดและสำนักแม่ชี และ
ถือศีลกินเพล และทำพิธีปลงอาบัติ

เป็นธรรมเนียมของพลเมืองประเทศนี้ ที่ปล่อยให้ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วมีอำนาจที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง
สามีจะเชื่อฟังคำแนะนำของภรรยาตน แต่ถ้าผู้หญิงที่แต่งงานแล้วคบชู้สาวกับชายอื่น
(สามี) ก็ยังคงทำเฉยๆ โดยไม่มีข้อยกเว้น

พวกผู้ชายคาดศีรษะด้วยผ้าโพกศีรษะฝ้ายสีขาว และสวมเสื้อฝ้ายยาวๆ คล้ายของผู้หญิง
หมวดผมไว้เป็นมวย เมื่อผู้ชายครบ 20 ปีบริบูรณ์ จะต้อง(สวมเครื่องประดับบนศีรษะ) ฟังลูกบิด
และหินที่มีค่า (หรือ หยก) สำหรับคนที่ร่ำรวยจะสวมเครื่องประดับทำด้วยทอง และประดับให้ลูกบิด
ให้มีเสียงดัง คล้ายกระดิ่ง เวลาเดินจะได้รับความชื่นชมอย่างมากแต่ถ้าหากเป็นคนยากจนก็ไม่มีสิ่ง
เหล่านี้

ในเรื่องพิธีแต่งงาน จะมีพระสงฆ์และฝูงชนร่วมขบวนไปเป็นเพื่อน (ว่าที่) ถูกลูกบิด
ยังบ้านฝ่ายหญิงและพระสงฆ์จะจูบเจ้าสาวมาและชี้คเครื่องหม้ายที่หน้าผากผู้ชาย เครื่องหม้ายนี้ เรียกว่า
หลี่ ฉือ (Li shih) ซึ่งไม่สมควรที่จะกล่าวถึงรายละเอียดในที่นี้ สามวันต่อมาพระสงฆ์และบรรดา
ญาติตลอดจนเพื่อนฝูงร่วมเดินทางพร้อมเจ้าบ่าวเจ้าสาวกลับ (ไปยังบ้านเจ้าสาว) ถูหมาก (และ)
เรือที่ตกแต่งสวยงาม จากนั้นจะมีงานเลี้ยงฉลอง และเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะสนุกสนานกันอย่างเต็มที่

ในเรื่องพิธีศพ ในหมู่คนร่ำรวย มีการกรอกปรอดลงในปากศพและและศพนั้น สำหรับ
ในหมู่สามัญชนพวกเขาจะแบกศพไปยังเกาะเล็กๆ ในทะเล ณ ที่นั่นนกสีทองจะบินโฉบลงมากินศพ
จากนั้นศพที่เหลือจะถูกโยนทิ้งลงทะเล วิธีการนี้เรียกว่า การฝังศพโดยนก พวกเขาจะทำพิธีถือ
ศีลกินเพลในศาสนาพุทธ และมีผู้สวด เช่นเดียวกับในกวางตุ้ง

ชาวประเทศนี้ไว้ใจได้ยากและชอบการต่อสู้ทางน้ำ (เป็นโจรสลัด) พวกนี้มักดองตี
อาณาจักรเพื่อนบ้านอยู่บ่อยๆ

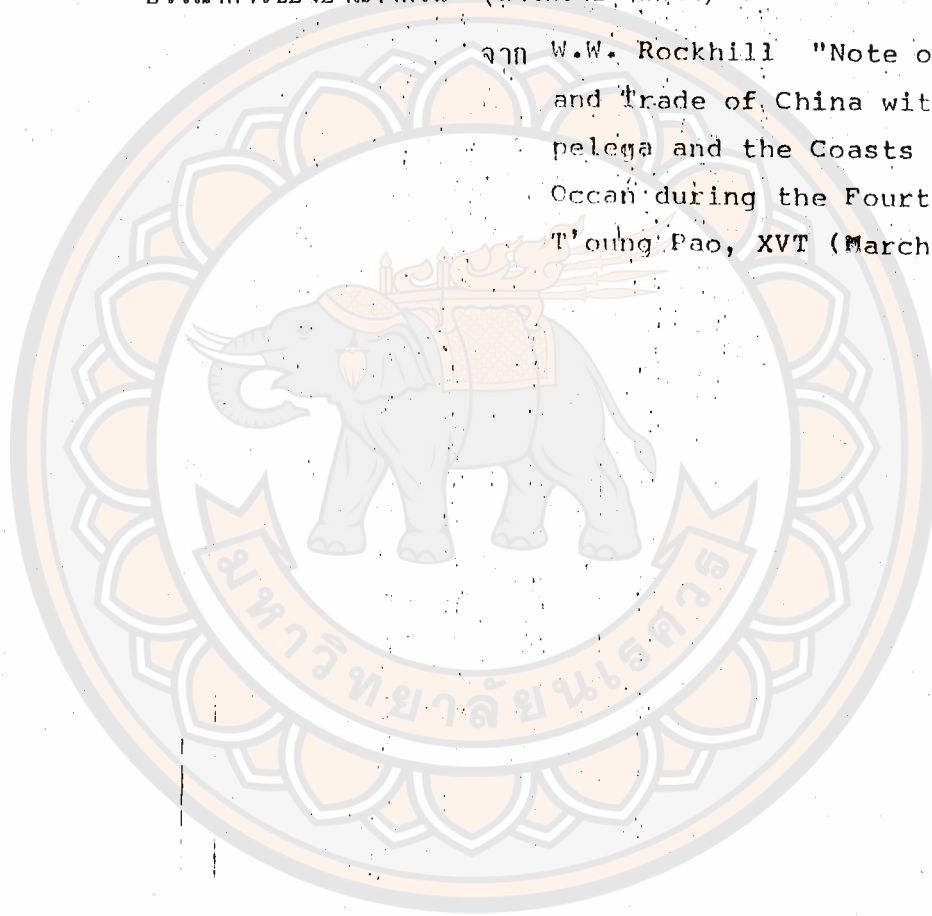
ในการค้าขาย พวกเขาใช้หอย (เบี้ย) แทนสตางค์แดง (คือ ทับทิม) และมีประกาย
สว่างสดใสเท่าๆ กับสีเม็คทับทิม

ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอาณาจักร 200 ลี้เศษ มีย่านตลาด เรียกกันว่าชางชุย
(Shang Shui) ซึ่งติดต่อกับทางใต้ได้ จำนวนพลเมืองประมาณ 6 ครอบครัว

ผลผลิตจากต่างประเทศทุกชนิดสามารถจะหาได้ (ใน เส้น-หลอ) เช่น สวาง-เหลียนเซียง
(Hwang lien hsing) รากไม้ชนิดหนึ่ง (Coptis tuta) ไล้โห เหลียน เซียง (Lo ho lien
hsing) ไม้หอมชนิดหนึ่ง (Laka wood) ไม้กฤษณา (Gharu) และยังมีไม้กระวานหอม
เม็คลูกกระเบา เลือคมังกร (?) หวาย ไม้ฝาง ทับฏัก ขนนกกระเตน ไม้ฝางราคาถูกพอ ๆ กับ
ไม้พื้น สีของไม้ฝางงดงามมากที่สุด

สำหรับสัตว์ (ในเสียนหลอ) นั้นมี ช้างเผือก สิงโต แคว และกระรอกเผือก
ผักและผลไม้เช่นเดียวกันใน จัน-เจิง (จามปา) (Chan Ch'eng)
ยังมีเหล้าโรง และน้ำตาลสีเม้า ซึ่งเป็นของมีนเมาทั้งสองประเภท
บรรณาการของอาณาจักรนี้ (ส่งให้ราชสำนักจีน) มีไม้ฝางและไม้หอม

จาก W.W. Rockhill "Note on the Relations
and Trade of China with the Eastern Archi-
pelega and the Coasts of the Indian
Ocean during the Fourthern Century"
T'oung Pao, XVI (March 1915) pp. 101-103

ภาคผนวกที่ 2

สนธิสัญญาสันติภาพระหว่างไทยกับฮอลันดา

ลงวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2207

เป็นหนังสือสัญญาระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม (สมเด็จพระนารายณ์ และ
ข้าหลวง ปีเตอร์ เคอ บิตเตอร์ (Pieter de Bitter) หนังสือสัญญาเกี่ยวกับเรื่องการเมือง
และสิทธิทางการค้า มีข้อความอยู่ 6 ข้อ ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 นับแต่ไปไทยยอมให้บริษัท มีสิทธิค้าขายในสินค้าทุกอย่างได้โดยเสรี
ทอญุธยา นครศรีธรรมราช พัทลุง ถลาง

ข้อ 2 บริษัทมีสิทธิจะค้าขายได้กับบุคคลทุกคน โดยเสรี ไม่ว่าจะอยู่ใน
ตำแหน่งใหญ่หรือเล็ก ส่วนสินค้าต่างๆ ที่บริษัทนำเข้ามา หรือนำออกจากเมืองไทย บริษัทจะเสีย
ภาษีตามกำหนดอยู่แล้วนั้น ทั้งภาษีที่ว่า จะไม่มีการเพิ่มอัตราขึ้นอีกด้วย

ข้อ 3 พระเจ้ากรุงสยาม หรือประชาชนของพระองค์จะไม่ใช้คนจีน ผู้ป้อนหรือชวนทำ
หน้าที่ใดๆ ในการเดินเรือทุกชนิด และถ้าฝ่ายบริษัทพบเห็นดังกล่าวในทะเลหลวงก็ให้บริษัทมีอำนาจ
ยึดเรือสำเภานั้นได้

ข้อ 4 บริษัทยอมมีสิทธิ ในการนำหนังสือวางออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้แต่
ผู้เดียว

ข้อ 5 พระเจ้ากรุงสยามจะทรงส่งให้ออกญาพระคลังช่วยเหลือกิจการของบริษัทในการ
เรียกร้องทวงถามการเงินจากลูกหนี้ของบริษัท และออกญาพระคลังต้องคุมขังลูกหนี้เหล่านี้ไว้จนกว่า
จะชำระหนี้สินเสร็จสิ้น ในกรณีลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ ออกญาพระคลังต้องส่งตัวลูกหนี้ให้แก่
บริษัท

ข้อ 6 บริษัทจะจ่ายเงินชดเชยให้พระเจ้ากรุงสยามเป็นเงิน 156 ชั่งเงินไทย หรือ
18.720 กิลเดอร์ เงินฮอลันดา ในกรณีที่บริษัทยึดเรือสินค้าของไทย เมื่อ 3 ปีก่อนใกล้เมือง
มาเก๊า และบริษัทตกลงจะคืนสินค้าให้แก่พระเจ้ากรุงสยามใกล้เกาะ โปลิวิซให้ครบถ้วน

เมื่อใดพระเจ้ากรุงสยามตะแต่งตั้งสำเภาโดยใช้ลูกเรือทั้งหมดไปค้าขายประเทศญี่ปุ่น บริษัท
จะต้องมอบหนังสือจำนวน 7,000 ถึง 10,000 แผ่น ให้แก่พระเจ้ากรุงสยามตามราคาของบริษัทที่ค
งษ์ผู้นั้นอยู่ในเงื่อนไขที่ว่า พระเจ้ากรุงสยามหรือตัวแทนของพระองค์จะไม่ซื้อหนังสือจากผู้ที่นำมาย
โดยตรง แต่จะต้องซื้อผ่านบริษัท

(เซ็น) ปีเตอร์ เคน บิคเตอร์

ตามคำสั่งที่ได้รับมา

(เซ็น) พระเจ้ากรุงสยาม

